T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE VERGİ DENETİMİNE ETKİSİ

CEM ATSIZLAR

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH ÇAVDAR

EDİRNE 2023

Tezin Adı: Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinden Kaynaklanan Sorunlar, Çözüm Önerileri ve Vergi Denetimine Etkisi

Hazırlayan: Cem ATSIZLAR

ÖZET

Teknolojide yaşanan gelişmeler birçok farklı alanı etkilediği gibi ticari hayatı da büyük ölçüde etkilemiştir. Geleneksel ticaret hayatının yanı sıra yıllar itibariyle gelişme gösteren ve günümüzde ciddi anlamda kullanıcıya ulaşan e-ticaret kavramı ortaya çıkmıştır. E-ticaretin ortaya çıkması ve gelişimi hususunda en temel faktör ise internet olmaktadır. İnternetin gittikçe gelişme göstermesi ve kullanıcı sayılarındaki artış ticaret hayatını da etkisi altına alarak e-ticaretin daha da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Günümüzde birçok kişi ve kuruluş dijital ortam üzerinden uluslararası ticari faaliyetlerini kolaylıkla gerçekleştirebilmektedir. Bu anlamda, e-ticaretin sınırları ortadan kaldırdığını ve tarafların daha kolay bir şekilde ticari faaliyette bulunmalarını sağladığını söylemek mümkündür.

Geleneksel ticaret anlayışına ek olarak ortaya çıkan e-ticaret olgusu birçok konuda avantaj sağladığı gibi bazı sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların başında, e-ticarette gerçekleştirilen faaliyetlerin vergilendirilmesi hususu gelmektedir. Söz konusu ticari faaliyetlerin dijital ortam üzerinden yapılması ve devletlerin bu faaliyetleri tespit etmekte yaşadığı güçlükler ve bu konuda yaşanılan belirsizlikler çeşitli sorunların da doğmasına neden olmaktadır. Bu sorunlardan bazıları; gelirin elde edildiği yer, kimlik ve ödeme bilgileri ile matrahın tespitinde yaşanan belirsizlikler şeklinde örneklendirilebilmektedir. Dolayısıyla, BİT'de yaşanan gelişmeler çerçevesinde ticaret hayatı da bundan etkilenmiştir. E-ticaretin coğrafi sınırları ortadan kaldırması, uluslararası ticaret faaliyetlerin avantajlarını artırmış olsa da, devletler arasında ortaya çıkan sorunları çözme konusunda yeterli olamamaktadır.

Bu anlamda, e-ticaret faaliyetlerinin tespitinde yaşanılan güçlükler devletlerin etkin vergi denetimi gerçekleştirememelerine ve bu anlamda ciddi vergi kayıpları yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu sorunlara yönelik olarak çeşitli uluslararası kuruluşların çalışmaları devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, e-ticaretin vergi denetimi üzerindeki etkilerini incelemek, yaşanan sorunları ele almak ve çeşitli çözüm önerileri sunmaktır. Ayrıca, e-ticaretin ticaret anlayışına yeni bir boyut kazandırdığı ve teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte yaşanılan olumsuzlukların da çözüme kavuşturulacağı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, Vergi Denetimi

Name Of Thesis: Problems Arising From The Taxation of Electronic Commerce, Solution Proposals And Its Impact on Tax Audit

Prapared By: Cem ATSIZLAR

ABSTRACT

The developments in technology have affected many different fields, including commercial life to a great extent. In addition to traditional commerce, the concept of e-commerce, which has shown progress over the years and has now reached a serious user base, has emerged. The fundamental factor in the emergence and development of e-commerce is the internet. The increasing development of the internet and the increase in the number of users have also affected commercial life, leading to the widespread use of e-commerce. Nowadays, many individuals and organizations can easily carry out their international commercial activities through the digital environment. In this sense, it is possible to say that e-commerce has eliminated boundaries and enabled parties to engage in commercial activities more easily.

In addition to the traditional concept of commerce, the emergence of ecommerce has provided advantages in many areas while also causing some problems. The taxation of activities carried out in e-commerce is the foremost issue among these problems. The fact that these commercial activities are carried out via the digital environment and the difficulties that governments face in detecting these activities, as well as the uncertainties in identifying the location of income, identity and payment information, and determining the tax base, create various problems. Therefore, developments in information technology have also affected commercial life. Although e-commerce eliminates geographical boundaries and increases the advantages of international trade activities, governments are not sufficient in solving the problems that arise between them. In this regard, difficulties in detecting e-commerce activities lead to

governments not being able to carry out effective tax audits and suffering from serious tax losses. Various international organizations continue to work on solutions to these problems.

The purpose of this study is to examine the effects of e-commerce on tax audits, address the problems that arise, and propose various solutions. It is also understood that e-commerce has added a new dimension to the concept of commerce and that the negative effects resulting from technological developments will be resolved.

Keywords: E-commerce, Tax Audit

ÖNSÖZ

BİT'te yaşanan gelişmelerle birlikte ticaret hayatında köklü değişimler yaşanmıştır. Yıllar itibariyle geçirilen bu değişimler sayesinde ticari faaliyetler dijital ortam üzerinden yürütülebilir bir hale gelmiştir. Bu anlamda, ticari faaliyetlerin belirli bir bölge ile sınırlı kalmadan uluslararası boyutta gerçekleştirilmesi ticaret hayatının evrensel bir niteliğe büründüğünü göstermektedir. Ancak, gerçekleştirilen ticari işlemlerin dijital ortam üzerinden yapılması ülkelerin vergi idareleri açısından bazı problemlerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Dijital ortamda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin takibinin zor bir hal alması, tarafların kimliklerinde yaşanan belirsizlikler ve daha birçok belirsizlik durumunun ortaya çıkması kimlik bilgilerinde söz konusu işlemlerin vergilendirilmesini engellemektedir. Daha açık bir ifadeyle, e-ticaret faaliyetleri, geleneksel ticarete kıyasla daha karmaşık bir vergilendirme süreci içermektedir. Ürünlerin çoğunlukla sınır ötesi satışı, satıcıların yerini belirlemenin zorluğu ve satıcıların birden fazla ülkede faaliyet göstermesi, e-ticaretin vergilendirilmesini zorlaştıran faktörler arasındadır. Bu nedenle, uluslararası düzeyde vergi konularını ele alan ve e-ticaret vergilendirilmesi gibi konuları da içeren ortak bir politika geliştirilmesi gerekmektedir. Böyle bir politikanın amacı, e-ticaret işletmelerinin vergilendirilmesi konusunda bir çerçeve oluşturarak, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma gibi konularda sıkı bir şekilde denetim yapılmasını sağlamaktadır. Söz konusu sorunlara yönelik olarak birçok uluslararası kuruluş çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çalışma çerçevesinde, e-ticaretin vergi denetimi üzerinde etkileri üzerinde durulmakta ve karşılaşılan sorunlara yönelik olarak çeşitli çözüm önerilerine yer verilmektedir.

Hazırlamış olduğum tez çalışmamda bilgi ve birikimleri ile bana yol gösteren, yazım sürecinde akademik üslup, içerik, kaynak konusunda bana tecrübelerini aktaran ve yardımcı olan değerli danışmanım ve kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAVDAR'a teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca ellerini benim üstümden hiç çekmeyen, maddi ve manevi olarak destek olan aileme sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle yaşadığı sağlık sorununda bile bana destek olan ve yanımdan hiç ayrılmayan annem Özlem Atsızlar'a, hem maddi hem de manevi olarak yanımda olan ve eğitim hayatım boyunca bana hep inanan babam Nusret Atsızlar'a ve her konuda bana destek ve ihtiyaçlarıma yönelik olarak yardımcı olan ve desteğini esirgemeyen ablam Çiğdem Atsızlar ve ailesine sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
TABLO LİSTESİ xiv
ŞEMA LİSTESİ xv
GRAFİK LİSTESİ xvi
KISALTMALAR DİZİNİ xvii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
VERGİ DENETİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Denetim Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türleri 4
1.1.1.Denetim Kavramı 4
1.1.2. Denetimin Tarihsel Gelişimi 6
1.1.3. Denetim Türleri 9
1.1.3.1. Konusuna ve Amacına Göre Denetim Türleri 10
1.1.3.1.1. Finansal Denetim 10
1.1.3.1.2. Uygunluk Denetimi 11
1.1.3.1.3. Faaliyet Denetimi 12
1.1.3.1.4. Ekonomik Denetim 14
1.1.3.2. Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Türleri 14
1.1.3.2.1. İç Denetim 14
1.1.3.2.2. Dış Denetim 15
1.1.3.2.2.1. Bağımsız Dış Denetim 16
1.1.3.2.2.2. Kamu Denetimi 16
1.2. Vergi Denetiminin Tanımı 17
1.3. Vergi Denetiminin Amaçları 18
1.3.1. Mali Amaç 19
1.3.2. Ekonomik Amaç 20

1.3.3. Sosyal Amaç 20
1.3.4. Hukuki Amaç 21
1.4. Vergi Denetiminin Özellikleri 22
1.4.1. Hukuki Bir Denetim Olması 22
1.4.2. Yaptırımcı Bir Denetim Olması 23
1.4.3. Tarafsız Bir Denetim Olması 23
1.4.4. Kapsamlı Bir Denetim Olması 25
1.4.5. Dış Denetim Olma Özelliği 25
1.5. Vergi Denetiminin Fonksiyonları 26
1.5.1. Araştırma ve Bulma Fonksiyonu 26
1.5.2. Eğitim Fonksiyonu 27
1.5.3. Düzeltme Fonksiyonu 27
1.5.4. Önleme Fonksiyonu 28
1.6. Vergi Denetiminin Türleri 29
1.6.1. İçerik ve Nedenlerine Göre Vergi Denetimi 30
1.6.1.1. Olağan Denetim 31
1.6.1.2. Olağanüstü Denetim 31
1.6.2. Denetlenen ve Denetleyen İlişkisi Bakımından Vergi Denetimi 31
1.6.2.1. İç Denetim 32
1.6.2.2. Dış Denetim 32
1.6.3. Yükümlülerin Sınıflandırılması Bakımından Vergi Denetimi 33
1.6.3.1. Toplu İncelemeler 33
1.6.3.2. Münferit İncelemeler 33
1.6.4. Vergi Türü Açısından Vergi Denetimi 34
1.6.4.1. Genel Vergi Denetimi 34
1.6.4.2. Özel Vergi Denetimi 34
1.7. Vergi Denetim Teknikleri 35
1.7.1. Mali Tablolar Analizi 35
1.7.2. Vergi Dairelerinde Kayıtlı Bilgilerden Yararlanma 36
1.7.3. İstihbarat Arşivindeki Bilgiler 36
1.7.4. Bilgi Edinme Kapsamında Elde Edilen Bilgiler 37
1.7.5. Yoklama 38
1.7.6. Randıman İncelemesi Yapmak 39

1.7.7. Aritmetik İnceleme 39
1.7.8. İşletme İçi Karşılaştırma 40
1.7.9. Karşıt İnceleme 40
1.7.10. Belgelerin İncelenmesi 41
1.7.11. Fiili ve Kaydi Envanter İncelemesi Yapmak 41

İKİNCİ BÖLÜM
ELEKTRONİK TİCARET

2. 1. Elektronik Ticaret Kavramına Genel Bakış 43
2.1.1. Elektronik Ticaretin Tanımı 44
2.1.2. Elektronik Ticaretin Kapsamı 48
2.1.3. Elektronik Ticaretin Gelişimi 50
2.1.4. Elektronik Ticaretin Unsurları 54
2.2. Elektronik Ticaretin Özellikleri 55
2.3. Elektronik Ticaretin Araçları 56
2.3.1. Klasik Araçlar 57
2.3.1.1. Televizyon 57
2.3.1.2. Telefon ve Faks 58
2.3.1.3. Elektronik Ödeme ve Para Transfer Sistemleri 59
2.3.1.4. İntranet: Kapalı Bilgisayar Ağları 59
2.3.2. Modern Araçlar 60
2.3.2.1. İnternet 61
2.3.2.2. Extranet 64
2.3.2.3. Kablo ve Dijital Sistemler 64
2.3.2.4. Telekomünikasyon Hizmetleri 64
2.3.2.5. Konferans Sistemleri 65
2.3.2.6. World Wide Web (WWW) 66
2.3.2.7. Elektronik Posta (E-Mail) 66
2.3.2.8. Dosya Taşıma Protokolü (FTP) 67
2.3.2.9. Haber Ağları (USENET – NETNEWS) 67
2.4. Elektronik Ticaretin Türleri 68
2.4.1. Elektronik Ticaretin Taraflarına Göre 68

2.4.1.1. İşletmeden İşletmeye Elektronik Ticaret (B2B) 69
2.4.1.2. İşletmeden Tüketiciye Elektronik Ticaret (B2C) 71
2.4.1.3. İşletmeden Devlete Elektronik Ticaret (B2G) 74
2.4.1.4. Devletten İşletmeye Elektronik Ticaret (G2B) 74
2.4.1.5. Devletten Tüketiciye Elektronik Ticaret (G2C) 75
2.4.1.6. Tüketiciden Tüketiciye Elektronik Ticaret (C2C) 76
2.4.2. Ürünün Niteliğine Göre 78
2.4.2.1. Dolaylı Elektronik Ticaret 78
2.4.2.2. Dolaysız Elektronik Ticaret 78
2.4.3. Ticaretin Dayandığı Ortamın Niteliğine Göre 79
2.5. Elektronik Ticarette Ödeme Şekilleri 79
2.5.1. Kredi Kartları ile Ödeme 79
2.5.2. Elektronik Para ile Ödeme 82
2.5.3. Elektronik Çek ile Ödeme 84
2.5.4. Kapıda Ödeme 85
2.5.5. Elektronik Cüzdan ile Ödeme 85
2.5.6. Havale ve Elektronik Fon Transferi (EFT) İle Ödeme 86
2.5.7. PayU ile Ödeme 87
2.5.8. Kripto Paralar ile Ödeme 88
2.5.9. Diğer Ödeme Şekilleri 88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİ

3.1. Elektronik Ticaretin Vergisel Boyutu 89
3.2. Elektronik Ticaretin Vergileme İlkeleri 90
3.2.1. Çifte Vergilendirmeyi Önleme İlkesi 91
3.2.2. Uluslararası Bir Yaklaşımı Belirleme İlkesi 92
3.2.3. Yeni Vergilerin Getirilmemesi İlkesi 92
3.2.4. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Hususunun Sade, Şeffaf, Basit, Yeterli ve Uygulanabilir Olması İlkesi 93
3.2.5. Etkin, Verimli ve Adaletli Olma İlkesi 93
3.2.6. Esneklik İlkesi 94
3.2.7. Rekabet Eşitsizliği (Tarafsızlık) İlkesi 94

3.2.8. Diğer İlkeler 95
3.3. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Konusunda Yapılan Çalışmalar 96
3.3.1. Uluslararası Alanda Yapılan Çalışmalar 96
3.3.1.1. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Tarafından Yapılan Çalışmalar 96
3.3.1.1.1. Turku Konferansı 98
3.3.1.1.2. Ottowa Konferansı 99
3.3.1.1.3. BEPS Eylem Planı 101
3.3.1.2. Birleşmiş Milletler (BM) Tarafından Yapılan Çalışmalar 102
3.3.1.2.1. Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) 103
3.3.1.2.2. Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) 104
3.3.1.2.3. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) 104
3.3.1.3. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Tarafından Yapılan Çalışmalar 106
3.3.1.4. Avrupa Birliği (AB) Tarafından Yapılan Çalışmalar 109
3.3.2. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Hususunda Yapılan Ulusal Çalışmalar 112
3.3.2.1. Singapur 112
3.3.2.2. Japonya 113
3.3.2.3. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 114
3.3.2.4. Filipinler 117

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR, ÇÖZÜM ARAYIŞLARI VE VERGİ DENETİMİNE ETKİLERİ

4.1. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinden Kaynaklanan Sorunlar 119
4.1.1. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinden Kaynaklanan Sorunların Çeşitli Vergi Türleri Üzerindeki Etkisi 119
4.1.1.1. Gelir ve Kurumlar Vergisi 120
4.1.1.2. Katma Değer Vergisi 121
4.1.1.3. Damga Vergisi 123
4.1.1.4. Gümrük Vergisi 125
4.1.1.5. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi 125

4.1.2. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Vergi Hukuku Açısından Karşılaşılan Sorunlar 126
4.1.2.1. Kaynak İlkesi Açısından Karşılaşılan Sorunlar 126
4.1.2.2. İkamet İlkesi Açısından Karşılaşılan Sorunlar 127
4.1.2.3. İşyeri Açısından Karşılaşılan Sorunlar 128
4.1.2.4. Çifte Vergilendirme Açısından Karşılaşılan Sorunlar 129
4.1.3. Elektronik Ticaretin Niteliğinden Kaynaklanan Sorunlar 130
4.1.3.1. Bilgi Kaynağının Aşınmasından Kaynaklanan Sorunlar 131
4.1.3.2. Elektronik Para Uygulamalarından Doğabilecek Sorunlar 132
4.1.3.3. Dijital Ürünlerde Karşılaşılan Sorunlar 132
4.1.3.4. Kimlik ve Ödeme Bilgilerindeki Belirsizlikler 134
4.1.3.5. Off-Shore Bankacılığı ve Vergi Cennetlerinin Yarattığı Sorunlar 135
4.1.3.6. Gelirin Elde Edildiği Yerin Belirlenmesinden Kaynaklanan Sorunlar 137
4.1.4. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinden Kaynaklanan Teknik ve Yasal Sorunlar 138
4.1.4.1. Teknik Sorunlar 138
4.1.4.2. Yasal Sorunlar 140
4.2. Elektronik Ticaretin Vergilendirilme Sorunlarına Çözüm Arayışları 142
4.2.1. Çeşitli Vergi Türleri Açısından 142
4.2.2. Uluslararası Vergi Hukuku Açısından 145
4.2.3. Teknik ve Yasal Sorunlar Açısından 146
4.3. Elektronik Ticaretin Vergi Denetimine Etkileri 148
4.3.1. Elektronik Ticaretin Vergi Denetimine Olumsuz Etkileri 148
4.3.1.1. Elektronik Ticaret İşlemlerinde Güvenliğin Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi 148
4.3.1.2. Kimlik, Adres ve Ödeme Bilgilerindeki Belirsizliğin Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi 150
4.3.1.3. Uluslararası Vergi Rekabetinin Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi 151
4.3.1.4. Vergi Cennetlerinin Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi 152
4.3.1.5. Dijital Ürünlerin Tespitinde Yaşanan Güçlüğün Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi 153
4.3.2. Elektronik Ticaretin Vergi Denetimine Olumlu Etkileri 154
4.3.2.1. Denetim Maliyetlerinin Azalması 154

4.3.2.2. Sözleşmelerin Dijital Ortamda Kayıtlı Olması 155
4.3.2.3. Satışların Dijital Ortamda Kayıtlı Olması 156
4.3.2.4. Ürün Teslimlerinin Dijital Ortamda Kayıtlı Olması 156
4.3.2.5. Ödemelerin Dijital Ortamda Kayıtlı Olması 157
SONUÇ 158
KAYNAKÇA 174

TABLO LİSTESİ

Tablo:1: Denetimin Tarihsel Gelişim Aşamaları 8

Tablo 2: Finansal Tablolar Denetimi 11

Tablo 3: Uygunluk Denetimi..... 12

Tablo 4: Faaliyet Denetimi..... 13

Tablo 5: Vergi Denetim Türleri 30

Tablo 6: Elektronik Ticarete İlişkin Tanımlar..... 46

Tablo 7: Elektronik Ticarete Farklı Bakış Açıları 49

Tablo 8: Dünyadaki İnternet Kullanım Oranları ve Nüfus İstatistikleri (2022)..... 62

Tablo 9: Elektronik Ticaretin Tarafları ve Örnekleri 69

ŞEMA LİSTESİ

Şema 1: Denetim Türleri 9

Şema 2: Vergi Denetim Türleri 29

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2021 52

Grafik 2: Dünya Çapında Perakende Elektronik Ticaret Satışları 53

Grafik 3: Coğrafi Bölgelere Göre Dünyadaki İnternet Kullanıcı Sayıları (2022) 63

Grafik 4: Küresel B2B E-Ticaret Brüt Ürün Hacmi (GMV) 71

Grafik 5: Segmentlere Göre Yıllar İtibariyle Dünya Çapında E-Ticaret Gelirleri ... 73

Grafik 6: EBay Şirketinin 2007'den 2021'e Kadar Olan Brüt Mal Hacmi (GMV) .. 77

Grafik 7: Türkiye'de Toplam Kredi Kartı Sayıları ve Yerli ve Yabancı Kredi Kartlarının Yurtiçi İşlem Hacmi 82

KISALTMALAR DİZİNİ

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

Akt. : Aktaran

ATM : Automatic Teller Machine (Bankamatik)

B2B : Business to Business (İşletmeden İşletmeye Elektronik Ticaret)

B2C : Business to Customer (İşletmeden Tüketiciye Elektronik Ticaret)

B2G : Business to Government (İşletmeden Devlete Elektronik Ticaret)

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Düzenleme Denetleme Kurumu

BIAC : Business and Industry Advisory Committe (İş ve Sanayi Dayanışma Komitesi)

BİT : Bilgi ve İletişim Teknolojileri

BM : Birleşmiş Milletler

C2C : Consumer to Consumer (Tüketiciden Tüketiciye Elektronik Ticaret)

CEFACT : Center for Facilitation of Procedures and Practices for Administration and Transport (İdari, Ticari ve Ulaşımla İlgili Uygulama ve Usulleri Kolaylaştırma Merkezi)

CFA : Committee Fiscal Affairs (Mali İşler Komitesi)

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

DSS : Data Security Standard (Veri Güvenliği Standardı)

ECOM : Electronic Commerce Promotion Council of Japan (Japonya Elektronik Ticareti Geliştirme Merkezi)

E-Cüzdan : Elektronik Cüzdan

E-Çek : Elektronik Çek

E-Devlet : Elektronik Devlet

EDI : Electronic Data Interchange (Elektronik Veri Değişimi)

E-Europe : Electronic Europe (Elektronik Avrupa)
EFT : Elektronik Fon Transferi
E-İMZA : Elektronik İmza
E-Para : Elektronik Para
E-Sözleşme : Elektronik Sözleşme
E-Ticaret : Elektronik Ticaret
ETTK : Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu
FSTC : Financial Services Technology Consortium (Finansal Hizmetler Konsorsiyumu
FTP : File Transfer Protocol (Dosya Taşıma Protokolü)
G20 : Gelişmiş Yirmi Ülke
G2B : Goverment to Business (Devletten İşletmeye Elektronik Ticaret)
G2C : Goverment to Customer (Devletten Tüketiciye Elektronik Ticaret)
G7 : Gelişmiş Yedi Ülke
GATS : General Agreement on Trade in Services (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması)
GATT : General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GMV : Gross Merchandise Volume (Brüt Emtia Değeri)
GVK : Gelir Vergisi Kanunu
ICC : Electronic Terminology Guide (Elektronik Terimler Rehberi)
ITC : International Trade Centre (Uluslararası Ticaret Merkezi)
İGEME : İhracat Geliştirme Etüt Merkezi
KDV : Katma Değer Vergisi
KOBİ : Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LAN : Local Area Network (Yerel Alan Ağı)
M. Ö. : Milattan Önce
MITI : Japonya Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı
MOSS : Mini One Stop Shop (Mini Tek Durak Noktası)
NFS : The National Science Foundation

NNTP : Network News Transfer Protocol (Ağ Haberleri Aktarma İletişim Kuralı)

OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development-(Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

PCI : Payment Card Industry (Ödeme Kartı Ensdüstrisi)

SDML : Signed Document Markup Language (İmzalı Doküman Biçimleme Dili)

SET : Secure Electronic Transaction (Güvenli Elektronik İşlem)

SMMM : Serbest Muhasebeci Mali Müşavir

SNS : Singapur Network Services (Singapur Network Servisi)

SSL : Secure Socket Layer (Güvenli Yuva Katmanı)

TCP/IP : Transmission Control Protocol / Internet Protocol (TCP/IP Protokolleri / İnternet Protokolleri)

TRIPS : Trade Related Aspects of Intellectual Property Rigths (Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Boyutları)

TUAC : Trade Union Advisory Committee (Sendika Danışma Komitesi)

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

UN : United Nations (Birleşmiş Milletler)

UN-CEFACT : United Nations Centre For Trade Facilitation And Electronic Business (Birleşmiş Milletler Yönetim, Ticaret ve Ulaştırma İşlemlerini Kolaylaştırma Merkezi)

UNCITRAL : United Nations Commission on International Trade Law (Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu)

UNECE : United Nations Economic Commission for Europe (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu)

UN-EDIFACT : United Nations-Electronic Data Interchange for Administration, Commerce and Transport (Birleşmiş Milletler-Yönetim, Ticaret ve Taşımacılık için Elektronik Veri Alışverişi Kuralları)

USENET : User's Network

v.b. : ve benzeri

v.d.	: ve diğerleri
VUK	: Vergi Usul Kanunu
WAN	: Wide Area Network (Genel Alan Ağı)
WTO	: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
YMM	: Yeminli Mali Müşavir

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte BİT'de yaşanan gelişmeler birçok alanda yeniliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu açıdan baktığımızda, bu yeniliklerin başında internetin geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İnternet kullanım oranlarının yıllar itibariyle daha da artması birçok insanın hayatını derinden etkilemiştir. Dolayısıyla, internet kavramının insanların hayatına adapte olması ve bu çerçevede fiziki olarak gerçekleştirilecek işlemlerin büyük çoğunluğunu internet aracılığıyla gerçekleştirilmesi insanlara büyük kolaylık sağlamıştır. Yıllar itibariyle internetin kullanım oranlarının git gide artış göstermesi ticareti de olumlu yönde etkilemiştir. Bu doğrultuda, günümüzde geleneksel ticaret anlayışı yerini e-ticarete bırakmış durumdadır. Bu durumda, internet ile e-ticaretin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu söylemek doğru bir anlayış olacaktır. Geleneksel ticaret hayatında birçok ticari faaliyet yüz yüze gerçekleştirilmekteydi. E-ticaret sayesinde ise insanların oturduğu yerden çeşitli iletişim araçlarını kullanarak internet üzerinden ticari faaliyetlerini kolay bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bu anlamda, e-ticaretin, uluslararası alandaki sınırları ortadan kaldırdığı, çeşitli mal ve hizmetlerin ticaretinin tek tuşla gerçekleştirildiği, alınan ya da satılan ürünlerin dijital ortamda tanıtımı ve satışı kolay bir şekilde yapıldığını söyleyebiliriz.

BİT'de yaşanan gelişmeler çerçevesinde, e-ticaret hususu birçok konuda olumlu etki yaratmasına karşın bazı olumsuz durumların oluşmasına da neden olmuştur. Bu doğrultuda, devletler e-ticarette yaşanan olumsuzluklara yönelik olarak çeşitli çalışmalar gerçekleştirmektedir. Söz konusu çalışmaların büyük bir çoğunluğu ise ulusal ve uluslararası boyutta faaliyet gösteren OECD, BM gibi kuruluşların çalışmalarından oluşmaktadır. Dolayısıyla, geleneksel ticaret anlayışından farklı olarak ortaya çıkan bu yeni ticaret anlayışına yönelik uygulanacak olan vergi politikalarında çeşitli uyumlaştırma çalışmaları yapılması gerekmektedir.

E-ticaretin en büyük sorunlarından biri vergilendirilme konusudur. Dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin tespiti oldukça güçtür. Bu anlamda, yapılan ticari faaliyetlerin tespit edilip vergiye tabi tutulması da çeşitli sorunlara yol açmaktadır. E-ticaret, genel olarak iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bunlardan ilki, dijital ortamda verilen siparişlerin fiziksel olarak teslimatının yapılmasıdır. Bu şekilde gerçekleştirilen teslimatlar, vergisel açıdan sorun teşkil etmemektedir. Ancak, ikinci durumda, dijital ortam üzerinden satın alınan siparişlerin yine aynı platform üzerinden teslim edilmesi, vergi açısından sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Bunun nedeni ise e-ticaretin ulusal sınırları aşmasıyla birlikte dijitalleşmenin ticari sektörü etkisi altına alması sonucunda vergisel olarak problemlerle karşılaşılmaktadır. Devletler söz konusu olan dijital ürün ve hizmetlerin dijital ortamdan teslimi yapılması durumunda tespitini sağlayamamakta ve aynı zamanda gerekli vergi denetimlerini gerçekleştirememektedir. Bu açıdan bakıldığında, devletlerin büyük bir gelir kaybı yaşaması durumu söz konusudur.

Dolayısıyla, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen e-ticaret faaliyetlerinin küresel boyutta birçok kolaylık sağladığı kaçınılmazdır. Ancak, dijital ortamda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin tespit edilmesi oldukça zor bir hal almaktadır. Bu anlamda, tespiti oldukça güç olan ticari işlemlerin vergilendirilmesi ya da vergi idareleri açısından vergi denetimi yapılmasını büyük ölçüde engellemektedir. Vergi denetimlerinin yapılamaması ise ülkelerin vergi kayıplarının yaşanmasına yol açmaktadır.

Çalışmamızın amacı, e-ticaretin vergilendirilmesinin vergi denetimine olan olumlu ve olumsuz yönlerinin değerlendirilmesi ve yaşanan sorunlara yönelik çeşitli çözüm önerileri sunmaktadır. Buna yönelik olarak çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, genel anlamda denetim ve vergi denetimi kavramlarına değinilmiştir. Ardından ise vergi denetimine yönelik amaçlar, özellikler, fonksiyonlar, türler ve teknikleriyle ilgili olarak çeşitli bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümünde, e-ticaret ile ilgili genel bilgilere değinilerek; e-ticaretin tanımı, kapsamı, gelişimi, unsurları, özellikleri, araçları, türleri ile ödeme şekilleri konuları ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise e-ticaretin vergisel boyutu, vergilendirme ilkeleri ile bu konuya yönelik olarak ulusal ve uluslararası boyutta gerçekleştirilen çalışmalara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde, e-ticaretin vergilendirilmesine yönelik ortaya çıkan sorunlara söz konusu sorunlar doğrultusunda oluşturulan çözüm önerilerine ve e-ticaretin vergi denetimi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ DENETİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Denetim Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türleri

1.1.1.Denetim Kavramı

Denetim, Latince "işitmek" ya da "dikkatlice dinlemek" anlamına gelmektedir (Tekin ve Çelikkaya, 2016:25). Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde denetim için, *"Bir işin doğru ve yönetime uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelemek, murakabe etmek, teftiş etmek, kontrol etmek."* ifadeleri kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021). Bu açıklama doğrultusunda denetim faaliyeti, yapılan işlemlerin kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde doğru bir şekilde yapılıp yapılmadığının araştırılmasıdır.

Akademik literatür incelendiğinde denetim anlamında farklı yorumların yapıldığı bir durum söz konusudur. Bu anlamlar; konulara, zamana, yere ve kişilere göre değişiklik göstermektedir (Bayrakçı ve Demirel, 2017:53). Bu doğrultuda, denetim kavramı açısından baktığımızda birçok yorum ve açıklama mevcut olup yapılan her bir tanım denetimi farklı yönleriyle ortaya çıkarmaktadır. Bu tanımlardan bazıları ise şu şekildedir;

Denetim kavramına genel olarak baktığımızda, faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların, önceden belirlenmiş kriterler çerçevesinde uygunluğunun araştırıldığı ve araştırmanın sonucunda ilgili kişilere bildirilmesi amacıyla, tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerlendiren sistematik bir süreçtir (Kocamış ve Kekeç, 2017:100).

Bir diğer tanıma göre denetim; *"Bir kişinin kurumun veya yönetim biriminin yapısı, işlerliği ve uğraşlarının önceden saptanmış kıstaslar (yasa, tüzük, yönetmelik, karar, kural vb.) çerçevesinde ölçülmesi, gözlenmesi ve bu kıstaslara göre yanlışlık, tutarsızlık, çelişki veya eksiklik içerip içermediğinin belirlenmesi için yazılı veya sözlü olarak yapılan bir araştırmadır."* (Yüzgün, 1984: 20-21'den aktaran: Altuğ, 1995:3).

Denetim, ekonomik olaylarla ilgili delillerin, bu sayısal verilerin önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini belirlemek ve rapor etmek amacıyla, bağımsız ve yeterli bir kişi tarafından toplanması ve değerlendirilmesi sürecidir (Karabıyık, 1987'den aktaran: Tekin ve Çelikkaya, 2016:26).

Yukarıda yer alan tanımlardan yola çıkarak denetimin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Hayes vd., 2005:11-12);

- Denetim sistematik bir süreçtir. Denetim daha önceden planlanmış bir süreci takip etmektedir,
- Denetim objektif olarak gerçekleştirilir. Elde edilen kanıtlar bağımsız ve tarafsız kişilerce incelenir ve değerlendirmesi yapılır,
- Denetçi, elde ettiği kanıtları değerlendirmekle birlikte muhasebe kayıtlarında ve diğer kaynaklardaki bilgilerin güvenilir olup olmadığını tespit eder,
- Denetçi tarafından elde edilen ve değerlendirilen kanıtlar iktisadi faaliyet ve olaylarla ilişkilidir. Dolayısıyla, yönetim tarafından öne sürülen iddialar ile kanıtların uyum durumunun aranması söz konusudur,
- Denetçi, öne sürülen iddialar ile belirli kriterler arasındaki uygunluk derecesini tespit eder. Denetim sürecinde elde edilen fiziksel belgeleri doğrular, sorgular ve gözlem sonuçlarını inceleyerek çeşitli iddiaları test eder.

- Denetimin amacı, denetlenen firmalarla ilgili değerlendirmelerin, ilgili kullanıcılara iletilmesidir. Denetim, bilinçli ve güvenilir bir görüş belirtmek suretiyle yazılı bir rapor sunularak tamamlanır.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, denetim kavramına baktığımızda yapılan işlemlerin belirli kurallar çerçevesinde yapılıp yapılmadığının incelenmesi ve araştırılmasına olanak tanıyan bir süreç olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.2. Denetimin Tarihsel Gelişimi

Denetim olgusunun ilk olarak nerede ve hangi tarihlerde ortaya çıktığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat bulunan bazı kanıtlar çerçevesinde çok eski tarihlere kadar uzandığı görülmektedir (Organ, 2008:6). Bu doğrultuda, denetime tarihsel açıdan bakıldığında, bulunan kanıtlara dayanılarak denetimin kökenlerinin, M.Ö. 3000 yıllarında Ninova kentine kadar uzandığı belirlenmiştir (Sharkansky, 1991:5'ten aktaran: Bezirci ve Karasioğlu, 2011:573). Örneğin, Roma ve Çin İmparatorluklarında, gelirlerin incelenmesi ve raporlanması amacıyla kamu hizmet birimleri oluşturulmuştur. Yine Milattan 3000 yıl önce Mezopotamya'da mali işlemlerin özetinin hazırlanmasında çeşitli çizgiler kullanılmıştır (Organ, 2008:6).

Denetim kavramını dönemler itibariyle incelediğimizde; ilk çağda Atina'da maliye tahsildarının hesaplarını denetleyen ve yolsuzlukları ortaya çıkaran denetim kuruluşları oluşturulurken, Roma İmparatorluğu'nda bu durum kamu maliyesindeki hesapların denetlenmesi açısından "kester" adı verilen denetçiler aracılığı ile yapılmıştır. Orta çağda ise ekonomik gelişme ve muhasebe yönünden bir durgunluk dönemi yaşanmıştır, ancak sonrasında meydana gelen ekonomik gelişmelerle birlikte muhasebe ve denetim kavramları da etkinlik kazanmaya başlamıştır (Tekin ve Çelikkaya,2016:27). Dolayısıyla, denetim kavramı dönemler açısından ele

alındığında, farklı medeniyetlerin farklı ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiğini söyleyebiliriz.

Sanayi Devrimi'nden yirminci yüzyılın başlarına kadar geçen zaman diliminde, iktisadi faaliyetlerin ve ilişkilerin giderek karmaşıklaşması, halka açık şirketlerin ortaya çıkması gibi unsurlar sermayedar ve yöneticinin ayrışmasına yol açmıştır. Bu durumda beraberinde denetim ihtiyacını getirmiştir (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2013:12). Yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren geniş ve karmaşık şirket yapılarının ortaya çıkmasıyla birlikte, denetim fonksiyonunun gelişimi hızlanmış ve denetimde uluslararası nitelikte örgütlenmelere olan ihtiyaç artmıştır. Dolayısıyla, iktisadi faaliyetlerin denetimi olarak başlayan süreç, modern anlamda işletme-muhasebe denetimi ile özdeşleşen bir tarihsel gelişim izlemiştir (Tekin ve Çelikkaya, 2016:28).

21. yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler ve bilgi sistemindeki şeffaflık, işletmeleri daha dikkatli olmaya, elde edilen bilgileri daha verimli alanlarda kullanarak daha sağlıklı sonuçlar elde etmelerine sebep olacaktır. Bu doğrultuda, mali alanda elde edilen bilgi ve belgeler aynı çatı altında toplanmış ve tüm mali raporlar bu sistem içerisinde uygun bir şekilde düzenlenmiştir (Karaca, 2013:8). Dolayısıyla, geçmişten günümüze yaşanan gelişmeler çerçevesinde denetim olgusunun da aynı oranda etkinlik kazandığı görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle denetimin tarihsel açıdan gelişim aşamaları gösterilmektedir.

Tablo:1: Denetimin Tarihsel Gelişim Aşamaları

Zaman Dilimi	Denetim Yaklaşımı	Denetimin Amacı	İlgili Taraflar
Sanayi Devrimi Öncesi	%100'lük bir inceleme	Hataların, yanlışlıkların bulunması	İşletme sahipleri
Sanayi Devrimi ile 1900 Yılları Arası	%100'lük bir inceleme	Hataların, yanlışlıkların bulunması	Ortaklar ve işletmeye borç verenler
1900-1930	%100'lük bir inceleme ve örneklemeye başvurma	Bilançonun ve gelir tablosunun doğruluğunu onaylama	Ortaklar, işletmeye borç verenler ve devlet
1930-1960	Finansal verilerin örnekleme yoluyla İncelenmesi	Finansal tabloların doğruluk ve dürüstlüğü hakkında bir görüş oluşturma	Ortaklar, işletmeye borç verenler, devlet, sendikalar, parlamento, tüketiciler ve diğer gruplar
1960-1990	Örnekleme yoluyla denetim, istatistiki örneklemenin yaygınlaşması	Finansal tabloların doğruluğunun tespiti	Ortaklar, kredi kuruluşları ve devlet, sendikalar, tüketiciler ve diğer kesimler
1990 Sonrası	Risk odaklı denetim, bilgi işlem sistemlerinin denetimi	Finansal tabloların doğruluğunun tespiti	Ortaklar, kredi kuruluşları ve devlet, sendikalar, tüketiciler ve diğer kesimler

Kaynak: Güredin, 2000:7; Kavut vd., 2009:45.

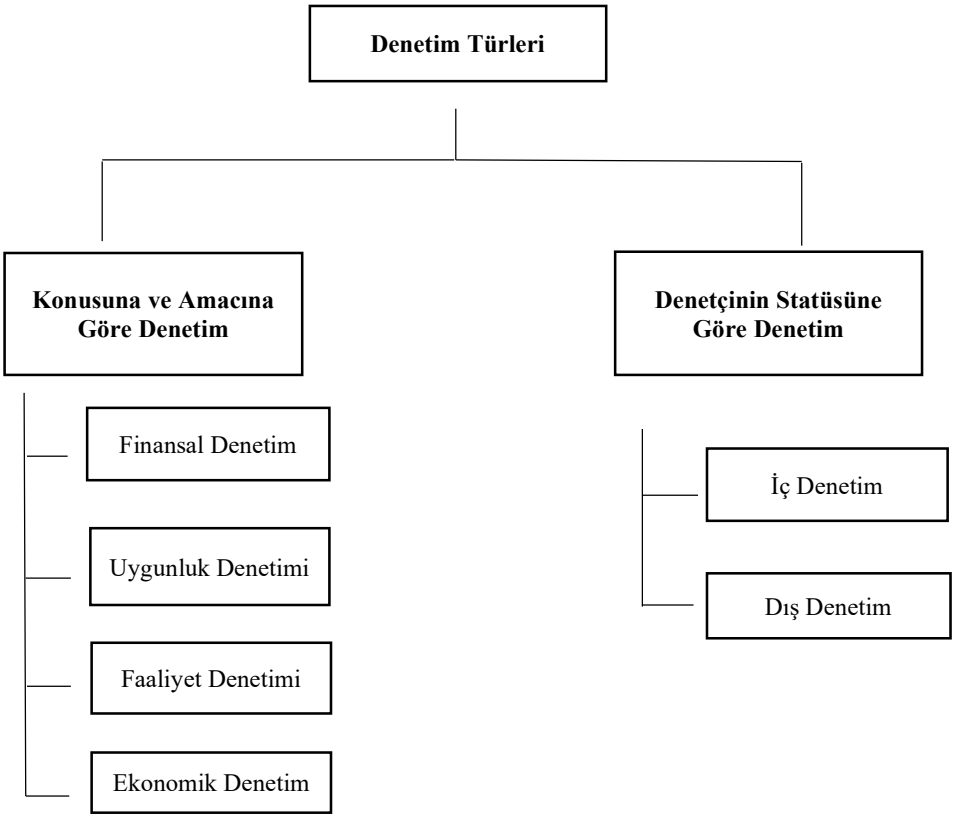
Tablodan da görüleceği üzere, denetim kavramını dönemler itibariyle incelediğimizde, sanayi devriminden günümüze kadar olan süreçte denetimin yaklaşımı, amacı ve denetime tabi olan kesimlerde gözle görülür gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, denetimin amacına baktığımızda, sanayi devriminden önceki dönemden, 1900'lü yıllara kadar olan süreçte hataların bulunması söz konusu iken, 1900'lü yıllardan günümüze kadar olan süreçte hataların bulunmasının yanı sıra, finansal tabloların doğruluğunun tespiti ön plana çıkmaya başlamıştır. Duruma denetimin yaklaşım evreleri çerçevesinde baktığımızda, ilk olarak, belgelerin tamamının incelenmesi olarak başlayan süreç ilerleyen yıllarda finansal verilerin örnekleme yoluyla incelenmesi, istatistiki örneklemenin yaygınlık kazanması ve bilgi işlem sistemlerinin denetlenmesi şeklinde gelişme göstermiştir. Diğer taraftan, bilgiyi

kullananlar tarafından bakıldığında ise, ilk olarak, işletme sahipleri olarak başlayan bu süreç günümüzde gittikçe artan bir şekilde kredi kuruluşları, devlet, sendikalar, tüketiciler vb. kesimler lehine bir gelişme göstermiştir.

1.1.3. Denetim Türleri

Denetim türleri, kendi içerisinde değişik şekillerde sınıflandırılabilmektedir. Bu doğrultuda, denetim türlerini; konusuna ve amacına göre denetim türleri ve statüsüne göre denetim türleri olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Söz konusu sınıflandırma aşağıdaki Şema 1'de gösterilmektedir.

Şema 1: Denetim Türleri

1.1.3.1. Konusuna ve Amacına Göre Denetim Türleri

Konusuna ve amacına göre denetim türlerini kendi içinde incelediğimizde; finansal denetim, uygunluk denetimi, performans denetimi ve ekonomik denetim olarak dört başlık altında toplanmaktadır.

1.1.3.1.1. Finansal Denetim

Denetim faaliyetlerini gerçekleştirilen kişilerin uygulamada sık olarak kullandıkları denetim türü olan finansal denetim, "finansal tablolar denetimi" ya da "mali tablolar denetimi" olarak da ifade edilmektedir (Çalgan vd., 2008:36).

Finansal denetim, finansal tablolar üzerinden gerçekleştirilen denetim işleminin işletmenin gerçek durumunu yansıtıp yansıtmadığının genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ya da vergi mevzuatı gibi önceden belirlenmiş olan kriterler çerçevesinde denetlenmesidir (Ataman vd., 2001:18). Diğer bir ifadeyle, finansal tabloların mevzuat açısından doğruluğunun tespit edilmesi işlemidir.

Finansal tablolar denetiminin genel özellikleri şöyle sıralanmıştır (Bozkurt, 1998:5);

- Bu tür denetimin amacı, işletmelerin incelenen finansal tablolarına ilişkin kamuoyunun güvenilirliğini sağlamaktadır,
- Denetimi gerçekleştirme görevi tamamen bağımsız kişi veya kişilere verilir,
- Önemli yanlışlıkların veya hataların ortaya çıkartılması amacı güdülmektedir,
- Denetimin sonunda finansal tablolar hakkında tek bir görüş sağlanmaktadır,

- Oluşturulan görüş sağlam bir temele dayandırılır. Fakat denetlenen finansal tabloların tamamen doğru olduğu görüşüne varılmamalıdır.

Finansal denetimin amaç, kapsam ve ölçütleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Finansal Tablolar Denetimi

	Amaç	**Kapsam**	**Ölçüt**
Finansal Tablolar Denetimi	Finansal bilgilerin doğruluğunun ve güvenilirliğinin incelenmesi	Finansal tablolar ve ekleri	Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile finansal bilgileri etkileyen diğer düzenlemeler

Kaynak: Kavut vd., 2009:40.

Dolayısıyla, finansal tablo denetimindeki asıl amaç, finansal tablolar aracılığıyla elde edilen bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere göre düzenlenip düzenlenmediği konusunda değerlendirilmesinin yapılmasıdır.

1.1.3.1.2. Uygunluk Denetimi

Uygunluk denetimi, "düzenlilik denetimi", "kurallara uygunluk denetimi", "usul denetimi" ya da "mali denetim" olarak ifade edilmektedir (Tekin ve Çelikkaya, 2016:29).

Uygunluk denetimi, işletme faaliyetlerinin yetkili makamlarca önceden belirlenmiş kural, yöntem ve mevzuat hükümleri çerçevesinde uygunluğunun araştırıldığı bir denetim türüdür (Keskin, 2020:15). Diğer bir ifadeyle, uygunluk denetimi, yetkili kişilerce belirlenmiş olan kuralların, yapılan işlemler karşısında kurallara uygun olup olmadığının belirlenmesi işlemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan işlemlerin öngörülen kurallar çerçevesinde uygunluğunun araştırılması ve denetimde etkinliğin arttırılması için (Güredin, 2000:14);

- Denetimi yapacak olan denetçinin yetenekli olması,
- İşletme içinde belge dosyalama sisteminin iyi olması,
- Uygunluk denetimi sonuçlarının raporlanmasının bir sisteme bağlanmış olması, koşulları gereklidir.

Tablo 3'te uygunluk denetiminin amaç, kapsam ve ölçütleri gösterilmektedir.

Tablo 3: Uygunluk Denetimi

	Amaç	**Kapsam**	**Ölçüt**
Uygunluk Denetimi	İşletme faaliyetlerinin yetkili otoriteler tarafından belirlenmiş ölçütlere göre uygunluk derecesinin araştırılması	Tüm işletme faaliyetleri	Kanun, yönetmelik, şirket ana sözleşmesi, yönetim kurulu kararları, işletme içine dönük yönetmelik ve sirküler, işletme yönetiminin belirlediği iç kontrol politika ve prosedürleri

Kaynak: Kavut vd., 2009:42.

Dolayısıyla, uygunluk denetimindeki asıl amacın, işletmelerin kanun, yönetmelik, yönetim kurulu karaları gibi belirli otoriteler tarafından belirlenmiş olan kurallara uygun olarak hareket edip etmediğinin tespit edilmesi olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.3.1.3. Faaliyet Denetimi

Faaliyet denetimi, "performans denetimi", "paranın karşılığı denetimi", "etkinlik denetimi", "program denetimi", "verimlilik denetimi", "yönetim denetimi",

"işletme denetimi" ya da "başarının denetimi" olarak ifade edilmektedir (Özer, 1997:65-69'den aktaran: Tekin ve Çelikkaya, 2016:29).

Bir örgütün tamamının ya da bir kısmının kaynakları etkinlik ve verimlilik açısından değerlendirmek suretiyle yapılan bir denetim türüdür (Organ, 2008:8-9). Bu anlamda, faaliyet denetimi, kaynakların ne derece etkin ve verimli alanlarda kullanıldığının belirlenmesinin yanı sıra, örgüt faaliyetlerinin performans ölçümlerinin yapılması ve bu doğrultuda önceden belirlenmiş hedeflerin ne kadarının gerçekleştirildiğinin belirlenmesidir. Söz konusu olan bu denetim türü, sadece mali nitelikteki faaliyetlerin denetimiyle değil, aynı zamanda işletmelerin diğer faaliyetlerinin denetimlerini de kapsamaktadır. Bu nedenle, kapsamı oldukça geniştir ve uygulaması da oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir (Erdoğan, 2005:6).

Aşağıdaki tabloda faaliyet denetiminin amaç, kapsam ve ölçütlerine yer verilmiştir.

Tablo 4: Faaliyet Denetimi

	Amaç	**Kapsam**	**Ölçüt**
Faaliyet Denetimi	Kuruluşların faaliyetlerinin etkinliğini ve verimliliğini değerlendirmek	Tüm işletme faaliyetleri	Bütçeler, performans ölçütleri, verimlilik oranları gibi

Kaynak: Kavut vd., 2009:41.

Sonuç olarak, faaliyet denetimi ile birlikte, işletmenin önceden belirlediği hedefler çerçevesinde kaynakların ne derece etkin ve verimli kullanıldığı ve istenilen hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığı gibi konularda bilgiler elde edilmektedir.

1.1.3.1.4. Ekonomik Denetim

Ekonomik denetim, "bütünleşik denetim" ya da "sistemci denetim" olarak da ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu olan bu denetim türü finansal denetim, uygunluk denetimi ve faaliyet denetiminin bir arada yürütüldüğü ve raporlandığı bir denetim türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekin ve Çelikkaya, 2016:30).

Dolayısıyla, ekonomik denetimi, gerçekleştirilen faaliyetlerin finansal tablolara aktarılmasına yönelik yürürlükteki mali mevzuat ve genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri uyarınca uygunluğunun araştırılıp incelenmesinin yanında işletmeye ait olan kaynakların etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi ve bu doğrultuda gerekli raporlama işlemlerinin yapılıp önerilerde bulunulması şeklinde tanımlayabiliriz (Sözütok, 2015:8).

1.1.3.2. Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Türleri

Denetçinin statüsüne göre denetim, denetim faaliyetini gerçekleştiren kişilerin bulundukları konum itibariyle farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, denetim faaliyetini gerçekleştirecek olan denetim elemanının işletme personeli olup olmadığına göre belirlenmektedir. Bu doğrultuda, denetçinin statüsüne göre denetim türlerini iç denetim ve dış denetim olmak üzere iki şekilde sınıflandırmak mümkündür.

1.1.3.2.1. İç Denetim

İç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katma amacı güden bağımsız bir danışmanlık faaliyetidir. Kurumun risk yönetim, kontrol ve yönetişim süreçlerinin etkinliğini ve verimliliğini değerlendirmek ve geliştirmek

amacıyla sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur (Türkiye İç Denetim Enstitüsü, 2022).

Diğer bir ifadeyle, iç denetim, işletme faaliyetlerinin ve uygulayıcıların yaptıkları işlemlerin uygunluk ve etkinliğinin üretilmiş her türlü bilginin güvenilirliğinin, finans, muhasebe ve diğer konuların durumunun, yine işletmede bu amaçla çalışan kişilerce araştırılıp üst yönetime rapor şeklinde verilmesini ifade etmektedir (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2013:16).

Dolayısıyla, iç denetim olgusu oldukça geniş kapsamlıdır ve özü itibariyle de denetimi gerçekleştirilen firmanın idari yönetimiyle sınırlıdır. Denetimi gerçekleştiren kişiler firmanın içinde bulunan kendi çalışanıdır. Bu doğrultuda, idarenin yöneticileri tarafından belirlenen çerçevede denetim fonksiyonu yerine getirilmektedir (Sözütok, 2015:9).

Kısaca iç denetim, firmaların kendi bünyesinde bulunan çalışanları aracılığıyla firmaların faaliyetlerini etkinlik ve verimlilik açısından değerlendirerek bir rapor çerçevesinde bir üst yönetime ileterek gerçekleştirmektedir.

1.1.3.2.2. Dış Denetim

Dış denetim, bir kurumun kendi personeli olmayan denetçilerden oluşan, kurumla herhangi bir bağı olmayan bağımsız kişiler ya da gruplar tarafından gerçekleştirilen denetimdir (Acar ve Çiçek, 2005:357). Bir diğer ifadeyle, denetlenen kuruluş dışındaki kişilerce yapılan kanunlara uygunluk durumunu araştıran bir denetimdir. Dış denetimin amacı; hesapların, mali tablolara kayıtlı işlemlerin düzenli

ve mevzuata uyguluğunun araştırılmasıdır (Aktalay, 2011:222). Dış denetim, kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar; bağımsız dış denetim ve kamu denetimidir.

1.1.3.2.2.1. Bağımsız Dış Denetim

Bağımsız dış denetim, işletme dışından işletme ile herhangi bir bağı bulunmayan kişi ve kurumlar tarafından gerçekleştirilen bir denetimdir (Kavut vd., 2009:36). Diğer bir ifadeyle, şirketler, bankalar, iktisadi kamu kuruluşları gibi organizasyonların kendi bünyesi dışındaki kişilerce tarafsız bir şekilde denetlenmesi ve bunu rapor tutarak şeffaf bir şekilde paylaşmasıdır (Karslı, 2003:471).

Bağımsız denetimdeki asıl amaç, işletmelerin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin mevzuata ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluğunun tespit edilmesidir.

1.1.3.2.2.2. Kamu Denetimi

Kamu denetimi, yetkilerini ilgili kanunlardan alarak kamu adına ve kamunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet kurumları içinde örgütlenmiş olan kurumlarca gerçekleştirilen denetimlerdir. Kamu denetiminin amacı, kuruluşların veya şirketlerin faaliyetlerinin kanunlara ve kamu yararına uygun bir şekilde yürütülüp yürütülmediğinin denetlenmesidir (Organ, 2008:13). Diğer bir ifadeyle, kamu kuruluşlarına mensup olan denetim elemanlarının kamu düzenini sağlamak ve kamu haklarının korunmasına ilişkin olarak yaptıkları denetimdir (Akbal, 2020:11).

Dolayısıyla, görev ve yetkileri çerçevesinde kamuya bağlı denetçiler aracılığıyla gerçekleştirilen bu denetim türü finansal tablo, uygunluk ve faaliyet denetimlerini de içinde barındırmaktadır.

1.2. Vergi Denetiminin Tanımı

Vergi denetimi, *"Vergi yasaları ile vergiye tabi tutulan mükellef ve işlemlerin tam olarak kavranabilmesine ve vergi idaresi ile mükelleflerin mevcut vergi sisteminde yer alan ilke ve kurallara uygun davranıp davranmadıklarını belirlemeye yönelik olan ve vergi idaresi tarafından yapılan işlemlerin tümü olarak tanımlanmıştır."* (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2013:95). Kısacası vergi denetimi, mükelleflerin vergisel işlemlerinin mevzuata uygunluğunun araştırılmasını ifade etmektedir.

Geniş anlamıyla vergi denetimi, vergi mükelleflerinin beyanlarının doğruluğunun incelenmesini ve vergi idaresinin merkez ve taşra teşkilatının iç denetime tabi tutulması ile vergi idaresi personelinin gerektiğinde soruşturmalarının yapılmasını kapsamaktadır (Yılmaz, 2006:52). Diğer bir ifadeyle, vergi denetimi, mükellefler tarafından verilen beyanların, ödenen vergilerin doğru olup olmadığının araştırılması iken, vergi dairesi elemanları tarafından yapılan denetim faaliyetlerinin de yasalara uygun bir şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin belirlenmesidir. Yani iki taraf bakımından da yapılan işlemlerin doğru ve kurallara uygunluğunun tespit edilmesidir.

Literatürü incelediğimizde çeşitli vergi denetim tanımlarına rastlanmaktadır. Bu tanımlardan bazıları ise şu şekildedir;

Vergi denetimi, mükellefler tarafından ödenmesi gereken vergi borcunun zamanında ve eksiksiz bir şekilde ödettirilmesini sağlamak amacıyla vergi idaresinin yetkili elemanlarınca mükelleflerin vergi kanunlarından doğan ödevlerini yapıp yapmadıklarının araştırılmasıdır (Pehlivan, 1986:35-42).

Bir diğer tanıma göre, vergi denetimi; vergi mükelleflerinin mali yükümlülüklerini bildirip bildirmediği ve diğer yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin araştırılarak incelenmesi faaliyetidir (OECD, 2006:9).

Özetle, yukarıda yer alan vergi denetimi tanımlarına baktığımızda, vergi denetiminin, vergi idaresinin denetim alanında uzmanlaşmış personelleri aracılığıyla, mükellefler tarafından verilen beyanların mevzuata ve kanunlara uygunluğunun araştırılıp tespit edilmesi işlemi olduğunu söyleyebiliriz.

1.3. Vergi Denetiminin Amaçları

Vergi denetiminin amacı, bir taraftan yasalara uygun bir şekilde işlem yapılmasını sağlamak, diğer taraftan ise kayıt dışı ekonominin önüne geçerek oluşacak olan vergi kaybının önüne geçmek ve bu doğrultuda sosyal adalet ve eşitlik ilkelerinin son derece etkin bir şekilde işlemesini sağlamaktır (Somuncu, 2014:133-173; Organ, 2008:39). Vergi denetiminin amaçları, kendi içerisinde mali amaç, ekonomik amaç, sosyal amaç ve hukuki amaç olmak üzere dört kategoride incelenecektir.

1.3.1. Mali Amaç

Vergi denetiminin en önemli amaçlarından biri mali amaçtır. Söz konusu mali amaç kısaca devlet bütçesine ek gelir sağlanması olarak açıklanabilir (Somuncu, 2014:136-137). Fakat mali amacın tek nedeninin ek bir gelir sağlanması olarak görülmesi doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Bu duruma farklı bir açıdan baktığımızda, vergi denetimleri doğrultusunda yapılan işlemlerin, devlet nezdinde bir kayıp oluşturmasının engellenmesiyle, meydana gelen vergi kayıplarının da önüne geçilmiş olacaktır. Bu doğrultuda, mükellefler açısından bundan sonra verilecek olan beyanların doğru bir şekilde verilmesi sağlanarak, vergi gelirlerindeki kayıpların önlenmesi sağlanmaya çalışılacaktır.

Dolayısıyla, denetim işleminin yerine getirilmesiyle hem mali amaç kapsamında ek bir gelir sağlanacak hem de mükelleflere vergi bilinci aşılanarak ileride oluşacak olan veri kayıplarının da önüne geçilmiş olacaktır.

Sonuç olarak, günümüzde devletin en önemli finansman kaynağını vergiler oluşturmaktadır. Mevcut vergi sisteminde gelirlerin arttırılması; yeni vergilerin çıkarılması, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi kayıp ve kaçaklarının engellenmesi ile mümkün olmaktadır (Bakır, 2009'dan aktaran: Taytak ve Dalkıran, 2019:109-132). Fakat bu yöntemlerin mükellefler açısından sorun oluşturmayacak şekilde yapılması ancak vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu sebeple, hem vergi vermek istemeyen mükelleflerin vergi vermeleri sağlanacak hem de vergilerini zamanında ve eksiksiz bir şekilde ödeyen mükellefler üzerinde ek bir yük oluşturmayacaktır.

1.3.2. Ekonomik Amaç

Verginin mali amacının dışında "kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek", "enflasyonist etkilerin ortadan kalkmasına yardımcı olmak" gibi bir kısım ekonomik amaçları bulunmaktadır (Tekin ve Çelikkaya, 2016:52).

Devlet kamusal harcamaları finanse edebilmek için vergi gelirlerine ihtiyaç duymaktadır. Fakat mevcut sistemde kayıt dışı ekonominin yaygın olması devletin gelirlerini doğrudan etkilemektedir. Devlet ise bu durum karşısında varlığını sürdürebilmek ve vatandaşlarına daha iyi bir hizmet verebilmek için çeşitli yollara başvurmak zorunda kalacaktır. Bu yollar; borçlanma, emisyon, vergi oranlarının arttırılması veya yeni vergiler konulması şeklindedir (Taytak ve Dalkıran, 2019:113). Buna karşılık, bu yollara başvurulması, ekonomik açıdan daha büyük finansal sorunların ortaya çıkmasına ve beraberinde ekonomik istikrarsızlıkların oluşmasına sebebiyet verecektir.

Dolayısıyla, bu gibi durumların yaşanmaması için vergi denetimlerinin eksiksiz bir şekilde yapılması hem ekonomide kayıt dışı faaliyetlerin azalmasına neden olacak hem de vergi gelirlerinde meydana gelen kayıplar ortadan kalkarak denetim mekanizması neticesinde ekonomik istikrar sağlanmış olacaktır.

1.3.3. Sosyal Amaç

Vergi denetiminin sosyal amacında, gelir dağılımında adaletin sağlanması ön plana çıkmaktadır. Gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için öncelikle herkesten ödeme güçleri ile orantılı olacak şekilde vergi alınması gereklidir (Tekin ve Çelikkaya, 2016:53-54). Devletler vergi aracılığıyla ödeme gücü yüksek olan kesimlerden

aldıkları vergileri düşük gelir elde eden kesim lehine aktararak bu kesimlerin refahlarını artırmakla birlikte gelirin yeniden dağıtılmasını sağlayarak sosyal adaletin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır (Organ, 2008:41).

Dolayısıyla, yapılan vergi denetimleri, vergi kayıpları ve gelirin yeniden dağılımı hususunda önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu doğrultuda, ödeme gücü fazla olan kesimlerden daha fazla vergi alınarak ödeme gücü düşük olan kesime aktarılması, düşük gelir grubunun refah seviyesinde artışa sebep olmakla birlikte, vergisel anlamda farklılıkları ortadan kaldırarak, maliye politikasının sosyal amacı olan gelir dağılımında adalet anlayışını bir nebzede olsa sağlamış olacaktır.

1.3.4. Hukuki Amaç

Vergi denetiminin bir diğer amacı olan hukuki amaç ise, vergi kanunlarının uygulanmasını ve bu doğrultuda devletin saygınlığının ve gücünün de bir bakıma gösterilmesidir (Tekin ve Çelikkaya, 2016:54). Diğer bir ifadeyle, hukuk devleti olmanın bir sonucu olarak devletin vergi kanunlarından aldıkları yetkiler çerçevesinde toplumsal düzeni korumak adına hiçbir ayrımcılığa mahal vermeden kanunları uygulamasıdır.

Hukuk devleti olmanın bir gereği de vergi kanunlarının tüm vatandaşlara eşit bir şekilde uygulanmasıdır. Dolayısıyla, 1982 Anayasasının 10. maddesinde: *"Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir."* ibaresi hukuki amacın eşitlik kavramı üzerinde durduğunu belirtmektedir.

Devletin egemenlik gücüne sahip olarak koyduğu kurallar çerçevesinde tüm vatandaşlara eşit hak ve yükümlülükler vermektedir (Tekin ve Çelikkaya, 2016:54-55). Bu doğrultuda, mükellefler de vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirirken vergi kanunlarını göz önünde bulundurarak hareket etmelidir. Dolayısıyla, vergi denetiminin hukuki amacının, mükelleflerin vergilendirme işlemlerini yerine getirirken vergi kanunlarına uygun olarak hareket etmesini ve bu sayede vergilendirme işlemlerinin daha adil ve eşit bir şekilde gerçekleşmesinin sağlanması olduğunu söyleyebiliriz.

1.4. Vergi Denetiminin Özellikleri

Vergi denetiminin birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz (Organ, 2008:45-47);

- Vergi denetimi hukuki bir nitelik taşımaktadır,
- Vergi denetimi sonucunda bir yaptırım uygulanmaktadır,
- Vergi denetimi tarafsızdır,
- Vergi denetimi kapsamlı bir şekilde yapılmaktadır,
- Vergi denetimi dış denetim olma özelliği taşımaktadır.

1.4.1. Hukuki Bir Denetim Olması

Vergi denetiminin hukuki bir denetim olması, kanuni yetkilere dayanmasından kaynaklanmaktadır (Tecim, 2008:61). Anayasanın 73. maddesinde belirtilen: *"Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır."* hükmü, vergi denetiminin yasal bir çerçeveye dayandırıldığını ve bu denetim sonucunda gerekli görülen hallerde cezai işlem

uygulanması gerektiği, vergi denetiminin hukuki bir nitelik taşıdığını ortaya çıkarmaktadır.

1.4.2. Yaptırımcı Bir Denetim Olması

Devlet, faaliyetlerini yerine getirebilmek amacıyla mükelleflerden vergi ve benzeri şekilde kaynak elde etmektedir. Mükelleflerin üzerlerine düşen vergi borcunu yerine getirmemeleri bu doğrultuda oluşan vergi kaybının devlet nezdinde bir eksiklik oluşturması sonucu, devlet mükelleflere çeşitli yaptırımlar uygulamak zorunda kalacaktır (Ünlü, 2019:285). Bu da vergi denetiminin bir diğer özelliği olan yaptırımcı yönünü öne çıkarmaktadır.

Yapılan vergi denetimi sonucunda olması gerekenden eksik beyan edilen ve ödenmeyen vergilerin, devletin zor alım gücüne dayanarak cezalarıyla birlikte tahsili yoluna gidilmektedir (Organ, 2008:45). Buradan da anlaşılacağı üzere, devletin yapmış olduğu denetimler yapılan usulsüzlüklerin ortaya çıkarılarak, devlet tarafından gerekli cezai işlemlerin uygulanmasını sağlamakta ve vergi denetiminin bir özelliği olan yaptırımcı yönünü ortaya çıkarmaktadır.

1.4.3. Tarafsız Bir Denetim Olması

Vergi denetiminin özelliklerinden bir diğeri de yapılan denetim işlemlerin tarafsız bir şekilde gerçekleştirilmesidir (Organ, 2008:46). Kamuca belirlenen denetim elemanları, denetim faaliyetlerini gerçekleştirirken hazine yararını düşünerek değil, tarafsız bir şekilde ve vergiyi doğuran olayın gerçek durumunu tespit etmek için gerekli denetim faaliyetlerini yapmaktadır (Tecim, 2008:62). Yapılan denetimler neticesinde idare ya da mükellefler lehine bir sonuç ortaya çıkabilmektedir. Bu

durumda önemli olan nokta, vergi denetimi yapan denetim elemanlarının gerekli işlemleri tarafsız ve eşit bir şekilde yerine getirmesidir.

Konuyla ilgili olarak, Vergi Usul Kanunu (VUK)'un bazı maddelerinde denetim işlemlerinin tarafsız bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğine değinilmektedir.

VUK'un 134. maddesinde, *"Vergi incelemesinde maksat, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır."* hükmü, vergi denetim elemanları tarafından gerçekleştirilen denetim faaliyetlerinin hiçbir suretle taraf ayrımı yapmadan gerçeğin ortaya çıkartılmasını sağlayarak gerekli işlemlerin yerine getirilmesine yardımcı olmaktadır.

Diğer bir madde olan VUK'un 116. maddesinde, *"Vergi hatası, vergiye mütaallik hesaplarda veya vergilendirmede yapılan hatalar yüzünden haksız yere fazla veya eksik vergi istenmesi veya alınmasıdır."* hükmünde ise, vergi denetiminde yapılmış olan hatalar sebebiyle mükelleflerden alınan az verginin kalan kısmının tahsilatının yapılabildiği gibi fazla verginin de mükellefe tekrar iade edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Dolayısıyla, yapılan vergi denetim işlemlerinde vergi mevzuatında belirtilen kriterler çerçevesinde kamu ya da mükellef faydası dikkate alınmadan tarafsız bir şekilde denetim faaliyetleri yürütülmelidir. Diğer bir ifadeyle, denetim elemanlarının, kamu ya da mükellef yararını gözetmeden tarafsızlık ilkesi doğrultusunda görevlerini yerine getirmesi gerekmektedir.

1.4.4. Kapsamlı Bir Denetim Olması

Vergi denetiminde işlemlerin gerçeğe uygun olup olmadığının usul ve içerik yönleriyle denetlenmesidir. Ancak bu denetim hesap denetiminden çok daha kapsamlı olmakla birlikte, genel olarak işlemlerin tümünün incelenmesini içermektedir. (Tekin ve Çelikkaya, 2016:56).

Hesap denetimi ise, işletmelere ait olan mali tabloların bulunduğu ülkedeki mali mevzuatına ve hukuk sistemine bakılarak, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri standartlarına uygun bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığının belirlenmesi ve buna yönelik bir rapor hazırlanması işlemidir (Tecim, 2008:63).

Dolayısıyla, vergi denetiminin kapsamlı bir denetim olması sebebiyle, bulunulan ülkenin mali ve hukuki düzenlemelerinin dikkate alınarak çok daha geniş kapsamlı bir denetim işleminin gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz.

1.4.5. Dış Denetim Olma Özelliği

Dış denetim, işletmenin hesapları üzerinden işletmede çalışan kişilerin dışındaki kişi veya kurumlarca denetlenmesidir (Tecim, 2008:63). Diğer bir ifadeyle, gerçekleştirilen faaliyetlerin doğruluğunun belirlenmesi açısından belirli denetim standartları çerçevesinde defter, kayıt ve belgeler üzerinden işletme personeli dışındaki kişiler tarafından gerekli denetim işlemlerinin yapılması, denetimin bir dış denetim olma özelliğini vurgulamaktadır (Şamcı, 2016:11). Dolayısıyla, dış denetimdeki en önemli husus; işletme ile herhangi bir bağı olmayan kişiler tarafından ve önceden belirlenen kurallara uygun olarak yapılmasıdır.

Bağımsız denetim elemanları olarak; Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirler (YMM) tarafından denetim işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. Vergi denetim elemanları tarafından gerçekleştirilen denetimlerin ise, kamuya mensup olmaları sebebiyle bağımsız bir denetim olarak görülmemekle birlikte, incelemeye tabi tutulanlar açısından bir dış denetim özelliği göstermektedir (Organ, 2008:46-47).

1.5. Vergi Denetiminin Fonksiyonları

Vergi denetiminin çeşitli fonksiyonları bulunmaktadır. Bunlar; araştırma ve bulma fonksiyonu, eğitim fonksiyonu, düzeltme fonksiyonu ve önleme fonksiyonudur.

1.5.1. Araştırma ve Bulma Fonksiyonu

Vergi denetiminin en önemli fonksiyonlarından biri olan araştırma ve bulma fonksiyonu, mükelleflerin yaptıkları işlemler çerçevesinde tuttukları defter, belge ve kayıtların doğruluğunun araştırılması, bir eksiklik bir yanlışlık bulunması halinde bunların düzeltilmesi ve kasten yapılan hataların mevzuat hükümlerince gerekli işlem ve yaptırımlarla karşılaşacağını ifade etmektedir (Merter, 2004:12). Diğer bir ifadeyle, mükellefler tarafından ödenen vergilerin doğruluğunun araştırıldığı ve hata ya da eksiklik bulunması durumunda mevzuat hükümleri çerçevesinde gerekli düzeltmelerin yapıldığı bir fonksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vergi idaresi, vergi denetimlerini ve mükelleflerin beyanlarını tam anlamıyla denetleyemiyor ve vergi kanunlarına aykırı hareket eden mükellefleri tespit edemiyorsa herhangi bir cezai işlem uygulayamamaktadır (Oğuztürk ve Ünal,2015:214). Bu doğrultuda, kazançlarını beyannamede eksiksiz bir şekilde

gösteren mükelleflerin idareye karşı güvensizlikleri oluşacak, kazançlarını beyannamede az ya da hiç göstermeyen mükellefler ise herhangi bir yaptırıma maruz kalmayacaktır. Dolayısıyla, böyle sonuçların yaşanmaması için araştırma ve bulma fonksiyonu önem arz etmektedir.

1.5.2. Eğitim Fonksiyonu

Vergi denetiminin, araştırma ve bulma fonksiyonunun dışında eğitici bir fonksiyonu da bulunmaktadır. Yapılan denetimler sırasında denetim elemanlarının gerekli gördüğü durumlarda mükellefleri bilgilendirip yapılan hata ve eksiklikler konusunda onları uyarması ve yardımcı olması eğitim fonksiyonunun yerine getirildiğini işaret etmektedir (Yılmaz, 2019:29). Bu ise, mükelleflerin vergi kanunlarını daha iyi anlamalarını ve vergi bilincinin gelişmesini sağlayacaktır.

Denetim elemanlarının asıl amacı, denetimler sonucunda mükellefleri cezalandırarak vergi kaybının önlenmesini değil, mükelleflerin vergi bilincini geliştirmektir. Mükelleflere vergi ile ilgili gerekli bilgilerin verileceği ortamlar oluşturulmalıdır. Böyle bir ortamın oluşturulup gerekli bilgilerin verilmesi sonucu mükelleflerde vergi ahlakı ve bilinci sağlanacak ve aynı zamanda diğer bir fonksiyon olan önleme fonksiyonu da işlerlik kazanmış olacaktır.

1.5.3. Düzeltme Fonksiyonu

Düzeltme fonksiyonunun amacı, vergi denetimi sırasında, denetim elemanlarınca gerekli görüldüğü durumlarda mükellefi uyarmak, bilgi vermek ve yardımcı olmaktır. Böylece hem idarece hem de mükelleflerce hataların düzeltilmesine olanak sağlamaktadır (Organ, 2008:44).

Kısacası, denetim elemanları, vergi denetimi sırasında mükellefleri yapılan hata ve yanlışlar konusunda uyararak, onlara gerekli bilgileri vermeli ve yaptıkları hataları düzeltebilmeleri hususunda onlara yardım etmelidir. Dolayısıyla, eğitim ve düzeltme fonksiyonlarını incelediğimizde, kendi içlerinde benzerliklerin olması söz konusu fonksiyonların yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

1.5.4. Önleme Fonksiyonu

Diğer bir fonksiyon olan önleme fonksiyonuna baktığımızda, mükelleflerin defter, kayıt ve belgelerinde meydana gelecek olan hata ve hilelerin daha ortaya çıkmadan mükellefler tarafından düzeltilmesi işlemini ifade etmektedir (Yücelen, 2009:13). Başka bir ifadeyle, mükelleflerce yapılan hata ve hilelerin meydana gelmesinden sonra onları cezalandırmak yerine, hata ve hile kaynaklı işlemleri ortadan kaldırarak, bu işlemlerin tekrardan yapılmasının önlenmesidir.

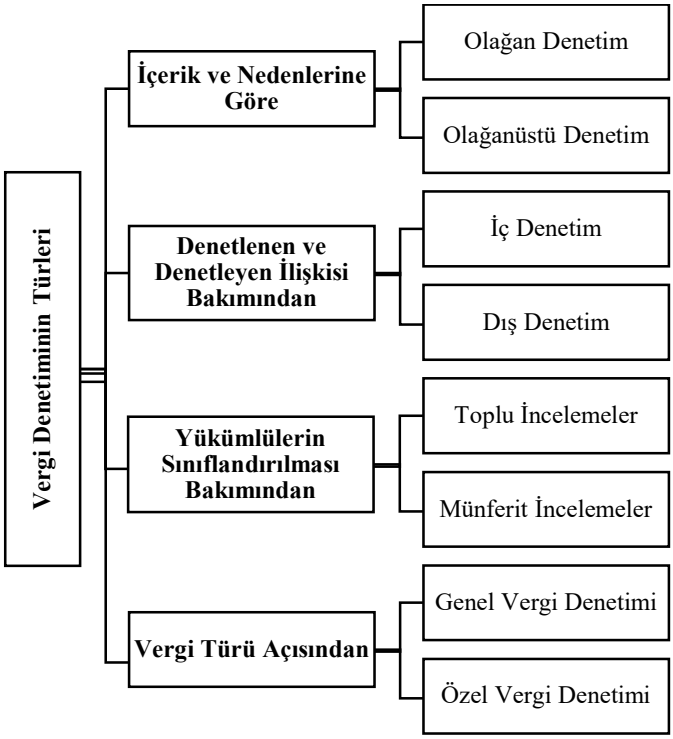
Önleme fonksiyonu ve araştırma fonksiyonu ne kadar benzer özellikler gösterse de birbirlerinden farkı, araştırma fonksiyonunda; hata ve hilelerin belirlenerek düzeltilmesi varken, önleme fonksiyonunda; direk olarak hata ve hilelerin oluşmasını engellemektir (Tecim, 2008:64). Bu doğrultuda, vergi denetimlerinin sık sık yapılması mükellefler nezdinde bir korkuya sebep olacaktır. Dolayısıyla, bu durum mükelleflerin üstüne düşen yükümlülüklerini tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirmesini sağlayacaktır. Kısacası, buradaki amaç, devletin denetim sıklığını artırarak mükelleflerin kanun dışı yollara sapmasını engellemektir.

1.6. Vergi Denetiminin Türleri

Vergi denetim türleri kendi içerisinde çeşitli şekillerde ayrıma tabi tutulmaktadır. Vergi denetiminin türleri; içerik ve nedenlerine göre, denetlenen ve denetleyen ilişkisi bakımından, yükümlülerin sınıflandırılması bakımından ve vergi türü bakımından olmak üzere çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır.

Aşağıdaki Şema ’da vergi denetiminin türlerine yer verilmiştir.

Şema 2: Vergi Denetim Türleri

Tablo 5’te ise vergi denetiminin türlerinin kısa bir özetine yer verilmiştir.

Tablo 5: Vergi Denetim Türleri

İçerik ve Nedenlerine Göre Vergi Denetimi	Olağan Denetim	Belirli bir plan ve program dahilinde yapılan denetimlerdir.
	Olağanüstü Denetim	Denetimin yapılabilmesi için belirli bir sebebin var olması gerekmektedir.
Denetlenen ve Denetleyen İlişkisi Bakımından Vergi Denetimi	İç Denetim	İşletmelerin kendi bünyesi içerisindeki elemanları tarafından yapılan denetimdir.
	Dış Denetim	İşletme dışındaki bağımsız kişilerce yapılan denetimdir.
Yükümlülerin Sınıflandırılması Bakımından Vergi Denetimi	Toplu İncelemeler	Belirli sektörlerde faaliyet gösteren mükelleflerin toplu olarak incelenmesidir.
	Münferit İncelemeler	Önceden belirlenen kriterler çerçevesinde mükellef hesaplarının incelenmesidir.
Vergi Türü Açısından Vergi Denetimi	Genel Denetim	Belirli bir vergilendirme döneminde mükellefin tüm hesap ve işlemlerinin denetlenmesidir.
	Özel Denetim	Belirli bir vergilendirme döneminde özel bir konu üzerinde yapılan denetimlerdir.

Kaynak: Ay ve Baran, 2008:216

1.6.1. İçerik ve Nedenlerine Göre Vergi Denetimi

İçerik ve nedenlerine göre vergi denetimi; olağan ve olağanüstü vergi denetimi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.6.1.1. Olağan Denetim

Olağan denetim, herhangi bir ihbar olmaksızın, önceden belirlenmiş ilke ve kriterler çerçevesinde beyanname ya da mükellefler nezdinde yapılan denetimlerdir (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2013:98). Diğer bir deyişle, beyanname ve mükellefler üzerinden önceden yapılması öngörülen denetimlerin bir plan dahilinde gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla, olağan denetimdeki asıl amaç, vergi denetim sürecinde mükelleflerin sürekli olarak kontrol edilmesidir.

1.6.1.2. Olağanüstü Denetim

Olağan denetimden farklı olarak olağanüstü denetim, belirli bir plan ve program dahilinde olmayıp genellikle belirli bir nedene dayanılarak yapılmaktadır (Tecim, 2008:65; Yücelen, 2009:19). Diğer bir ifadeyle, mükelleflerin vergi kaçırdığına dair hakkında ihbar, bilgi ya da belgelerin varlığı halinde bu tür denetim yapılmaktadır (Tekin ve Çelikkaya, 2016:181). Kısacası, olağanüstü denetim, belirli bir plan dahilinde olmayıp mükelleflerin vergi kaçırma ihtimalinin varlığı halinde gerçekleştirilmektedir.

1.6.2. Denetlenen ve Denetleyen İlişkisi Bakımından Vergi Denetimi

Denetlenen ve denetleyen ilişkisi bakımından vergi denetimi, iç denetim ve dış denetim olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır.

1.6.2.1. İç Denetim

İşletmelerin ya da kuruluşların kendi bünyelerinde çalışan elemanları tarafından gerçekleştirilen denetim türüdür (Merter, 2004:18). Diğer bir ifadeyle, kurumların etkinliğinin denetlenmesi, geliştirilmesi ve kuruma katma değer kazandırılması amacıyla kurumun içindeki personeller aracılığı ile denetlenmesidir (Şamcı, 2016:15).

Dolayısıyla, iç denetimdeki asıl amaç, kurumun işleyiş ve hedeflerinin istenilen düzeyde gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti ile mevzuat hükümlerine gereği gibi uyulup uyulmadığının kurum personeli tarafından kontrol edilmesidir. Ancak iç denetim faaliyetini gerçekleştiren kurum personelinin kurum yönetimine karşı sorumlu olması denetim işlemlerinin tarafsızlığına ve objektifliğine gölge düşürebilir.

1.6.2.2. Dış Denetim

Dış denetimi, en basit haliyle, denetlenecek olan kuruluşun dışındaki kişi veya kurumlar tarafından yapılan denetim faaliyeti olarak ifade etmek mümkündür (Merter, 2004:18). Diğer bir ifadeyle, kurumların kendi personeli dışındaki kişilerden oluşan, kurumla doğrudan ya da dolaylı şekilde bir bağı olmayan kişilerce yapılan bir denetim türüdür (Çakar, 2008). İç denetimde bahsettiğimiz objektif olmama durumu, dış denetim için geçerli olmamaktadır. Bunun nedeni ise yapılan denetim faaliyetlerinde kurum personel ya da yöneticilerinin herhangi bir müdahalesinin söz konusu olmamasıdır. Dolayısıyla, kurumlara yüklenen yükümlülüklerin yasalar çerçevesinde ne derece etkin bir şekilde yerine getirilip getirilmediğinin incelendiği bir denetim türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.6.3. Yükümlülerin Sınıflandırılması Bakımından Vergi Denetimi

Mükellefleri belirli kriterlere göre sınıflandırarak yapılan denetimlerdir. Diğer bir ifadeyle, denetlenecek olan mükelleflerin genellikle matrah, aktif toplamı, işçi sayısı vb. kriterlere göre sınıflandırarak denetim işlemleri yapılmaktadır (Organ, 2008:51). Yükümlülerin sınıflandırılması bakımından vergi denetimi; toplu inceleme ve münferit inceleme olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

1.6.3.1. Toplu İncelemeler

Belirli bir sektör veya işkollarında faaliyet gösteren mükelleflerin toplu olarak incelenmeleri olup, bunlar arasındaki dikey ve yatay ilişkilerin dikkate alınmasına göre yatay kesit incelemeleri ve dikey kesit incelemeleri olmak üzere iki şekilde incelenmektedir (Tekin ve Çelikkaya, 2016:180). Diğer bir ifadeyle, toplu inceleme belirli sektör veya işkollarında faaliyet gösteren mükelleflerin toplu olarak incelemeye tabi tutulması şeklinde de ifade edilebilir.

1.6.3.2. Münferit İncelemeler

Münferit incelemeler, önceden belirlenen kriterlere göre ferdi olarak incelenmeye alınması kararlaştırılan mükelleflerin hesaplarının incelenmesidir (Tekin ve Çelikkaya, 2016:180). Diğer bir ifadeyle, bir mükellefin vergilendirme işlemlerinin ele alınıp incelenmesidir.

1.6.4. Vergi Türü Açısından Vergi Denetimi

Verginin türü açısından vergi denetimi genel vergi denetimi ve özel vergi denetimi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.6.4.1. Genel Vergi Denetimi

Genel vergi denetimi; gelir, servet ve harcama vergilerinin tümünü kapsayacak niteliktedir. Söz konusu olan denetim türü, olağan denetim türü ile aynı özelliklere sahiptir (Pehlivan, 1986:34). Diğer bir ifadeyle, belirli bir vergilendirme döneminde mükellefler tarafından yapılan işlemlerin ve hesapların denetlenmesidir (Organ, 2008:48). Kısacası, genel vergi denetimi, vergilendirme işlemlerine yönelik özel bir konu üzerinden gerçekleştirilmeyen, genel nitelikli, yani mükelleflerin vergilendirme dönemi içerisinde gerçekleştirdiği bütün vergilendirme işlemlerini kapsayacak şekilde gerçekleştirilen denetimlerdir.

1.6.4.2. Özel Vergi Denetimi

Özel vergi denetimi, belirli bir vergilendirme dönemiyle ilgili olarak belirli bir konu üzerinden yapılan araştırma ve inceleme faaliyetidir. Sadece istisnalara veya amortisman işlemlerine yönelik olarak yapılan denetimler, bu denetim türüne örnek gösterilebilir (Yücelen, 2009:20). Diğer bir ifadeyle, bir vergilendirme dönemi içerisinde belirli bir konu üzerinden yapılan denetimler, özel vergi denetimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.7. Vergi Denetim Teknikleri

Vergi denetim işlemlerini gerçekleştirmekle görevli olan denetim elemanları denetim faaliyetlerini yerine getirirken bazı denetim tekniklerinden yararlanmaktadır. Söz konusu teknikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

- Mali tablo analizi,
- Vergi dairelerinde kayıtlı bilgilerden yararlanma,
- İstihbarat arşivindeki bilgiler,
- Bilgi edinme kapsamında elde edilen bilgiler,
- Yoklama,
- Randıman incelemesi yapmak,
- Aritmetik inceleme,
- İşletme içi karşılaştırma,
- Karşıt inceleme,
- Belgelerin incelenmesi,
- Fiili ve kaydi envanter incelemesi yapılması.

1.7.1. Mali Tablolar Analizi

Vergi denetim tekniklerinden ilki olan mali tablolar analizine baktığımızda; işletmenin, mevcut mali durumu (bilanço), gelir (kar-zarar), dağıtılmış karlar, öz sermaye değişimi, nakit akımı, fon akımı tablolarıyla birlikte küçük işletmelerde "işletme hesabı özeti" ve bunlara temel teşkil eden defter ve belgelerin analizi anlaşılmaktadır (Çavdar, 2021:53). Diğer bir ifadeyle, yapılan denetimler doğrultusunda mevcut olan belgelerle mali tablolar arasındaki uyum sağlanırken, aynı zamanda bilanço kalemleri arasındaki ilişkilerin araştırılması amaçlanmaktadır (Aktan, 1994'den aktaran: Organ, 2008:56).

Dolayısıyla, işletmelerin finansal durumlarını ve finansal gelişmelerini incelemek ve bu doğrultuda gelecekte kendilerini geliştirmeleri açısından yapacakları faaliyetlere yönelik kararlar alabilmeleri için mali tablolarının analiz edilmesine ihtiyaç duymaktadır. Kısacası, mali tablo analizi, tablolara işlenen verilerin incelenerek değerlendirilmesini ifade etmektedir.

1.7.2. Vergi Dairelerinde Kayıtlı Bilgilerden Yararlanma

VUK'un 4. maddesindeki, *"Vergi dairesi mükellefi tespit eden, vergi tarh eden, tahakkuk ettiren ve tahsil eden dairedir."* hükmü, vergi dairelerinin mükelleflere ait bilgilere sahip olduğunun bir göstergesidir.

Bu doğrultuda, mükelleflerle ilgili vergi denetim faaliyetleri yapılırken ilk olarak bakılması gereken kaynaklardan biri de vergi dairesindeki kaynaklardır. Bunun nedeni ise bir taraftan mükellef beyanlarının diğer taraftan ise idarece yapılan yoklama ve inceleme faaliyetlerine ait tutanakların vergi dairelerinde saklanmasından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda, yapılacak vergi denetimlerinde bilgi almak için başvurulacak kaynaklardan biri de vergi daireleri olmaktadır.

1.7.3. İstihbarat Arşivindeki Bilgiler

VUK'un 152. maddesine göre, *"150'nci maddedekiler hariç olmak üzere bu bölümde yazılı kaynaklardan toplanacak bilgiler istihbarat arşivlerinde gizli olarak saklanır. Bu arşivlerden kimlerin ve ne suretle faydalanabileceği Hazine ve Maliye Bakanlığınca belirlenir."* dolayısıyla, toplanan bilgilerin istihbarat arşivinde saklanması gerektiği ve bu bilgilerin istenildiği durumlarda Bakanlığın iznine tabi olacağı belirtilmektedir.

Mali istihbarat arşiv yönetmeliği kapsamında istihbarat arşivinin kurulmasındaki amaçları şöyledir[1];

- Vergi ile ilgili faaliyet ve tutumları,
- Mükelleflerin vergi ile ilgili servet, sermaye ve hesap durumları,
- Üçüncü şahısların vergi ile ilgili durumlarını, tayin, tespit ve kontrollerine imkân sağlamaktadır.

1.7.4. Bilgi Edinme Kapsamında Elde Edilen Bilgiler

Vergi denetim sürecinde, vergi denetim yetkisine sahip olan denetim elemanlarının ve diğer yetkili kişi ve kurumların, eksiksiz bir denetim yapabilmeleri ancak gerekli bilgilerin varlığı halinde mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda, mükelleflerden veya faaliyette bulunulan diğer kişilerden gerekli olan bilgi ve belgeler sağlanarak denetim faaliyeti yürütülmektedir.

Konuyla ilgili olarak, VUK'un aşağıda gösterilen maddelerinde bazı düzenlemelere yer verilmiştir.

VUK'un "Bilgi Verme" başlıklı 148. maddesinde, *"Kamu idare ve müesseseleri, mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzel kişiler, Hazine ve Maliye Bakanlığının veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların isteyecekleri bilgileri vermeye mecburdurlar."* hükmü, bilgi verme zorunluluğu olduğunu açıkça göstermektedir.

[1] Mali İstihbarat Arşivi Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 21.07.1951, No: 3/13287

VUK'un "Devamlı Bilgi Verme" başlıklı 149. maddesinde ise *"Kamu idare ve müesseseleri (Kamu hizmeti ifa eden kurum ve kuruluşlar dahil) ile gerçek ve tüzel kişiler vergilendirmeye ilişkin olaylarla ilgili olarak Hazine ve Maliye Bakanlığı ve vergi dairesince kendilerinden yazı ile istenecek bilgileri belli fasılalarla ve devamlı olarak yazı ile vermeye mecburdurlar."* şeklindeki hükmünde ise resmi kurum ve kuruluşların da kendi içerisinde bilgi akışını devamlı olarak sağladığını göstermektedir.

VUK'un "Ölüm Vakalarını ve İntikalleri Bildirme" başlıklı 150. maddesine göre; Sulh yargıçları, icra, nüfus ve tapu memurları, yabancı memleketlerdeki Türk konsolosları veya konsolosluk görevi yapanlar, mahalle ve köy muhtarları, banka, bankerler ve şirketler ile emanet kabul eden gerçek ve tüzel kişiler her ay öğrendikleri ölüm vakaları ile intikalleri ertesi ayın 15. günü akşamına kadar vergi dairesine yazı ile bildirmeye mecburdurlar.

1.7.5. Yoklama

Yoklama, 213 sayılı VUK'un 127. maddesine göre, *"Yoklamadan maksat, mükellefleri ve mükellefiyetle ilgili maddi olayları, kayıtları ve mevzuları araştırmak ve tespit etmektir."* şeklinde belirtilmektedir.

Dolayısıyla, mükelleflerin yaptıkları işler doğrultusunda vergilendirilmelerini etkileyen ve vergi idaresinin bilgisi dışında kalan durumları ortaya çıkartmak suretiyle vergi adaleti ve sosyal adaletin sağlanmasını ve devlete ek bir kazanç sağlanmasını amaçlamaktadır (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2013:96).

1.7.6. Randıman İncelemesi Yapmak

Vergi denetimleri sırasında mükelleflerin beyanlarının doğruluğunun tespit edilmesi amacıyla çeşitli vergi denetim tekniklerinden yararlanılmaktadır. Bunlardan biri de randıman incelemesidir. Yapılan vergi denetimlerinde imalat işletmelerinin verimliliklerinin araştırılarak, mevcut kayıtlarda gösterilen üretilen miktar ve sonuç ile olması gereken miktar ve sonuçların karşılaştırılmasıdır (Öz ve Yolcu, 2014:67). Diğer bir ifadeyle, işletmenin verimliliğinden yola çıkılarak yaratılan katma değeri gerek fiziki gerekse de parasal yönden belirlemek amacıyla, olması gereken ile olan arasında bir illiyet bağı kurmaya çalışan bir vergi denetim tekniğidir. Dolayısıyla, üretim miktarı ile hammadde miktarının kontrolünün sağlanarak defter ve belgeler üzerinde kayıtlı olan miktarların karşılaştırılarak gerçek tutarın ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır (Biyan, 2009).

Burada iki durum söz konudur. İlk olarak, üretilen miktarın ve elde edilen çıktının olması gereken üretim miktarı ve sonuçtan az olması durumunda elde edilen hasılatın saklandığı anlaşılmaktadır. İkinci olarak da üretim miktarı ve elde edilen çıktının olması gerekenden yüksek çıkması halinde ise sahte belge düzenlenmiş ya da kanuna aykırı bir durumun yaşanmış olabileceğini göstermektedir. Bu gibi durumların yaşanmaması için randıman incelemelerinin devamlı olarak yapılması gerekmektedir.

1.7.7. Aritmetik İnceleme

Vergi denetim tekniklerinden biri olan aritmetik inceleme, muhasebe kayıt ortamındaki belgelerin toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemlerindeki doğruluğunun araştırılması ve bu işlemlerin yinelenmesi yoluyla gerçekleştirilen bir hesap kontrolüdür (Organ, 2008:58). Diğer bir ifadeyle, aritmetik inceleme ile

muhasebe kayıtlarında ortaya çıkması muhtemel aritmetik işlem hatalarının incelenerek doğruluğunun kontrol edilmesi amaçlanmaktadır.

1.7.8. İşletme İçi Karşılaştırma

İşletme içi karşılaştırma tekniğine baktığımızda, genel olarak defter kayıtları arasındaki doğruluğu araştırmaya yönelik bir inceleme işlemidir. Uygunluğun araştırılmasında hesapların toplamları arasında bir karşılaştırma ve tek tek tutarlar itibariyle bir karşılaştırma işlemi gerçekleştirilir (Çavdar, 2021:54). İşletme içi karşılaştırma yönteminde mükelleflerin kendi kayıtları arasındaki uyum ele alınarak incelenmektedir.

1.7.9. Karşıt İnceleme

Karşıt inceleme, vergi incelemesi yapılan mükellefin defter, kayıt ve belgelerindeki bilgilerin doğruluğunu tespit edebilmek için bu mükellefle iş ilişkisi kuran başka bir mükellefin defter ve belgelerine bakılarak doğru olup olmadığını tespit edilmesi işlemidir. Diğer bir ifadeyle, vergi incelemesi geçiren mükellefin yasal defterlerinde yer alan işlemlerin karşı taraf defterlerinden teyit edilerek doğruluğunun araştırılmasıdır (Akbal, 2020:22).

Yapılan vergi incelemesinde denetlenen işletme ile karşıt inceleme yapılacak mükellef aynı veya farklı şehirlerde olabilmektedir. Bu durumda ise (Organ, 2008:58);

- Aynı şehirde olması durumunda ya işyerine ya da daireye getirilerek karşıt inceleme işlemi gerçekleştirilir,

- Farklı şehirde olması durumunda ise, karşıt inceleme yapılabilmesi için bir yazı ile o ildeki ilgili birimden gerekli belgeler istenir.

1.7.10. Belgelerin İncelenmesi

Belgelerin incelenmesi, muhasebecilikte geçerli olan "belgesiz kayıt olmaz" ilkesinden hareketle, muhasebe kayıtlarının belgelere dayandırıldığının tespit edilmesi, ibraz edilen belgelerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığının denetlenmesi ve ilgili mevzuat hükümlerince uygunluğunun tespit edildiği işlemlerdir (Merter, 2004:21; Mesleki Uyum Eğitimi, 2016'dan aktaran: İştekal, 2017:21). Kısacası, belgelerin birbiriyle ve muhasebe kayıtları ile uygunluğunun incelenmesidir.

Yapılan inceleme neticesinde belge ve muhasebe kayıtlarında uyumsuzluğun bulunması durumunda ileriye dönük bütün kayıtlarda hata üzerine hata yapılacak ve bu durumda da elde edilen sonuçlar doğru ve uyumlu çıkmayacaktır. Sonuç olarak, belge incelemelerinin yapılması hataların yeni hatalar doğurmasına engel olacaktır.

1.7.11. Fiili ve Kaydi Envanter İncelemesi Yapmak

Envanter çıkarmak, mükelleflerin işletmelerine kayıtlı olan varlıklarının, borçlarının ve alacaklarının sayılması olarak ifade edilir. VUK'un 186. maddesine göre *"Envanter çıkarmak, bilanço günündeki mevcutları, alacakları ve borçları saymak, ölçmek, tartmak ve değerlemek suretiyle kesin bir şekilde ve müfredatlı olarak tespit etmektir."* şeklinde ifade edilmektedir. Envanterdeki kayıtların incelenmesi fiili envanter ve kaydi envanter olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır.

Fiili envanter, kayıtlara geçirilmiş olan varlıkların işletmede bulunup bulunmadığı ya da işletmede mevcut olan varlıkların kayıtlarda yer alıp almadığının yani bu işletmeye ait olup olmadığının tespitine imkân sağlamaktadır (Organ, 2008:59). Dolayısıyla, fiili envanterde yapılan işlemlerin doğruluğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Kaydi envanter ise, belirli bir tarihten, o tarihe kadar yapılan işlemler sonucunda kayıtlarda mevcut bulunan varlıkların ve kaynakların tespitine yönelik bir envanter işlemidir (Tekin ve Çelikkaya, 2016:207). Diğer bir ifadeyle, iktisadi kıymetlerin kayıt ve belgeler üzerinden işletmedeki varlığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak, envanter işlemleri çerçevesinde fiili ve kaydi envanter sonuçlarının birbiriyle uyumlu olması amaçlanır. Fiili ve kaydi envanter sonuçları arasında farklılık bulunması halinde kayıtlarda gerekli düzeltme işlemleri yapılarak kaydi envanter sonuçları fiili envanter seviyesine getirilir ve iki envanterinde eşitliği sağlanır. Ortaya çıkan farklılık durumlarında mükellefler üzerinde ispat yükümlülüğü doğmaktadır. Envanterlerde bulunan farkların fire, çalıntı vb. nedenlerden dolayı oluştuğu ispat edilmesi halinde durum olağan olarak kabul edilir. Fakat ispat edilememesi durumunda ise, kayıtlara geçmemiş yani açıktan yapılan satış olarak nitelendirilmekle birlikte gerekli düzeltme işlemleri yapılmaktadır. Dolayısıyla yapılan açıklamalar doğrultusunda fiili ve kaydi envanter incelemelerinde elde edilen sonuçlarda tam uyum aranmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ELEKTRONİK TİCARET

2. 1. Elektronik Ticaret Kavramına Genel Bakış

20. yüzyılın son dönemlerine doğru bilgi ve iletişim teknolojilerinde (BİT) yaşanan gelişmeler çerçevesinde hayatımıza birçok alanda yenilikler girmiştir. Bu yeniliklerden biri de ticarettir. Ticaretin internet üzerinden yapılmaya başlanması ise bu söz konusu gelişmeler çerçevesinde olmaktadır (Doğan, 2021). Bu doğrultuda, internetin gelişmesiyle birlikte, ticaretin artık internet üzerinden yapılmaya başlaması da elektronik ticaret (e-ticaret) kavramının daha çok duyulmasına sebebiyet vermektedir (Organ ve Çavdar, 2012:63). E-ticaret kısaca, telekomünikasyon araçları kullanılarak mal ve hizmetlerin satılması, ödemelerinin ve dağıtımının yapılması şeklinde ifade edilmektedir (Akgün, 2022). Bir işlemin e-ticaret olarak nitelendirilebilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bunlar (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2007:6);

- E-ticaret, çevrimiçi ortamda gerçekleşmelidir,
- Mal ve hizmet alımı iki veya daha fazla kişi arasında olmalıdır,
- Metin, ses ve görüntü şeklindeki sayısal bilgilerin işlenmesi, iletilmesi ve saklanması temeline dayanmalıdır,
- Bir değer yaratılmasını amaçlamalıdır,
- Ticari nitelikte bir işlem olmalı veya ticari işlemi destekler nitelikte olmalıdır.

Geçmişten günümüze, BİT'te yaşanan gelişmeler ile birlikte, ticaret alanında büyük değişimler gerçekleşmiştir. İnsanların mal ve hizmetlere kolaylıkla erişebilir bir duruma gelmesi, ticari faaliyetle uğraşan firmaların web siteleri üzerinden satış yapabilmesi gibi durumlar e-ticaretin her kesime avantaj sağladığını göstermektedir. Dolayısıyla, gün geçtikçe internet kullanım oranlarının artması, tüketicilerin istedikleri ürünlere kolaylıkla ulaşıp satın alabilmesine, hatta ödemelerini internet üzerinden gerçekleştirebilmesine imkân sağlamaktadır. Firmalar açısından ise ürünlerini sadece belirli bir bölgeyle sınırlı kalmadan internet erişimine sahip olan araçlar üzerinden ya da telefon, fax, televizyon gibi birçok araç vasıtasıyla dünyanın her yerine satış yapılabilmesi gibi avantajları bulunmaktadır.

2.1.1. Elektronik Ticaretin Tanımı

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte, BİT'te yaşanan gelişmeler hayatın her alanını etkilediği gibi ticaret hayatını da önemli ölçüde etkilemiştir (Ataman ve Durak, 2019:133). Bu etkilerden en önemlisi, ticaretin elektronik ortama taşınması olmuştur (Erdem ve Efiloğlu, 2002:1). Bu doğrultuda, ticaret internet ile entegre olarak e-ticaret kavramını ortaya çıkarmıştır.

Literatürde e-ticaret kavramı hakkında pek çok kaynakta farklı kişiler ile çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluş ve organizasyonların farklı tanımları bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazıları aşağıda belirtilmektedir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından e-ticarete ilişkin yapılan bir tanıma göre; *"bilgisayar ağları üzerinden, sipariş alma veya verme amacıyla özel olarak tasarlanmış yöntemlerle gerçekleştirilen mal veya hizmetlerin satışı veya satın alınmasıyla ilgili ticari faaliyetlere elektronik ticaret denir."* (OECD, 2011:72).

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından 1998'de yapılan tanıma göre; *"mal ve hizmetlerin üretimi, reklamı, satışı ve dağıtımının telekomünikasyon ağları üzerinden yapılması olarak ifade edilmektedir."* (Dünya Ticaret Örgütü (WTO), 1998)

Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) tarafından yapılan tanıma göre; *"elektronik ticareti, ticari işlemler çerçevesinde her türlü veri mesajının, Elektronik Veri Değişimi (EDI), internet, e-mail, faks gibi vergi iletim yöntemleri kullanılarak elektronik ortamda değişimi olarak tanımlanmaktadır."* (UNCITRAL, 1996:3-4).

Birleşmiş Milletler Yönetim, Ticaret ve Ulaştırma İşlemlerini Kolaylaştırma Merkezi (UN-CEFACT)'a göre e-ticaret; *"iş, yönetim ve tüketim faaliyetlerinin yürütülmesi için yapılanmış ve yapılanmamış iş bilgilerinin, üreticiler, tüketiciler ve kamu kurumları ile diğer organizasyonlar arasında, elektronik araçlar üzerinden paylaşılması olarak tanımlanmaktadır."* (Elibol ve Kesici, 2004:306).

Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 1997 yılında, e-ticarette bir Avrupa girişim adlı raporda e-ticaret kavramını, *"elektronik olarak iş yapılması olarak tanımlamakla birlikte metin, ses ve video dahil olmak üzere verilerin elektronik yollarla işlenmesi ve iletilmesi olarak da tanımına devam etmiştir."* (European Commission, 1997:2).

Türkiye'de, e-ticaret kapsamında belli başlı kurum ve kuruluşlar ile kanunda belirtilen tanımlar aşağıda belirtilmektedir.

6563 Sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun da düzenlenen e-ticaretin tanımına göre; *"fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin,*

elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrim içi iktisadi ve ticari her türlü faaliyet olarak belirtilmektedir."

Elektronik Ticaret Koordinasyon Kuruluna (ETTK) göre e-ticaret; *"bireyler ve kurumların açık ve kapalı ağ ortamında yazı, ses ve görüntü şeklindeki sayısal bilgilerin işlenmesi, iletilmesi ve saklanmasına yönelik bir değer yaratmayı amaçlayan ticari işlemlerin tümü olarak tanımlamaktadır."* (Canpolat, 2001:3)

İhracat Geliştirme Etüt Merkezine (İGEME) göre e-ticaret; *"doğrudan fiziksel bağlantı kurmaya ya da fiziksel değiş tokuş işlemine gerek kalmadan tarafların elektronik olarak iletişim kurdukları her türlü iş etkinliği olarak tanımlamaktadır."* (Ersoy, 1999:36)

E-ticaret kapsamında çeşitli kişilerin farklı açılardan tanımları bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 6: Elektronik Ticarete İlişkin Tanımlar

Yazarlar	Tanım
Benesko, 1994	İş süreçlerini düzene sokmak ve döngü süresini azaltmak için entegre bir elektronik araç seti kullanarak iki veya daha fazla şirket arasındaki işlerin yürütülmesini ifade eder.
Benesko, 1994	E-ticaret, kağıt kullanmadan iş yapma sanatıdır. İş ile ilgili bilgilerin değiş tokuşu için kağıt tabanlı olmayan hemen hemen her araç e-ticaret kapsamındadır. Buna sesli telefon, faks ve çok sayıda teknoloji dahildir.
Gardner, 1994	E-ticaret, herhangi bir ticari değiş tokuş nesnesinin elektronik yollarla iletilmesidir.
Adam ve Yesha, 1995	Bir ağ üzerindeki ticari faaliyetleri destekleyen eylemlerin bütünü olarak tanımlanabilir.
Coburn, 1995	Farklı kuruluşlardaki iş uygulamalarının otomatik olarak bilgi alışverişi yapmasına izin vermek için iletişim, veri yönetimi ve güvenlik hizmetlerinin entegrasyonudur.
Sommers ,1995	E-ticaret, genellikle büyük ölçekte ürün ve mal değişimi olmak birlikte uygulanması kısmen veya tamamen elektronik araçlarla yapılan ticari ürün ve mal alışverişidir.

Applegate, 1996	E-ticaret terimi, bilgisayar teknolojileri destekli etkin piyasa işlemlerini tanımlamak için kullanılmıştır.
Halchmi, Hommel ve Avital, 1996	E-ticaret, mal ve hizmet ticaretini desteklemek için özellikle işletmeler arası ve temelde bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojilerinin kullanımına uygulanan genel bir terimdir.
Hayashi, 1996	Elektronik ortam üzerinden tedarikçilerin, müşterileriyle ve/veya rakipleriyle iş yapmak üzere bilgisayar ağlarının (temel olarak mal ve hizmetlerin satın alınması ve satılması) kullanımıdır.
Kalakota ve Whinston, 1996	Yaygın olarak e-ticaret, bilgi, ürün ve hizmetlerin bugün ve gelecekte bilgisayar ağları aracılığıyla bilgi otoyolunu oluşturan sayısız ağdan herhangi biri aracılığıyla satın alınması ve satılmasıyla ilişkilidir.
Kalakota ve Whinston, 1996	Geniş anlamda e-ticaret, mal ve hizmetlerin kalitesini iyileştirirken ve hizmet sunumu hızını arttırırken, maliyetleri düşürmek için kuruluşların, tüccarların ve tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayan modern bir iş metodolojisidir.
Garcia, 1997	E-ticaret kavramsal ve bir bütün olarak incelendiğinde, bilgiye ilişkin işlem maliyetlerini azaltmak veya stratejik bilgi avantajı elde etmek için ekonomik faaliyetler ve süreçler arasında ağ oluşturmak için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması olarak tanımlanabilir.
Madey ve Raghunathan, 1997	Genel olarak, elektronik olarak yürütülen ticari faaliyetleri (ilgili teknik verilerle birlikte) ifade eder.
Wigand, 1997	Genel olarak e-ticaret, elektronik bağlantılar aracılığıyla yürütülen her türlü ekonomik faaliyetleri içerir.
Dogac, 1998	Müşteri hizmetlerinden şirketler arası koordinasyona kadar değişen iş uygulamalarını geliştirmek için çok sayıda bilgi teknolojisi ve hizmeti kapsayan genel bir terimdir.
Kumar, 1998	E-ticaret, fiziksel mal ve hizmetlerin üretim ve teslimi dışında iki ticaret ortağı arasındaki etkileşimle ilgili tüm faaliyetler olarak tanımlanabilir.
Steinfeld, 1998	E-ticaret, bir tür bilgisayar aracılığı ile ticaret ilişkisine giren kuruluşları ve/veya bireyleri birbirine bağlamak amacıyla telekomünikasyon ağlarının kullanılmasıdır. İnternet, EDI, EFT gibi organizasyonlar arası sistemler, satış noktası sistemleri gibi platformlar üzerinden alım satım gibi faaliyetleri içerir.
Zwass 1997-1998	Telekomünikasyon ağları aracılığıyla iş bilgilerinin paylaşılması, iş ilişkilerinin sürdürülmesi ve ticari işlemlerin yürütülmesidir.

Kaynak: Holsapple ve Singh, 2000: 152-158.

E-ticarete ilişkin yapılan tanımlar çerçevesinde, fiziki sınırların ortadan kalktığı ve internet üzerinden mal ve hizmetlere ilişkin erişim sağlandığı bir durum söz konusudur. Bu doğrultuda, e-ticareti, mal ve hizmetlerin alıcı ve satıcı tarafları fiziki olarak karşı karşıya getirmeden internet, e-mail, telefon vb. araçlar aracılığıyla alım ve satımının yapılmasının yanı sıra bu mal ve hizmetlerin çeşitli şekillerde üretim, dağıtım, reklam ve depolanmasını içeren faaliyetler bütünü olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

2.1.2. Elektronik Ticaretin Kapsamı

E-ticaret, internet üzerindeki açık ve kapalı ağlar kullanılarak, ürün tasarımı, üretimi ve reklamı yapılması gibi ticari faaliyetlerle ilgili işlemlerin tümünü kapsamaktadır (Akdağ, 2015:250). Daha geniş bir ifadeyle, bilgisayar ağları üzerinden yapılan; mal (taşınır, taşınmaz) ve hizmet (bilgi servisleri, danışmanlık, finans, hukuk, sağlık, eğitim, ulaştırma vb.) ticareti, sayısal biçime çevrilmiş yazılı metin, ses ve video görüntülerinin işlenmesi ve iletilmesi, ürünlerin tasarımının yapılarak pazarlanması ve takibi, ürünlerin tanıtımı, reklamı ve bilgilendirmesinin yapılması gibi işlemler e-ticaret kapsamına girmektedir (Kayıhan ve Yıldız, 2004: 39-40)

E-ticaretin kapsamına giren diğer işlemler maddeler halinde aşağıda gösterilmektedir (Korkmaz, 2002: 52);

- Sipariş verme, sözleşme yapma,
- Banka işlemleri ve fon transferi,
- Konşimento gönderme ve gümrükleme,
- Kamu alımları,
- Elektronik hisse alışverişi ve borsa,
- Açık arttırma ve noter işlemleri,
- Fikri mülkiyet haklarının transferi ve kiralanması,
- Elektronik ortamda üretim ve sevkiyat takibi,
- Sanal para ile ilgili işlemler.

E-ticaretin kapsamı oldukça geniş bir yapıya sahiptir. Bu doğrultuda, aşağıdaki tabloda e-ticareti farklı açılardan incelemek yerinde olacaktır.

Tablo 7: Elektronik Ticarete Farklı Bakış Açıları

Teknoloji	E-ticarette, iş süreçlerinin, organizasyonlar arası işlemlerin ve piyasa ticaretinin gerçekleşebilmesi ancak küresel ağlar tarafından mümkün olmaktadır. Buna en büyük katkı sağlayan ise internettir. Elektronik veri alışverişinin sağlanabilmesi için ağların yanında iletişim ağları da etkin bir rol üstlenmektedir.
Pazarlama	E-ticaretin sınırlarının genişlemesiyle birlikte, işletmeler doğrudan müşterilerle bağlantı kurarak ürünleri pazarlamaktadır.
Ekonomi	E-ticaret, bilgiye dayalı ve yeni kurumsal ve endüstriyel organizasyonlar tarafından şekillendirilen yeni bir ekonomidir (Stigler, 1968). E-ticaret, anlık bilgi akışları, yeni aracıların ortaya çıkması ve değişen ekonomik kurallar ve piyasa dinamikleri ile karakterize edilen yeni pazarlar ve ekonomik faaliyetler yaratır (Choi ve diğerleri, 1997). Bu doğrultuda, değişikliklerle birlikte gelişme gösteren e-ticaret yeni strateji ve iş modellerini ortaya çıkmıştır.
Elektronik Bağlantı	E-ticaretin daha verimli ekonomik faaliyetlere ulaşabilmesi için yeni bağlantılar sağlar. Bunlardan bazıları; işletmeler ile tüketiciler arasında arayüz, bir işletmenin kanalına bağlanması ve işletme içindeki farklı birimlerin koordinasyonu şeklindedir.
Bilginin Katma Değeri	E-ticaret, bilgiye dayalı değer zincirlerinin fiziksel olarak katma değer zincirlerinden ayrılmasını hızlandırır. Bilgiye dayalı veya sanal değer zincirleri (Sviokla, 1998), bilgileri ürün ve hizmetler olarak derlemek, sentezlemek, paketlemek, dağıtmak ve pazarlamak için yeni yollar yaratır.
Pazar	E-ticareti destekleyen küresel ağlar, alıcıları ve satıcıları birleştirmek için elektronik pazarlar oluşturma fırsatları sağlamıştır (Strader ve Shaw, 1997; Bakos, 1998). Dolayısıyla, bu yeni pazar alanı, gerçek zamanlı bilgi aktarımı, etkili iletişim, geniş erişim, bağlantı ve zengin içerik özelliklerini içinde barındırmaktadır. Söz konusu özellikler potansiyel mal alışverişi, kaynak tahsisi ve ticaret anlamında daha verimli pazarlar oluşturulmasına neden olmuştur.
Hizmet Altyapısı	E-ticaret, tüm potansiyel işlevleri, faaliyetleri, gereksinimleri ve uygulamaları desteklemek için çeşitli hizmetlere ihtiyaç duyar. Söz konusu olan bu hizmetler bütünlük, verimlilik ve etkinlik olarak açıklanabilir. Altyapı örnekleri arasında açık anahtar, ödeme ve bankacılık altyapıları, bilgileri düzenleme, arama, alma, değiştirme, işletmeler arası işlemleri işleme, tedarikçi-katalog bilgilerini paylaşma ve tedarik zinciri koordinasyonu için bilgi hizmetleri yer almaktadır.
Hukuk, Gizlilik ve Kamu Politikası	E-ticaretin getirdiği tüm yapısal, kurumsal ve teknolojik değişiklikler, yasal, mahremiyet ve kamu politikası ihtiyaçlarının ele alınması için yeni bir çerçeve gerektirmektedir. Bu, ilgili çıkar gruplarının sayısı ve çeşitliliği nedeniyle zor bir iştir. Ancak bu durum, kamunun çıkarlarını korumak için elektronik geliştirilmesi sürecinde dikkate alınması gereken bir boyuttur. Dolayısıyla, bahsedilen konuları ele alan, çıkar çatışmalarını engelleyen dengeli bir yaklaşım gerektirmektedir.

Kaynak: Shaw, 1999: 96-97.

E-ticaret, geleneksel ticaret anlayışından farklı olarak ticari hayata birçok alanda katkı sağlamıştır. Dolayısıyla, e-ticareti farklı perspektiflerden incelediğimizde, her perspektif alanına yönelik farklı yaklaşımların bulunduğu ve olumlu yönde bir aşama kaydettiği görülmektedir.

2.1.3. Elektronik Ticaretin Gelişimi

Küreselleşme kavramının gün geçtikçe önem kazandığı ve kapsamının da git gide genişlediği dünyada, küresel piyasaların kalıcılığa ulaşmak adına BİT'te yaşanan gelişmelere ayak uydurmaları zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Akdağ, 2015:249). Küreselleşmeyle birlikte bilgi, iletişim ve teknolojide yaşanan gelişmeler çerçevesinde geleneksel ticaret anlayışında köklü değişiklikler yaşanarak ticaretin elektronik ortama kayması durumu gündeme gelmiştir.

E-ticaret, 20. yüzyılın sonu 21. yüzyılın başlarında internet sisteminin yaygın kullanımı ve BİT'te yaşanan gelişmeler sonucunda gittikçe daha kullanılabilir bir hale gelmiştir. Dolayısıyla bu yaygınlaşma, e-ticareti, ticari işlemlerin devamının sağlanmasında yeni ve etkili bir sistem haline dönüştürmüştür (Ataman ve Durak, 2019:133). Diğer bir ifadeyle, internet kullanımının yaygınlaşmaya başladığı 1995 yılı itibariyle, geleneksel ticaretin elektronik ortama yöneldiğini söylemek mümkündür.

E-ticaret aslında internet kullanımının bu kadar yaygın olmadığı dönemlerde bile var olmuştur. O dönemlerde televizyon, radyo, gazete vb. araçlar vasıtasıyla ticaret döngüsü gerçekleştirilebilirken, 2000'li yıllara doğru gelindiğinde ise internet kullanımının artmasıyla birlikte, ticaret anlayışında değişikliğe gidilerek satışlar internet üzerinden gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

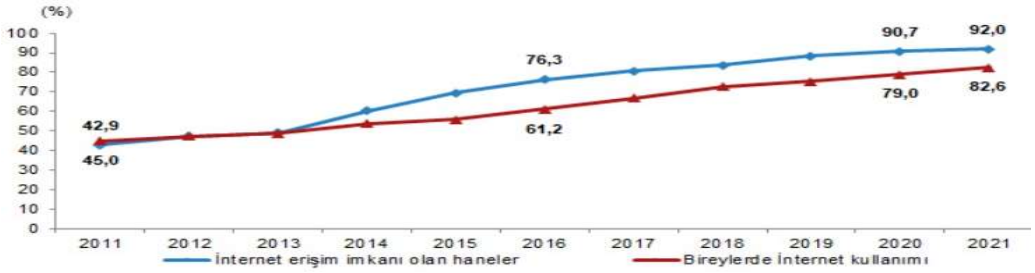
E-ticaret hakkında genel anlamda gelişim süreci aşağıda maddeler halinde sıralanmaktadır (Kazankaya, 2019);

- 1970'li yıllarda Stanford Üniversitesi öğrencileri yapay zeka laboratuvarında Arpanet hesaplarını kullanarak, Massachussetts Teknoloji Enstitüsündeki öğrencilerle aralarında esrar alışverişi yaptılar (Power, 2013),
- Dünyada e-ticaret işlemleri 1979 yılında Micheal Aldrich'in çevrimiçi alışverişi gündeme getirmesiyle ortaya çıkmıştır. Söz konusu sistemde işletmeden işletmeye ve işletmeden tüketiciye şeklinde e-ticaret yapılmaktadır,
- France Telecom tarafından 1982 yılında Minitel icat edildi. World Wide Web'den önce dünyada en başarılı çevrimiçi hizmeti sunmaktaydı. Buradaki kullanıcılar çevrimiçi olarak yaptıkları faaliyetlerle ilgili ödeme, rezervasyon gibi işlemleri Vidotex çevrimiçi servisler sayesinde gerçekleştirmişlerdir,
- 1987'de ilk elektronik Merchant hesabı alınmıştır. Swreg, yazılım geliştiricilere ürünlerini satabilmeleri için gerekli ortamı oluşturmak adına bu hesabı oluşturmuştur. 1990 yılında Tim Bernes – Lee Next bilgisayarı kullanılarak ilk web tarayıcısını yazarak web'i icat etmiştir,
- 1991 yılında The National Science Foundation (NFS), Net'in ticari alandaki sınırlarını ortadan kaldırarak e-ticarete bir yol açmıştır,
- 1994 yılında Netscape tarafından piyasaya sürülen Navigator tarayıcısı, SSL şifreleme ile çevrimiçi satın alınan ürünlerin ödemelerinde güvenliğin sağlanması açısından önemli bir araç olarak gündeme gelmiştir,
- Web sitesi üzerinden ilk yapılan satın alımlardan biri 1994 yılında gerçekleştirilmiştir. Pizza Hut adlı firma tarafından ilk defa internet üzerinden bir pizza siparişi alınmıştır (Webley, 2010). Dolayısıyla, Pizza Hut firması dünyada ilk e-ticaret yapan firma olarak tarihe geçmiştir,
- Jeff Bezos, 1995 yılında Amazon.com'u hizmete açmıştır. İlk ticari nitelikte olmayan internet tabanlı radyo istasyonu, Radyo HK ve NetRadio faaliyete başlamıştır. Dell ve Cisco interneti ticari faaliyetler için kullanmaya başlamıştır,

- Ebay şirketi, Pierre Omidyar tarafından 1995 yılında kuruldu. Bu şirket çevrimiçi açık arttırma sitesi olarak mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı bir site olarak kurulmuştur. Birçok farklı ülkede faaliyetlerine devam etmektedir (eBay, 2022),
- 1999 yılında Sean Parker ve Shawn Fanning tarafından Napster piyasaya sürülmüştür (Taş, 2021). Napster yazılımı, bir noktadan diğer bir noktaya dosya paylaşılması amacına yönelik hizmet vermektedir,
- 2000'li yıllardan sonra ise, teknolojinin gün geçtikçe gelişme göstermesi ve internet kullanımının git gide artması ticaret anlayışını başka bir boyuta taşımıştır. Bu doğrultuda, internette yaşanan gelişmelerle birlikte e-ticaret alanında hızlı bir yükseliş yaşanmıştır. Bu yükseliş; Aliexpress, ETSY, Alibaba vb. şirketlerinin de kurulmalarıyla daha da yükselerek dünya çapında yeni bir ticaret anlayışı şekillenmeye başlamıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2021 yılında yayımlanan hane halkı bilişim teknolojileri raporuna göre, internete erişim sağlayan haneler ve bireysel internet kullanıma ilişkin veriler aşağıda gösterilmektedir.

Grafik 1: Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2021

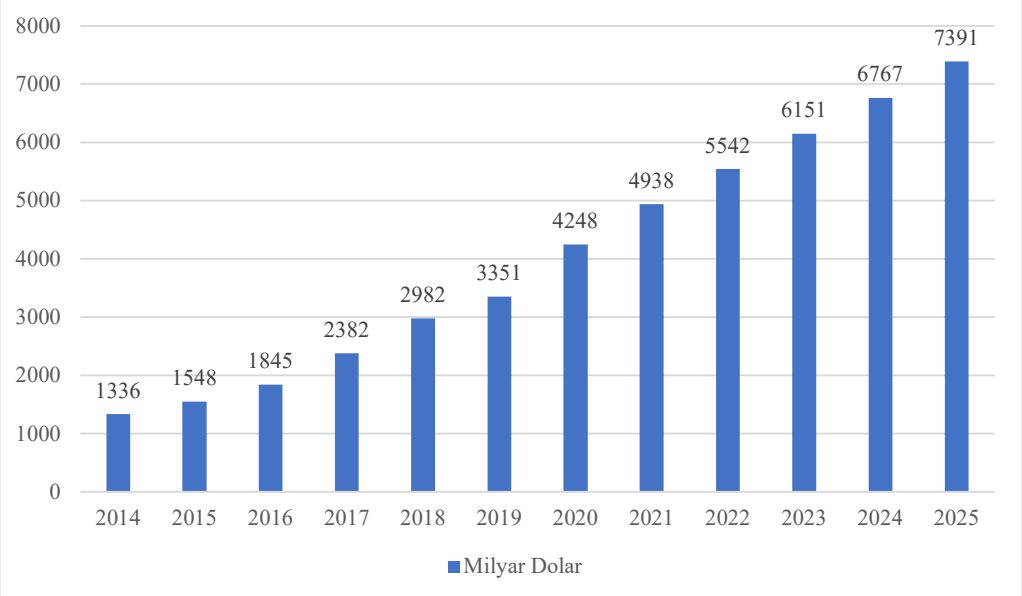
Kaynak: TÜİK, 2021: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437

Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırmasına göre, yıllar içerisinde hanelerde internete erişimin arttığı görülmektedir. Aynı zamanda, bireyler üzerinde de

internet kullanımında gözle görülür artışlar yaşanmıştır. Son iki yılda elde edilen verilere baktığımızda, 2020 yılında internete erişim sağlayan hanelerin oranı %90,7 iken bu oran 2021 yılında %92,0 düzeyine gelerek artış yaşamıştır. Bireylerin internet kullanımının ise 2020 yılında %79,0 seviyesindeyken 2021 yılında bu oran %82,6 seviyesine gelerek artış göstermiştir. Dolayısıyla, 2011 yılından 2021 yılına kadar geçen zaman diliminde, internete erişim sağlayan evlerin ve bireysel bazda internet kullanım sayılarının yıllar geçtikçe git gide arttığı gözlemlenmektedir. Ek olarak, son iki yılda internete erişim sağlayan hanelerin ve bireysel bazda internet kullanım oranlarının bu denli artış göstermesinin sebebi BİT'in her geçen gün gelişmesinin yanında, bunun bir diğer sebebi de yaşanan COVID-19 pandemisidir.

2014'ten 2021'e kadar dünya çapında perakende e-ticaret satış rakamları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Grafik 2: Dünya Çapında Perakende Elektronik Ticaret Satışları

Kaynak: Chevalier, 2022

Yıllar itibariyle e-ticaret rakamlarına baktığımızda, gözler görülür bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. 2021 yılında neredeyse 5 trilyon Dolara ulaşmıştır. Bu rakamın 2022 yılında daha da yükseleceği tahmin ediliyor. Grafikte, 2022 – 2025 yılları da dahil olmak üzere gösterilen veriler tahmini değerleri yansıtmaktadır. Dolayısıyla, yukarıda verilen satış rakamları sonucunda, e-ticaretin dünya çapında çok büyük bir ivme kazandığı anlaşılmaktadır.

2.1.4. Elektronik Ticaretin Unsurları

E-ticaretin belli başlı unsurları bulunmaktadır. Bu unsurlar, genel anlamda, e-ticareti kullanırken kendisini göstermektedir. Bu doğrultuda, unsurlar e-ticaretin açıklanabilmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu unsurlar, aşağıda maddeler halinde açıklanmaktadır (Akın, 2001: 93-94'den Aktaran: Karabulut, 2009: 9-10);

- **Altyapı unsuru:** İnternet ve diğer ağlar üzerinden veri iletimini sağlayacak donanım, yazılım, veri tabanı ve iletişim ağlarıdır. Bu altyapı unsuruna geniş bir açıdan baktığımızda, iletişime imkân sağlayacak kablolu veya kablosuz ağlar üzerinde yer alan internet ve benzeri iletişim ağları, internet üzerinde iletişimi mümkün kılacak çoklu ortam, yani World Wide Web (WWW) yer almaktadır. Dolayısıyla, altyapı unsuru, e-ticaretin yapılabilmesi açısından gerekli olan altyapısal yapılandırmaların gerçekleştirilmesi sayesinde imkân bulmaktadır.
- **Hizmet unsuru:** İnternet üzerinden mesajların iletilebilmesi için gerekli olan güvenli hizmetlerdir. Bu kapsamda, EDI, e-posta ve elektronik fon transferi (EFT) gibi mesaj gönderme yöntemleri ile e-ticaretin gerçekleşmesini sağlayacak elektronik kataloglar, dijital para, akıllı kart sistemleri, dijital doğrulama sistemleri ve dijital trafik kontrolü gibi unsurlar

yer almaktadır. Dolayısıyla, hizmet unsuru için gerekli olan verilerin e-ticaret açısından sürekliliğin sağlanabilmesi için oldukça önemlidir.

- **Ürünler ve Yeni Oluşumlar Unsuru:** Gerek işletmeden müşteriye gerekse işletmeler arasında gerçekleşen veri alışverişi sonucunda ortaya çıkan sonuçlardır. Online pazarlama, intranet ve extranet temelli iş birliği, yan sanayi–müşteri bütünleşmesi, online eğlence içerikli hizmetler, banka, borsa, perakendecilik işlemleri gibi ürünler ve elektronik müzayedeler, aracılık işlemleri, tedarik zinciri yönetimi gibi elektronik piyasa ve hiyerarşilerin oluşmasıdır.

2.2. Elektronik Ticaretin Özellikleri

E-ticaretin kendine özgü bazı temel özellikleri bulunmaktadır. Bu temel özellikler aşağıda maddeler halinde açıklanmaktadır (Laudon ve Trave, 2017: 18-21);

- **Her An Ulaşılabilirlik:** Geleneksel ticaretin aksine e-ticaret her zaman ve her yerde ulaşma imkânı vermektedir. Bu durum, fiziksel sınırları ortadan kaldırarak telefon, bilgisayar vb. araçlar kullanılarak ister evde ister işte zaman kaybı olmadan her an alışveriş yapmayı mümkün kılmaktadır.
- **Global Erişim:** E-ticaret teknolojisi, yapılan ticari işlemleri bölgesel ve ulusal sınırları geleneksel ticarette olduğundan daha az maliyetle geçmesine imkân tanımaktadır. Diğer bir ifadeyle, e-ticaret ile bir ülkede e-ticarete başlayan kişilerin uluslararası bir kitleye ulaşması geçmişte hiç olmadığı kadar kolay bir şekilde olmaktadır.
- **Evrensel Standartlar:** E-ticaretin bir diğer özelliği, internetin teknik standartlarının evrensel bir nitelik taşımasıdır. Bunun nedeni ise dünyadaki tüm uluslar tarafından kullanılmasından kaynaklanmaktadır. E-ticaret, üreticiler açısından pazar maliyetlerini büyük ölçüde düşürmekle birlikte, tüketiciler açısından da arama maliyetlerini yani kendilerine uygun olan

ürünleri bulmaları için gösterecekleri çabayı azaltmaktadır. Dolayısıyla, e-ticaretin evrensel bir nitelik taşıması hem üretici hem tüketici bakımından uygun koşulları sunmaktadır.

- **Zenginlik:** E-ticaret teknolojileri, geleneksel ticaret anlayışının aksine çok daha fazla bilgi zenginliği sunma potansiyeline sahiptir. Yazılı, görsel, sesli mesaj gönderebilme, video izleme gibi birçok farklı iletişim yöntemini içinde barındıran bu ticaret anlayışı, internet sayesinde elektronik ortamda birçok işlemin gerçekleştirilmesi bakımından zengin bir içeriğe sahiptir.
- **Etkileşim:** Teknolojik araçlar ve internet sayesinde taraflar birbirleriyle rahatça etkileşim içinde bulunabilmektedirler. Örneğin, geleneksel televizyon veya radyo gibi iletişim araçlarında karşı taraf ile etkileşimde bulunma olanağı bulunmamaktadır. E-ticaretle birlikte, internetin sunmuş olduğu zengin bir iletişim ortamı sayesinde taraflar arasında etkileşim sağlanabilmektedir.
- **Bilgi Yoğunluğu:** E-ticaret teknolojileri, tüm piyasa katılımcıları, üreticiler ve tüketiciler için mevcut bilgilerin toplam miktarı ve kalitesi olan bilgi yoğunluğunu büyük ölçüde artırmaktadır. E-ticaret teknolojileri, bilgiyi toplarken, depolarken ve işlerken aynı zamanda maliyetleri de azaltmaktadır. Sonuç olarak, bilgi daha çok, daha ucuz ve daha kaliteli bir hal almaktadır.
- **Kişiselleştirme ve Özelleştirme:** Pazarlama mesajlarının kişiselleştirilmesi yani müşterinin ilgi alanlarına, daha önce satın aldığı ürünlere göre müşterinin istek ve arzularına göre uyarlanmasıdır. Bu durum, hedefteki tüketicinin ihtiyaç duyduğu ürünü karşısına çıkarılması olarak açıklanabilir.

2.3. Elektronik Ticaretin Araçları

E-ticaret yapılırken birçok araç kullanılmaktadır. Bu araçlardan bazıları teknoloji henüz bu kadar gelişmemişken kullanılan klasik araçlar ve teknolojinin gelişmeye başlamasına paralel olarak kullanılmaya başlanan modern araçlar olmak üzere iki ana kategoride incelenecektir.

2.3.1. Klasik Araçlar

Klasik araçlar; televizyon, telefon, faks, elektronik ödeme ve para transfer sistemleri, intranet, elektronik veri değişimi, elektronik fon transferi gibi uzun zamandır kullanılan araçlardan oluşmaktadır.

2.3.1.1. Televizyon

Televizyon, görsel ve işitsel olarak insanların hayatında uzun yıllardan beri kullanılan tek yönlü bir iletişim aracıdır. Televizyon her ne kadar uzun yıllardır kullanılıyor olsa da tek yönlü olması sebebiyle e-ticarete olan katkısını oldukça sınırlandırmaktadır (Çakırer, 2019:111). Bu doğrultuda, televizyon her ne kadar ürün ve hizmetlerin reklamının ve pazarlamasının yapılabildiği avantajlı bir durum sergilese de iletişimin tek yönlü oluşu sebebiyle televizyonu oldukça dezavantajlı bir durum da yaratmaktadır. Bu bağlamda, ürün ve hizmetlerin satın alınması için telefon, fax vb. araçlar ile desteklenmesi televizyonun dezavantajlı yönünü bir nebzede olsa giderecektir.

Dolayısıyla, dijitalleşmenin etkisiyle akıllı televizyonların ortaya çıkışı geleneksel televizyon anlayışını büyük ölçüde değiştirmiştir. Akıllı televizyonlarda birçok farklı programın, formatın varlığı birçok platformların ortaya çıkışı e-ticaret anlayışını çok farklı yerlere taşımıştır. Şu anda kullanılmasa da daha önceden Digitürk, Lig tv gibi platformların varlığı daha sonraları ortaya çıkan ve akıllı televizyonlarda yerini bulan Netflix, Amazon Prime gibi birçok platformun satın alınmak suretiyle kullanıma açılması e-ticaret anlamında eskiye nazaran köklü değişiklikler geçirdiğini göstermektedir.

2.3.1.2. Telefon ve Faks

E-ticaretin bilinen en eski ve önemli aracı olan ve ağ iletişimiyle çalışan telefon, esnek ve interaktif bir yapıya sahiptir (Canpolat, 2001:15). Telefon birden fazla özelliğe sahip olması sebebiyle, ticaret alanında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu doğrultuda, telefon, çok yönlü bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, ürün ve hizmetlerin tanıtımının yapılmasını, satın alınmasını ve ödemesinin yapılmasını (kredi kartı, banka kartı vb.) olanaklı kılmaktadır (Bacchetta vd., 1998:5). Yakın zamana kadar, telefon sadece iki kişi arasındaki sesli iletişimle sınırlı olarak kullanılmaktaydı. Fakat yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte, günümüzde artık telefonun sadece iki kişi arasında sesli bir iletişim aracı olmaktan çıkıp telefon konferansları ve video konferanslar şeklinde birden fazla kişinin görüntülü olarak iletişim sağlamasını mümkün hale getirmiştir. Bu doğrultuda, geçmişten günümüze kadar olan süreçte telefonun kullanım kolaylığının artması ve gittikçe ucuzlaması ticaret alanında daha fazla kullanılmaya başladığını göstermektedir.

Faks, ticari işlemlerle ilgili dokümanların posta aracılığıyla iletildiği zamanlarda zaman ve hız problemlerine çözüm bulabilmek adına geliştirilmiş bir cihazdır (Arslan, 2014:11). Ancak, faksın kullanımının pahalı olması, sesli iletişime olanak tanımaması, faks ile gönderilen fotoğrafların kalitesinin çok düşük olması, interaktif bir iletişim sağlanamaması gibi nedenler faksın olumsuz yönlerini oluşturmaktadır (Elibol ve Kesici, 2004:313). Günümüzde, teknolojinin gelişmesiyle birlikte, internet kullanımının yaygınlaşması faksın kullanımını oldukça sınırlandırmıştır. İşletmeler de faksın olumsuz yönlerini ileri sürerek internet üzerinden e-mail yoluyla gerekli bilgi ve belge paylaşımlarını daha az maliyetle ve daha hızlı bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bu anlamda, e-posta kullanımının yaygınlaşması faksın kullanımını büyük ölçüde etkilemesine neden olmuştur.

2.3.1.3. Elektronik Ödeme ve Para Transfer Sistemleri

Elektronik ödeme ve para transfer sistemleri, e-ticaretle ilgili gerekli ödemelerin daha hızlı ve kolay yapılmasını sağlaması sebebiyle sık başvurulan sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda, söz konusu bu sistemler e-ticaretin tamamlayıcı bir öğesi olarak kabul edilmektedir (Akar ve Yurter, 2015:7). Örneğin, bireylerin internet üzerinden yaptıkları alışverişlerin ya da aldıkları hizmetlerin karşılığında yaptıkları ödeme işlemleri için bu sistemler kullanılmaktadır. Elektronik ödeme sistemleri olarak adlandırabileceğimiz; kredi kartları, elektronik cüzdanlar, sanal kartlar, gibi birçok sistem e-ticarete entegre olmuş durumdadır (Doğanlar, 2016:5-6).

Dolayısıyla, elektronik ödeme ve fon transfer sistemleri, alıcı ve satıcılar arasında yapılan alışveriş işlemlerine karşılık ödenen paraların daha hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.1.4. İntranet: Kapalı Bilgisayar Ağları

İntranet, belirli bir kuruluş içerisinde bulunan bilgisayarları, LAN ve WAN ağları ile birbirine bağlan, TCP/IP tabanlı bir ağ sistemidir. İntranetlerin oluşturulma amaçları, kuruluş bünyesindeki bilgileri ve bilgi işlem kapasitesinin paylaşılmasıdır (Intranet Nedir?, 2022). Diğer bir ifadeyle, intranet, kurum çalışanlarının kullanımı ile sınırlı olan ve sadece gerekli bilgilere sahip kişilerin erişimine sunulduğu yapılanmalar olarak açıklanabilmektedir. Temel yapılanma şekli her ne kadar internet ile benzerlik gösterse de buradaki amaç sadece belirli kişilerin gerekli bilgilere erişim sağlamasıdır. Bu doğrultuda, intranet ağı sayesinde şirketler ya da kurumlar işlerini daha güvenilir ve hızlı bir şekilde yapabilmektedir (Arslan, 2014:18).

Elektronik Veri Değişimi (EDI – Electronic Data Interchange), insan müdahalesi olmaksızın iki işletmenin bilgisayarları arasında bilgi ve belge alışverişini sağlayan bir sistem olarak açıklanabilmektedir (Bacchetta vd., 1998:9). Diğer bir ifadeyle, katılımcı firmalar ya da kurumlar arasında satın alma, satış, nakliye, teslim alma, envanter kontrolü ve finansal diğer faaliyetlerle ilgili elektronik belgelerin bilgisayarlar arasında değişimi yoluyla bilgi alışverişi sağlaması sebebiyle tercih edilen bir sistemdir (Salo, 2007:492). EDI'nin temel amacı, ticari süreçleri, sipariş verme, ticaret sözleşmeleri ve faturaları hazırlama, bankacılık ve buna benzer işlemlerin maliyetlerini azaltarak kısa süre içerisinde en az hata ile yapılmasını sağlamaktadır (Dimdik, 2020:5-6).

Elektronik Fon Transferi (EFT), Merkez Bankası'nın bankalar arası ödemelerin gerçekleştirilmesi amacıyla uygulamaya koyduğu bir sistemdir. Bu sistem ile bankalar arası para transferlerinin hızlı ve güvenilir bir şekilde yapılması sağlanırken aynı zamanda piyasada bulunan nakit akışının azaltılması yani bir anlamda kontrolünün sağlanması amaçlanmaktadır. Günümüzde ise çok fazla kullanılan e-ticaret araçları arasındadır (Kayıhan ve Yıldız, 2004:43-44).

2.3.2. Modern Araçlar

Teknolojinin gelişmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkan modern araçlar ise; internet, extranet, kablo ve dijital sistemler, telekomünikasyon, konferans sistemleri, world wide web, elektronik posta, dosya taşıma protokolü ve haber ağları gibi internetin gelişimine paralel olarak geliştirilen ve e-ticaret yapılırken kullanılan araçlardan oluşmaktadır.

2.3.2.1. İnternet

E-ticaretin en önemli araçlarından biri kuşkusuz internettir. E-ticaretin diğer araçlarına kıyasla daha etkin bir şekilde kullanılmaktadır. İnternet, telekomünikasyon ağları üzerinden bilgisayar, telefon vb. araçlar aracılığıyla çok yönlü bir iletişim sağlaması, video, ses, görüntü gibi veri aktarımını hızlı bir şekilde gerçekleştirmesi, kullanımının oldukça kolay olması, alıcı ve satıcılar tarafından rahatlıkla kullanılabilmesi gibi özellikleri olması sebebiyle e-ticaret açısından oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir (Straunik, 2001:5).

İnternet üzerinden ticaret yapılmasının nedenlerinden bazıları, maliyetlerinin düşük olması, gönderilen verilerin hızlı bir şekilde karşı tarafa iletilmesi, görüntü, ses ve verilerin birçok kişiye aynı anda iletilmesi, zaman bakımından sınırlı işlerin hızlı bir şekilde çözümlenmesi gibi özellikleri sebebiyle oldukça kullanılan bir araçtır (Dimdik, 2020:6).

İnternetin e-ticaret açısından sağladığı avantajları şu şekilde sıralayabiliriz (Zerenler, 2013:148'den Aktaran: Gugu, 2020:32);

- Dünyanın her yerinde internete erişimi olan müşterilerle ticaret yapma potansiyeline sahip olunması,
- Müşterilerle sürekli olarak ilişki içinde olmak ve müşteri kitlesini gittikçe genişletmek,
- Hizmet, satış ve bilgilendirme servislerini kullanarak müşterilerin memnun kalmasını sağlamak,
- Üretim aşamasındaki maliyetleri azaltarak; karlılığı ve verimliliği arttırmak,
- Müşteri kitlesinin özelliklerine göre bir hedef kitle belirlemek,

- Satışı yapılan ürün ve hizmetlerle ilgili öneri ve şikayetlere yönelik müşterilere geri dönüş sağlayarak müşteri memnuniyetini sağlamak,
- Üretici, tüketici ve tedarikçilere ulaşım imkânı sağlanması,
- Maliyetleri ve masrafları azaltarak, işletmenin diğer işletmelerle olan rekabet gücünü arttırmak.

Dolayısıyla, internetin e-ticarette kullanılan diğer araçlarla karşılaştırıldığında maliyetinin oldukça az olması, işlemlerin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi, kolay erişilebilir olması gibi sebeplerle internet kullanımının her geçen gün daha da arttığını söyleyebiliriz.

Aşağıdaki tablo da dünyadaki internet kullanım oranları ile nüfus istatistiklerine yer verilmiştir.

Tablo 8: Dünyadaki İnternet Kullanım Oranları ve Nüfus İstatistikleri (2022*)*

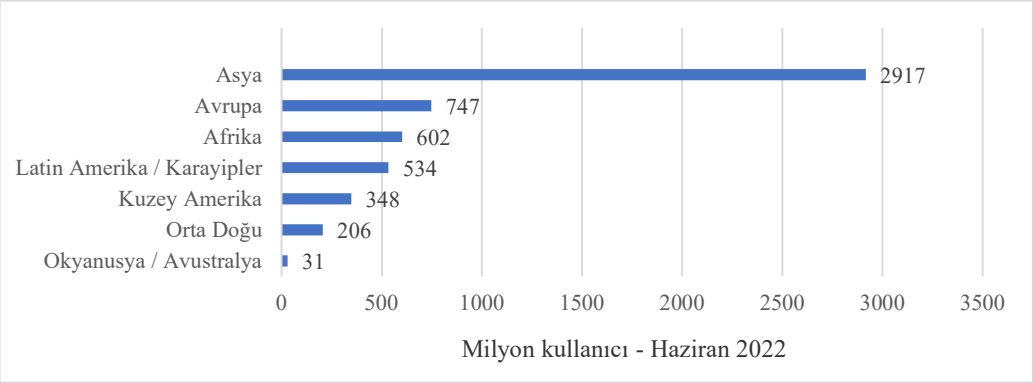
DÜNYA İNTERNET KULLANIMI VE NÜFUS İSTATİSTİKLERİ 2022 YILI TAHMİNLERİ						
Dünya Bölgeleri	Nüfus 2022 Tahmini	Dünya Nüfus Oranı (%)	İnternet Kullanıcıları 30 Haziran 2022	Penetrasyon Oranı (%)	Büyüme 2000-2022	İnternet Dünyası (%)
Afrika	1.394.588.547	%17,6	652.865,628	%46,8	%14.362	%11,9
Asya	4.352.169.960	%54,9	2,934,186,678	%67,4	%2.467	%53,6
Avrupa	837.472.045	%10,6	750,045,495	%89,6	%614	%13,7
Latin Amerika / Karayipler	664.099.841	%8,4	543.396.621	%81,8	%2,907	%9,9
Kuzey Amerika	374.226.482	%4,7	349,572,583	%93,4	%223	%6,4
Orta Doğu	268.302.801	%3,4	211.796.760	%78,9	%6.378	%3,9
Okyanusya / Avustralya	43.602.955	%0,5	31.191.971	%71,5	%309	%0,6
Dünya Toplamı	7.934.462.631	%100,0	5,473,055,736	%69,0	%1.416	%100,0

Kaynak: https://www.internetworldstats.com/stats.htm adresinden alındı.

Tablo 8'de, dünyada internet kullanım oranlarını ve nüfusa yönelik istatistikler gösterilmektedir. İnternet penetrasyon oranlarına baktığımızda, Kuzey Amerika %93,4 ile ilk sırada yer alırken, Avrupa %89,6 ile ikinci sırada bulunmaktadır. Bölgelerin internet kullanıcı sayılarını incelediğimizde, 2,9 milyar kişi ile Asya birinci sırada bulunmakta, onu 750 milyon kişi ile Avrupa takip etmektedir.

Aşağıdaki grafikte coğrafi bölgelere göre dünyadaki internet kullanıcı sayılarına yer verilmiştir.

Grafik 3: Coğrafi Bölgelere Göre Dünyadaki İnternet Kullanıcı Sayıları (2022)

Kaynak: https://www.internetworldstats.com/stats.htm adresinden alındı.

2022 yılı itibariyle coğrafi bölgelere göre dünya çapında internet kullanıcı sayılarını incelediğimizde, ilk sırayı 2917 milyon kullanıcı ile Asya almaktadır. İkinci sırayı ise 747 milyon kullanıcı ile Avrupa takip etmektedir. Asya bölgesi, Avrupa'nın neredeyse dört katı kadar daha fazla internet kullanıcısına sahiptir.

2.3.2.2. Extranet

Extranet, genellikle müşteri, tedarikçi ve diğer kişilerle iletişim kurmak ve bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla oluşturulmaktadır (Salo, 2007:492). Extranet sistemleri, internet ile işletme arasında kullanılmakta olan intranet sistemleri arasında bir köprü görevi görmektedir (Korkmaz, 2002:16). Dolayısıyla, extranetler, intranetler gibi içeriye dönük şirketin sadece kendi çalışanları tarafından kullanılmayan aynı zamanda şirketin diğer ortak amaç güdülen kişi ve kurumlar tarafından da kullanılan bir ağ olarak açıklanabilmektedir.

2.3.2.3. Kablo ve Dijital Sistemler

Televizyonlara internet teknolojisi entegre edilmesi geleneksel televizyonculuk anlayışında köklü değişikliklere sebep olmuştur. Geleneksel televizyon anlayışından dijital televizyon sistemine geçiş birçok unsuru beraberinde getirmiştir. Dijital televizyon sistemleri, ticaret anlayışını da büyük ölçüde etkilemiştir. Artık oturduğumuz yerden televizyon kumandası ile alışveriş yapılabilmekte, bankacılık işlemleri gerçekleştirilmekte ve film, belgesel vb. birçok alanda satın alma işlemleri yapılması mümkün hale gelmiştir. Bu ise dijital sistemlerin ticaret alanına birçok yenilik kattığını göstermektedir.

2.3.2.4. Telekomünikasyon Hizmetleri

Telekomünikasyon hizmetleri, iletişim hattı üzerinden ses, veri ve bilgi aktarılmasına olanak tanıyan, temel telekomünikasyon hizmetlerini çeşitli şekillerde işleme tabi tutan bilgisayar uygulamalarıyla birleştiren veya iletişimi gerçekleştirilen farklı iki nokta arasındaki bilgilerin farklılaştırılmasına ve yeniden şekillenmesine

imkân tanıyan bilgi yoğun hizmetlerden oluşmaktadır (İçöz, 2003:29). Telekomünikasyon hizmetleri, e-ticaretin altyapısını oluşturması ve karşılıklı etkileşim sağlanabilmesi açısından oldukça önemli bir konumdadır.

2.3.2.5. Konferans Sistemleri

Teknolojide yaşanan gelişmelere paralel olarak, iletişim sektöründe de gelişmeler yaşanmıştır. İnsanların artık bir görüşme ya da toplantı yapmak için uzun mesafeler kat etmelerine ihtiyaç duyulmamaktadır. Konferans sistemleri sayesinde kişiler artık dünyanın neresinde olursa olsun aynı ortamdaymış gibi gerekli görüşmeleri yapabilmektedir. Bu sistemler aracılığıyla görüntü ve sesler elektronik araçlarla (telefon, tablet, bilgisayar vb.) karşı tarafa iletilmekte ve görüşmeler bu şekilde sağlanmaktadır (Yaşar vd., 2008:9'dan Aktaran: Durak, 2019:21). Üç farklı türde konferans yapılabilmektedir. Bunlar; telekonferans, data konferans ve video konferanstır.

- **Telekonferans:** Birden fazla kişinin fiziki olarak yüz yüze gelmeden sesli bir şekilde telefon görüşmesi gerçekleştirmesini sağlayan bir sistemdir. Örneğin, şirketlerin birbirleriyle veya müşterileriyle yaptıkları görüşmeler, arkadaş gruplarının toplu olarak gerçekleştirdikleri görüşmeler ve hukuki anlamda arabuluculuk hizmetlerinde bu iletişim yöntemi kullanılmaktadır.
- **Video Konferans:** İki ya da daha fazla yerle eş zamanlı olarak görüntülü ya da sesli görüşme yapılmasını sağlayan iletişim yöntemi olarak açıklanabilmektedir.
- **Data Konferans:** Telekonferanstan daha özel bir yapıya sahip olan data konferans, iki ya da daha fazla kişi tarafından aynı veri üzerinden işlem yapmalarını sağlayan bir konferans türüdür.

2.3.2.6. World Wide Web (WWW)

İnternet kullanıcıları tarafından en çok tercih edilen ağdır. www, internet aracılığıyla erişilebilen, birbirine bağlı hipermetin belgelerinin bir sistemidir. Bu web tarayıcısı ile yazı, resim ve video içeren web sayfalarını görüntüleyebilir ve bunlar arasındaki köprüler aracılığıyla gezinilebilmektedir (Choudhury, 2014:8096). 12 Mart 1989 tarihinde, ilk adımları atılan "üst metin" (hypertext) teknolojisi üzerine inşa edilen www sayesinde internet kullanımı sadece araştırmacıların, üniversite çevrelerinin kullandığı bir araç olmaktan çıkıp, geniş halk kitlelerinin de kullanacağı şekilde genişletilmiştir. (Kayıhan ve Yıldız, 2004:44). 1990 yılında, metin ve grafikleri ilk kez entegre eden web sayfalarının çevrimiçi iletilmesini sağlayan www oluşturuldu. Web üzerinden çeşitli bilgi alışverişlerini kolaylaştırmak için, bir zamanlar sadece araştırma odaklı giden bu sistem ticari ve özel kullanım için daha erişilebilir hale getirilecek şekilde genişletilmiştir. 1994 yılında ise sanal alışveriş ve çevrimiçi bankacılık gibi ticari faaliyetler kullanılmaya başlamıştır (Bacchetta vd., 1998:10). Dolayısıyla, www, ilk çıktığı dönemlerde bilgilerin saklandığı, gerektiğinde görüntülendiği bir sistem olarak kullanılmış olsa da yıllar itibariyle kullanım amacı genişletilerek internet üzerinden alışveriş yapılmasını da olanaklı hale getirmiştir.

2.3.2.7. Elektronik Posta (E-Mail)

Elektronik posta ya da diğer bir ismiyle e-mail, internet ağına bağlı bilgisayarlar aracılığıyla kullanıcıların birbirleriyle iletişim sağladıkları bir haberleşme sistemidir. Elektronik posta servisi ile internet üzerinden dünyanın herhangi bir yerinde bulunan internet kullanıcısına gönderilen ileti, alıcının bulunduğu ortamdaki şartlarda göz önünde bulundurularak çok kısa süre içerisinde alıcı tarafa iletilmektedir (Kayıhan ve yıldız, 2004:45).

Elektronik posta, e-ticaret açısından oldukça önemli bir iletişim aracıdır. Elektronik posta ile ticari süreçler daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilmekle birlikte, dünyanın neresinde olunursa olunsun alıcı ve satıcı taraflar arasında bir aracı görevi görerek gerekli mesajların iletilmesini sağlamaktadır.

İnternet siteleri üzerinden gerçekleştirilen alışverişler çerçevesinde birçok işlem elektronik posta üzerinden yapılmaktadır. Bu anlamda, satın alınan ürün ve hizmetlere yönelik sipariş takipleri, bilgilendirme mesajları gibi işlemler buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Dolayısıyla, elektronik posta hem kullanım kolaylığı hem de daha ucuz olması yönünden en çok tercih edilen araçlardan biri olmaktadır.

2.3.2.8. Dosya Taşıma Protokolü (FTP)

Dosya Taşıma Protokolü (FTP-File Transfer Protocol), dosyaların internet üzerinden bir bilgisayardan diğer bir bilgisayara aktarılmasına izin veren bir servistir. Kısacası, bu protokol, farklı bilgisayarların birbirleri arasında iletişim kurabilmesi için geliştirilmiştir. 1970'li yıllarda geliştirilen en eski ağ protokollerinden biri olan ve günümüzde hala en fazla kullanılan servislerden biri olma özelliğine sahiptir (Sheposh, 2020). E-ticaret açısından baktığımızda, yazılım vb. birçok dijital şekilde indirilebilen içeriklerin alıcıya iletilmesinde bu protokoller kullanılmaktadır.

2.3.2.9. Haber Ağları (USENET – NETNEWS)

Haber ağları ilk olarak, 1979 yılında Truscott ve Ellis tarafından Duke Üniversitesi ile North Caroline Üniversitesi arasında veri alışverişini sağlamak için geliştirilen bir sistemdir (USENET, 2022). Usenet, dünya çapında milyonlarca ağ kullanıcısının (internet/bitnet vb.) farklı konular üzerinde yazılan haber ve makalelerin

gönderildiği bir tartışma programıdır. Söz konusu olan bu platform, konularına göre belirli bir hiyerarşik düzen içerisinde oluşturulmuş tartışma öbeklerinden oluşur. Kullanıcı, iletisini, içerik olarak en uygun öbeğe gönderir. Kullanıcıların gönderdiği postalar (haber, değişik konularda yazı vb.) internet için, NNTP (Network News Transfer Protocol) isimli bir internet protokolü kullanılarak gönderilir. Bir kişinin gönderdiği posta hiyerarşik yapıda dağıtılır ve dünya üzerinde internete erişim sağlayan kişiler tarafından bir Usenet servisi aracılığıyla okunabilmektedir (Tartışma Öbekleri ve Usenet, 2022).

E-ticaret açısından baktığımızda, dünya çapında haber ağlarına erişim sağlayan kişilere, güncel bilgiler hızlı bir şekilde iletilmektedir. Bu doğrultuda, haber ağlarına erişim sağlayanlar açısından e-ticarete yönelik satış işlemleri gerçekleştirilebilmektedir.

2.4. Elektronik Ticaretin Türleri

E-ticareti, taraflarına göre, ürünün niteliğine göre ve ticaretin dayandığı ortamın niteliğine göre olmak üzere üç başlık altında incelemek mümkündür.

2.4.1. Elektronik Ticaretin Taraflarına Göre

E-ticaret genel anlamda, tarafların internet aracılığıyla mal ve hizmetleri çevrimiçi ortamda alıp satması şeklinde ifade edilebilmektedir. Buradaki taraflar işletme, tüketici ve devlet olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Söz konusu olan tarafların birbirleri arasında ya da kendi içerisinde farklı varyasyonları bulunmaktadır. Bunlar; işletmeden işletmeye, işletmeden tüketiciye, işletmeden devlete, devletten işletmeye,

devletten tüketiciye ve tüketiciden tüketiciye olmak üzere altı farklı şekilde incelenmektedir.

Tablo 9: Elektronik Ticaretin Tarafları ve Örnekleri

	Tüketici	**İşletme**	**Devlet**
Tüketici	C2C Örnek: Açık Artırma Pazarları	C2B Örnek: Fiyat Karşılaştırması	C2G Örnek: Vergi Uyumu
İşletme	B2C Örnek: E-Ticaret	B2B Örnek: E-Ticaret	B2G Örnek: Tedarik
Devlet	G2C Örnek: Bilgi	G2B Örnek: Bilgi	G2G Örnek: Koordinasyon

Kaynak: Coppel, 2000:4

Tablo 9'da, e-ticaretin taraflarına ilişkin oluşturulan e-ticaret modelleri gösterilmektedir. Yukarıda yer alan tabloda C tüketiciyi, B işletmeyi ve G de devleti simgelemektedir. Dolayısıyla, taraflar arasında birden çok varyasyon olduğu görülmektedir.

2.4.1.1. İşletmeden İşletmeye Elektronik Ticaret (B2B)

İşletmeden işletmeye e-ticaret modeli, şirketler arası gerçekleştirilen her türlü ticari işlemlerin çevrimiçi ortamda yapılması olarak ifade edilmektedir. İşletmeler arası e-ticaret, Business to Business kelimelerinin kısaltılması olan B2B şeklinde adlandırılmaktadır. B2B bağlamında e-ticaret, satın alma, tedarik yönetimi, satış faaliyetleri, ödeme yönetimi, hizmet ve destek de dahil olmak üzere oldukça geniş bir faaliyet alanını içermektedir (Iyer vd., 2004:647).

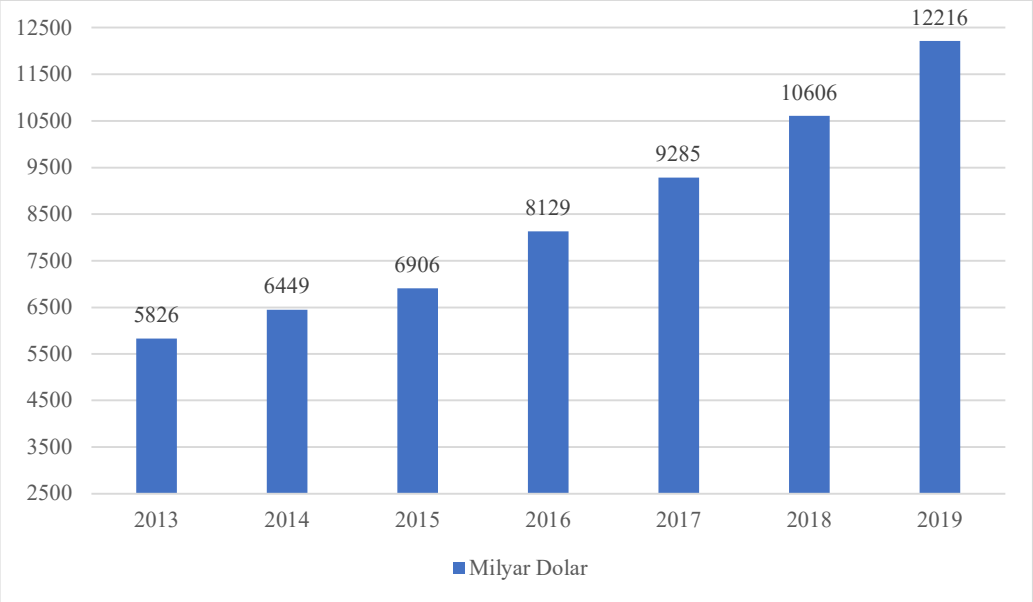
B2B türü e-ticarette, firmaların aralarında yaptıkları tüm alım satım işlemlerini internet aracılığıyla direkt olarak birbirleriyle temas sağlamaları sebebiyle telefon, fax vb. iletişim araçları kullanarak oluşacak olan zaman kaybını ortadan kaldırmakta ve aynı zamanda maliyetleri de önemli ölçüde düşürmektedir (Ay vd., 2018:558).

İşletmeler arası e-ticaret modelinin sağladığı kolaylıklar aşağıda sıralanmaktadır (E-Dış Ticaret Raporu, 2017:8-9);

- İşletmeler tarafından sipariş süreçlerinin kısalması ve bununla birlikte maliyetlerin azalması,
- İşletmelerin birbirlerine telefon, faks vb. araçlar aracılığıyla gönderdikleri mesajlara hızlı cevap verilmesi ve gönderilen belgelerin yerine ulaşıp ulaşmadığına ilişkin takibinin yapılması,
- Sipariş emri, gümrük beyannamesi gibi belgelerin ilgili kişilere zamanında gönderilmesinin kolaylaştırılması,
- Yapılacak değişikliklerde ilgili tarafın anında bilgi sahibi olması ve ürün ve fiyat gibi konularda iletişimsel sorunların çevrimiçi iletişim imkanları sayesinde ortadan kalkması,
- İşletmeler arasında, alım, satım ve dağıtım gibi süreçlerde aracı kullanmadan direkt olarak ilgili kişiyle hızlı ve doğru bir şekilde bilgi paylaşılması,
- Çevrimiçi ortamlar sayesinde sipariş, tedarik ve faturalama gibi işlemlerin daha hızlı ve ucuz bir şekilde gerçekleştirilmesidir.

Dolayısıyla, bu e-ticaret modeli hem alıcı hem de satıcı tarafın işletme olduğu ve elektronik ortamlar üzerinden gerekli mal ve hizmetlerin siparişinin verilmesi, faturalarının kesilmesi ve bedellerinin ödenmesi şeklinde yapılan bir e-ticaret modelidir. Yapılan araştırmalara göre, B2B ticaret hacminin küresel çapta elde edilen ticaret hacmine kıyasla önemli bir noktada bulunduğu görülmektedir.

Grafik 4: Küresel B2B E-Ticaret Brüt Ürün Hacmi (GMV)

Kaynak: Coppola, 2019

Grafik 4'e göre, küresel B2B e-ticaret brüt ürün hacmini yıllar itibariyle incelediğimizde, 2013 yılında küresel B2B e-ticaret brüt ürün hacmi 5 trilyon 826 milyar Dolar olarak tespit edilirken, bu sayı 2017 yılında 9 trilyon 285 milyar Dolar olarak belirlenmiştir. Geçmiş yıllarda gerçekleştirilen ticaret hacmine baktığımızda, gelecek yıllarda da sürekli olarak artma eğilimi göstereceği tahmin edilmektedir.

2.4.1.2. İşletmeden Tüketiciye Elektronik Ticaret (B2C)

İşletme ile tüketici arasında gerçekleşen e-ticaret modeli, işletmelerin ürünlerini internet üzerinden nihai tüketiciye pazarlaması olarak ifade edilmektedir (Varinli ve Öz, 2006:71). İşletme ile tüketici arasında gerçekleşen e-ticaret, Business to Customer kelimelerinin kısaltılması olarak B2C şeklinde adlandırılmaktadır. Direkt olarak tüketicinin mal ve hizmet ihtiyacına yönelik olarak odaklanılmış olan bu işlem örgüsü, elektronik alışveriş, çeşitli bilgilendirme hizmetleri, elektronik ödeme

sistemleri, online banka ve sigortacılık işlemleri, ücretli televizyon hizmetleri gibi birçok farklı hizmeti kapsamı içine dahil etmektedir (Germir, 2015:46).

B2C e-ticaret modelinin ortaya çıkışı, 1995'li yıllara denk gelmektedir. 1995 yılında internet üzerinden ilk olarak kitap satışına başlayan Amazon şirketi günümüzün B2C e-ticaret modelinin gelişmesine öncülük etmiştir.

Günümüzde, B2C e-ticaret bağlamında, birçok fiziki ürünün satışı yapılmaktadır. Fiziki ürünlerin satışının yanında bilgisayar, telefon vb. araçlara indirilen ve fiziki olarak elde bulunmayan yazılım, müzik, video, kitap vb. dijital ürünlerinde satışı bu kapsamda yer almaktadır. Dolayısıyla, bu ticaret türünde amaç, fiziksel ya da dijital olarak çeşitli mal ve hizmetlerin işletmeler tarafından direkt olarak tüketici kesime internet üzerinden satılması şeklinde açıklanabilmektedir.

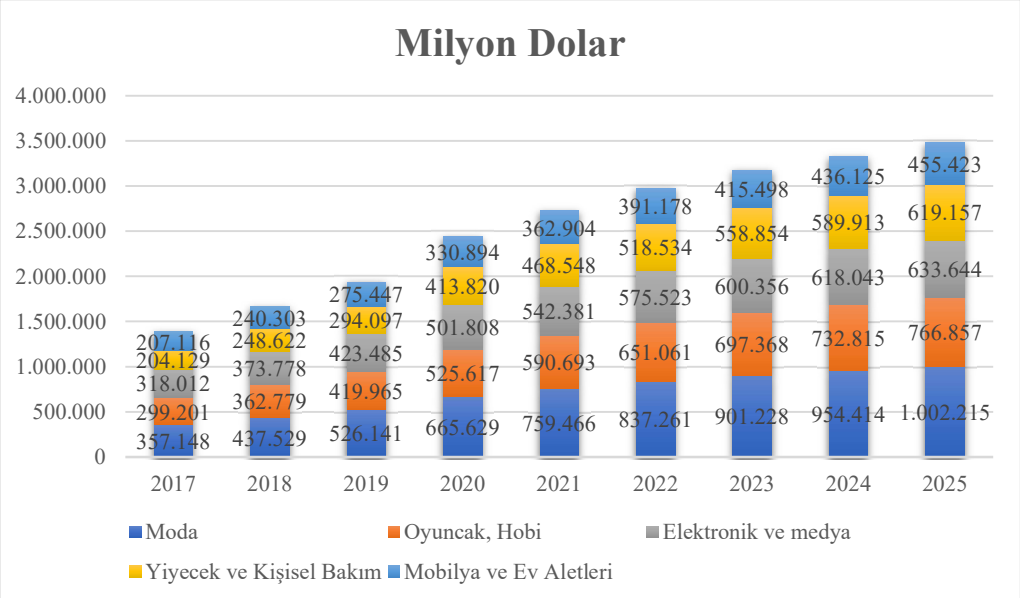
B2C e-ticaretin sağladığı faydalar aşağıda sıralanmaktadır (E-Ticaret (B2B-B2C), 2022);

- İşletmeler ve tüketici taraflarında yılın 365 günü ve günün 24 saati sipariş işlemleri yapılabilmesi,
- Aracı tarafları ortadan kaldırarak, direkt olarak müşteriye iletişim sağlanabilmesi,
- Web sitelerinde oluşturulan geri bildirim sistemleriyle birlikte müşterilerin istek, şikâyet ve taleplerine ilişkin gerekli işlemlerin düzenlenmesi,
- Sadece bulunulan yöredeki iç pazarlarla sınırlı kalmayıp yurtdışı pazarlarına açılabilmesi ve bu doğrultuda büyük firmalarla aynı rekabet ortamına girebilme şansı yakalanması,

- Pazarlama faaliyetleri açısından gerekli olan personel ve meydana gelen giderleri minimize etme ve bu doğrultuda, tasarruf ve verimlilik açısından maksimum fayda sağlayabilmesi,
- Tüketici kesimi yönünden alışverişte meydana gelen zaman ve mekân gibi sorunların ortadan kalkmasıyla birlikte alışveriş sürecinin zaman kaybetmeden tamamlanması gibi faydaları bulunmaktadır.

Aşağıdaki grafikte yıllar itibariyle dünya çapında farklı segmentlere göre e-ticaret gelirlerine yer verilmiştir.

Grafik 5: Segmentlere Göre Yıllar İtibariyle Dünya Çapında E-Ticaret Gelirleri

Kaynak: Statista, 2021

Grafik 5'te Statista araştırma departmanın elde ettiği verilere göre, farklı sektörlerin yıllar itibariyle elde etmiş olduğu e-ticaret gelirleri gösterilmektedir. 2022 yılından 2025 yılına kadar olan veriler ise tahmini olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla,

sektörler bazında baktığımızda, her yıl rakamların daha da artma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

2.4.1.3. İşletmeden Devlete Elektronik Ticaret (B2G)

İşletme ile devlet kurumları arasında elektronik ortam üzerinden gerçekleştirdikleri ticari faaliyetler olarak ifade edilmektedir. İşletme ile devlet kurumları arasında gerçekleşen bu e-ticaret modeli literatürde Business to Government kelimelerinin kısaltılmış hali olan B2G şeklinde gösterilmektedir. İşletmelerin internet üzerinden gerçekleştirdikleri vergisel işlemler, gümrük işlemleri ve devlet kurumlarının yaptığı ihalelere verilen teklifler B2G kapsamında değerlendirilmektedir. Bunlara ek olarak, devlet kurumlarının ihtiyaçlarına yönelik olarak satın alacakları mal ve hizmetleri internet siteleri aracılığıyla duyurmaları ve gerekli satın alma işlemlerini elektronik ortam üzerinden yapmaları bu modele örnek gösterilebilmektedir (E-Dış Ticaret Raporu, 2017:9).

Kısacası, işletme ile devlet arasında gerçekleşen e-ticaret modelini, işletme ile devlet kurumları arasında gerçekleşen her türlü ticari işlemlerin elektronik ortam üzerinden yapılması olarak açıklamak mümkündür.

2.4.1.4. Devletten İşletmeye Elektronik Ticaret (G2B)

Devletten işletmeye gerçekleştirilen e-ticaret modeli, özel işletmelere ilişkin işlemleri koordine etmek, firmalara mal ve hizmet temini sağlamak gibi konularda devletin özel işletmelerle ilişkilerinin kolaylaştırılması açısından BİT'in kullanılması şeklinde açıklamak mümkündür (ITU, 2008:17). Diğer bir ifadeyle, devletin sunmuş

olduğu mal ve hizmetlerin elektronik ortam üzerinden işletmelere satılması olarak da ifade edilebilmektedir.

2.4.1.5. Devletten Tüketiciye Elektronik Ticaret (G2C)

G2C e-ticaret modeli, git gide gelişme gösteren e-ticaret türlerinden biridir. Gelişme derecesini belirtecek olan en temel faktör ise kamu sektörünün online sisteme ne derece entegre edildiği ile ilgilidir. Kamu kurum ve kuruluşlarının kısaca Elektronik Devlet (E-Devlet) olarak bahsedilen online sistemleri kurup gerekli işlemleri internete entegre etmeleri durumunda vatandaşlar da devletle ilgili olan işlem ve yükümlülüklerini online olarak elektronik ortamlar sayesinden gerçekleştirebileceklerdir (Kayıhan ve Yıldız, 2004:49). Söz konusu bu modelde, ehliyet ve kimlik başvuruları, pasaport başvuruları, sınav ödemeleri, sosyal güvenlik primleri, vergi ödemeleri gibi birçok işlem G2C kapsamı içinde yapılmaktadır (Erdoğan, 2020:69).

Bu modelin amacı, tam anlamıyla kamu yararının gözetilmesidir. Aynı zamanda, devletin ve tüketicinin işlerinin de kolaylaştırılması düşünülmektedir. Dolayısıyla, her iki taraf açısından gerçekleştirilen işlemlerin çevrimiçi ortam üzerinden yapılması, hem zaman kaybının ve işlem karmaşıklıklarının önlenmesi sağlanacak hem de devlet nezdinde bürokrasi engellerini ortadan kaldırarak oluşacak olan ek maliyetlerin önüne geçilecektir.

G2C e-ticaret modelinin sağladığı avantajlara aşağıda yer verilmiştir (Er, 2022);

- İnternete erişim sağlayan herkesin bilgilere kolaylıkla ulaşabilmesi,

- Devlete bağlı kurumlara gitmeden işlemleri gerçekleştirilmesi,
- Verilen hizmetin devlet ve vatandaşlar açısından daha az maliyetli olması,
- Teknolojik imkanların kullanımının artması,
- Her iki taraf açısından da verimli ve hızlı bir hizmet olanağı sağlamasıdır.

Kısacası, G2C e-ticaret modelini, vatandaşların devlete karşı olan yükümlülüklerini, kişisel başvuru işlemlerini, ödemelerini ve daha birçok işlemi elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilmesi şeklinde özetlemek mümkündür.

2.4.1.6. Tüketiciden Tüketiciye Elektronik Ticaret (C2C)

Tüketiciden tüketiciye e-ticaret modeli, ingilizce Consumer to Consumer kelimelerinin kısaltılmış hali olan C2C şeklinde kullanılmaktadır. Bu ticaret modeli, tüketicilerin birbirleri arasında bir takım mal ve hizmetleri aracılık hizmeti sağlayan internet siteleri üzerinden alınıp satılması şeklinde ifade etmek mümkündür. Söz konusu bu internet sitelerinde alıcı ve satıcı tarafların yüz yüze gelmeksizin, elektronik ortam aracılığıyla iletişim sağlayarak gerekli alışveriş işlemlerini gerçekleştirmektedirler. Bu doğrultuda, internet sitelerinde bir araya gelen tarafların ihtiyaçları karşılanmış olmaktadır.

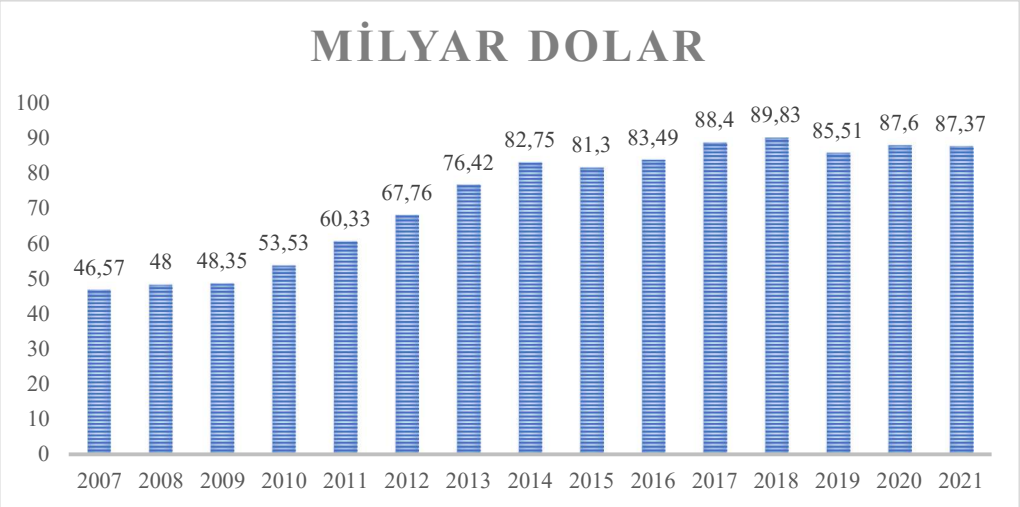
Bu ticaret modelini açıklarken sadece fiziksel olan ürünlerin ya da hizmetlerin satışı olarak sınırlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu sitelerin içeriğine ek olarak forum, blog, arkadaşlık sitelerinde birçok konuda fikir, düşünce gibi bilgi alışverişi yapılması da yine bu model içerisine dahil olmaktadır.

C2C e-ticaret modelinde açık arttırma usulü alım ve satım işlemleri de gerçekleştirilmektedir. Bu modele ilişkin en bilinen internet sitesi tüm dünya

tarafından tanınmış olan ve açık artırma usulü ile kabul gören ebay internet sitesi örnek olarak gösterilebilmektedir. Türkiye'de ise bu modele örnek olarak, letgo, sahibinden.com, dolap, gittigidiyor.com gibi internet siteleri verilebilmektedir. Söz konusu olan bu internet sitelerinin kurucuları ya da sahipleri elde edilen satış işlemleri üzerinden komisyonlarını alarak gelirlerini sağlamaktadırlar.

Aşağıdaki grafikte Ebay şirketinin 2007-2021 yılları da dahil olmak üzere brüt mal hacmine yer verilmiştir.

Grafik 6: EBay Şirketinin 2007'den 2021'e Kadar Olan Brüt Mal Hacmi (GMV)

Kaynak: Coppola, 2022

Ebay şirketinin yıllar itibariyle gerçekleştirmiş olduğu brüt mal hacmi yukarıdaki grafikte gösterilmektedir. Bir açık arttırma sitesi olan ebay şirketinin son iki yılını incelediğimizde, 2020 yılında 87,6 milyar Dolar brüt mal hacmi gerçekleştirmişken 2021 yılında bu rakam 87,3 milyar Dolara gerilemiştir. Genel tabloyu bakarsak, 2007 yılından 2014 yılına kadar olan dönemde sürekli olarak bir artış kaydedilmiştir. Fakat 2014 yılından sonraki mal hacmine baktığımızda artış ve azalışlar görülmektedir.

2.4.2. Ürünün Niteliğine Göre

E-ticaret, hem geleneksel ticaret anlayışına ilişkin fiziki ürünlerin satışını hem de internet üzerinden gerçekleştirilen dijital ürünlerin satışını mümkün hale getirmektedir. Bu doğrultuda, e-ticaretin kapsamına giren ürünleri nitelikleri itibariyle incelediğimizde, dolaylı e-ticaret ve dolaysız e-ticaret olmak üzere iki şekilde incelemek mümkündür.

2.4.2.1. Dolaylı Elektronik Ticaret

Dolaylı e-ticarette, malların siparişi elektronik ortam üzerinden verilmekte olup teslimi; posta ya da ticari kuryeler tarafından geleneksel yollarla yapılmaktadır (Elitaş, vd., 2007:200). Diğer bir ifadeyle, siparişin internet üzerinden verilip, dağıtımının geleneksel yollarla yapılması olarak da ifade edilebilmektedir.

2.4.2.2. Dolaysız Elektronik Ticaret

Dolaysız e-ticaret, fiziksel olmayan mal ve hizmetlerin sipariş, ödeme ve teslim aşamalarının çevrimiçi ortam üzerinden gerçekleştirilmesi olarak açıklanmaktadır. Film, müzik, yazılım, video, dergi, gazete, oyun, danışmanlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, virüs koruma programları gibi birçok mal ve hizmet dolaysız e-ticarete örnek olarak gösterilebilmektedir (Aydın, 2020:193). Dolayısıyla, mal ve hizmetlerin tüm aşamalarının elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilmesi ticari faaliyetlerin belirli bir coğrafi bölge ile sınırlı olmadığının bir göstergesidir.

2.4.3. Ticaretin Dayandığı Ortamın Niteliğine Göre

E-ticareti, ticaretin dayandığı ortamın niteliğine göre iki şekilde incelemek mümkündür. İlk olarak, internet gibi açık ağlar üzerinden gerçekleştirilen e-ticaret, diğeri ise işletmelerin kendi faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri amacıyla bayileri veya belirli bir sayıdaki müşterileriyle oluşturdukları kapalı ağlar üzerinden gerçekleştirilen e-ticarettir. İkinci türe örnek olarak, elektronik veri değişimi yani diğer bir ifadeyle, EDI örnek gösterilebilmektedir (Güneş, 2002:3). EDI, iki farklı işletmenin bilgisayarları arasında kurulmuş olan ve aralarında veri alışverişi gerçekleştirilmesini sağlayan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5. Elektronik Ticarette Ödeme Şekilleri

E-ticaretin yıllar itibariyle geçirdiği değişimle birlikte ödeme kanalları da büyük ölçüde değişime uğramıştır. Geçmiş dönemlerde tüketici tarafından alınmak istenen bir ürün için mağazaya gidilmesi gerekmekteydi. Günümüze doğru gelindiğinde ise ticaret anlayışı büyük ölçüde değişerek artık insanların satın alacağı ürün için bir yere gitmesine gerek duyulmamaktadır. İnsanlar internet üzerinden satın alacağı ürünü görmekte ve ödeme işlemini yine bu ortam üzerinden gerçekleştirebilmektedirler. Dolayısıyla, internet üzerinden yapılan alışverişler hususunda birçok farklı ödeme yöntemi geliştirilmiştir. Bu ödeme yöntemlerine ilişkin bilgiler aşağıda incelenecektir.

2.5.1. Kredi Kartları ile Ödeme

5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu'nun 3. maddesinin e bendine göre kredi kartı, "*Nakit kullanımı gerekmeksizin mal ve hizmet alımı veya*

nakit çekme olanağı sağlayan basılı kartı veya fiziki varlığı bulunmayan kart numarası" şeklinde ifade edilmektedir.

Kredi kartları, ilk olarak 1960 yılında uygulamaya konulmuş ve zamanla teknolojide yaşanan gelişmelere paralel olarak kullanım alanları git gide genişlemiştir (Çak, 2002:22). İlk zamanlarda kredi kartları sadece kâğıt ya da karton şeklinde yapılmış iken ilerleyen zamanlarda teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte kartların kâğıt ya da karton şeklinde kullanımından vazgeçilerek plastik kartlar şeklinde kullanılmaya devam edilmiştir. İlk çıkarılan kredi kartlarının üzerinde sadece fotoğraf ve yazı bulunurken daha sonraları bu kartlara barkod, optik gibi eklemeler yapılarak kullanım alanlarının genişletilmesi sağlanmıştır (Erdem ve Efiloğlu, 2002:10).

Günümüzde, internet aracılığıyla gerçekleştirilen mal ve hizmet alımlarına yönelik birçok ödeme yöntemi bulunmaktadır. Bu ödeme yöntemlerinden en önemlisi olan ve küresel çapta en çok kullanılan yöntemlerden biri de kredi kartlarıdır. Söz konusu kredi kartları, e-ticaret açısından oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte alışveriş işlemleri internet üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Bu günümüzde yapılan alışverişlerin ödemeleri kredi kartı yoluyla yapılabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, sadece kredi kartı bilgilerine sahip olarak alışveriş işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. Bu doğrultuda, kredi kartlarının e-ticaret bağlamında çok önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

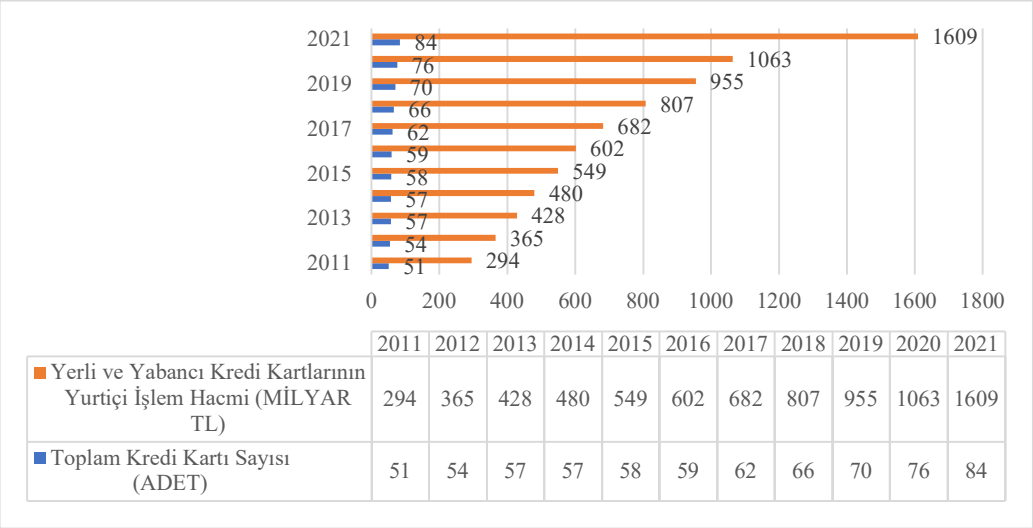
Alışveriş sırasında verilen kredi kartı bilgilerinin kötü amaçlı üçüncü kişiler tarafından ele geçirilmesinin önlenebilmesi için SSL (Secure Socket Layer - Güvenli Yuva Katmanı) ve SET (Secure Electronic Transaction – Güvenli Elektronik İşlem) protokolleri kullanılmaktadır (Germir, 2015:46). SSL protokolü, internet üzerinden ürün sipariş eden müşterinin tüm bilgileri bu protokol ile koruma altına alınmaktadır. SET protokolünde ise alışveriş yapılan sanal mağazaya sayısal bir sertifika göndererek bu kuruluşun kimliğini tanımlamaktadır (Çakırer, 2019:155).

Kredi kartı ile yapılan alışverişlerde SSL ve SET güvenlik protokollerine ek olarak 3D Secure olarak bahsedilen güvenli ödemenin sağlanması açısından bir protokol daha bulunmaktadır. 3D Secure protokolü, adından da anlaşılacağı üzere üç boyutlu bir güvenlik protokolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu protokol ile kart sahibi, internet sitesini işleten sahibi ve banka arasında düzenlenen bilgi alışverişi korunmaktadır. Bir ürün ve hizmet satın alınırken ödeme aşamasına gelindiğinde kart bilgilerini girilebilmesi için bir ekran çıkmaktadır. Bu ekrana gerekli kart bilgileri girildiğinde sistem ödemenin gerçekleştirilebilmesi için 3D Secure ekranına yönlendirir. Burada kart sahibi kişinin cep telefonuna banka tarafından tek kullanımlık bir şifre gönderilmektedir. Gerekli şifre bu ekrana yazıldığında ödeme işlemi gerçekleşmiş olmaktadır. Dolayısıyla, kart sahibinin bir izni olmadan alışveriş yapılıp ödeme gerçekleştirilmesi bu protokol sayesinde büyük ölçüde engellenmektedir (Önce Güvenlik: 3D Secure Nedir?, 2021).

E-ticarette ödeme yöntemleri olarak kredi kartlarının yaygın bir biçimde kullanılması ve kart numaralarının üçüncü kişiler tarafından ele geçirilme riskinin yüksek olması sebebiyle sanal ortamda kullanılabilecek yeni bir ödeme yöntemi olarak sanal kartlar yaratılmıştır. Sanal kartlar fiziksel olarak elde bulunmayan ancak ürünün siparişinin verilip ödeme sırasında bir kredi kartı ya da banka kartı gibi işlevi olan bir ödeme yöntemidir. Söz konusu olan bu sanal kartın herhangi bir manyetik alanı olmayan sadece güvenlik numarası bulunan ve kullanıcının banka hesabına bağlı, kartın limitini ise kart sahibinin belirlediği ve sadece internet alışverişlerinde kullanılan bir kart olarak karşımıza çıkmaktadır (Ekergil, 2013:41). Dolayısıyla, kredi kartlarındaki çalıntı, kayıp gibi işlemlerin olmasının engellenmesi açısından oldukça kullanışlı bir ödeme yöntemidir.

Aşağıda gösterilen grafikte 2011 ve 2021 yılları da dahil olmak üzere yıllar itibariyle Türkiye'de toplam kredi kartı sayılarını ve yerli ve yabacı kredi kartlarının işlem hacimleri gösterilmektedir.

Grafik 7: Türkiye'de Toplam Kredi Kartı Sayıları ve Yerli ve Yabancı Kredi Kartlarının Yurtiçi İşlem Hacmi

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Yerli ve Yabancı Kredi Kartlarının Yurtiçi İşlem Hacmi (MİLYAR TL)	294	365	428	480	549	602	682	807	955	1063	1609
Toplam Kredi Kartı Sayısı (ADET)	51	54	57	57	58	59	62	66	70	76	84

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Faaliyet Raporu, 2021:50

Türkiye'de, 2021 yılının sonu itibariyle 83,3 milyon adet kredi kartı bulunmaktadır. Bu kartların 76,1 milyonu bireysel kartlardan oluşurken, 7,7 milyonu ise ticari kartlardan oluşmaktadır. Kredi kartları ile 2021 yılında toplam 1.406 milyar TL tutarında 5,4 milyar adet ödeme işlemi gerçekleştirilirken, 142 milyon adet nakit çekim işlemi ile 151 milyar TL tutarında nakit çekim gerçekleştirilmiştir (Bankalararası Kart Merkezi Faaliyet Raporu, 2021:49).

2.5.2. Elektronik Para ile Ödeme

6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanunu'nun 3. maddesinin ç bendine göre Elektronik Para (E-Para), *"Elektronik para ihraç eden kuruluş tarafından kabul edilen fon karşılığı ihraç edilen, elektronik olarak saklanan, bu Kanunda tanımlanan ödeme işlemlerini gerçekleştirmek için kullanılan ve elektronik*

para ihraç eden kuruluş dışındaki gerçek ve tüzel kişiler tarafından da ödeme aracı olarak kabul edilen parasal değer" olarak tanımlanmaktadır.

E-Para, tüketicinin mülkiyetinde bulunan elektronik bir cihazda elektronik biçimde saklanan para birimi şeklinde ölçülebilen parasal bir değer olarak ifade edilmektedir. Söz konusu olan bu elektronik değer, tüketici tarafından alışveriş yapıldığı zaman azalır. Elektronik paranın ön ödemeli kartlar ve ön ödemeli yazılım ürünleri olmak üzere iki farklı türü bulunmaktadır. Ön ödemeli kartlarda bulunan ekonomik değerler, kartın içinde gömülü bir bilgisayar çipinde depolanır ve bu değer kartın bir kart okuyucusuna takılmasıyla aktarım işlemi yapılır. Diğer bir tür olan yazılım ürünlerinin elektronik değeri, bir bilgisayarın sabit diskinde saklanır ve ödemeler gerçekleştiğinde internet gibi iletişim ağları üzerinden aktarım işlemi sağlanır (Bank For Internatıonal Settlements, 1996).

Elektronik paranın kullanım alanlarıyla ilgili olarak üç farklı şekilde incelemeye tabi tutulabilmektedir. Bunlar (Freedman, 2000:218);

- **Erişim Cihazları:** ATM cihazları, telefon veya bilgisayarlar gibi iletişim araçları üzerinden hesap sahibi tarafından para çekilmesine veya yatırılmasına, para transfer edilmesine ve fatura ödenmesine ilişkin işlemler yapılmaktadır. Geleneksel olarak ödeme yapma, para aktarma veya nakit çekme mekanizmalarından kavramsal olarak farklı bir durumda değildir. Dolayısıyla, bu tür cihazların, internet üzerinden mobil araçlar vasıtasıyla paranın elektronik ortamda kullanılmasına imkân sağlamaktadır.
- **Depolanmış Değer Kartları:** Paraların karta gömülü bir bilgisayar çipinde elektronik biçimde depolandığı ön ödemeli kartlardır. Kısacası, elektronik bir devre içerisinde saklanan paraları ifade etmektedir. Uluslararası alanda Mondex, Visa Cash ve Proton gibi kartlar örnek gösterilebilir. Türkiye'de ise Sodexo, Ticket, Multinet gibi kartların yanında vatandaşların ulaşım için

kullandıkları kartlar, üniversite yemekhanelerinde ödeme için kullanılan kartlarda bu kategori içine girmektedir.

- **Ağ Parası:** Paralar, bilgisayarın sabit diski gibi cihazlar içerisinde elektronik bir biçimde saklanır ve gerektiğinde bilgisayar, telefon gibi iletişim araçları üzerinden aktarım işlemi gerçekleştirilir.

Dolayısıyla, bu ödeme yöntemi, paranın elektronik ortamda depolanarak internet üzerinden alışveriş gerçekleştirildiği takdirde kullanılmak üzere tasarlanmış bir para birimi olarak açıklanabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir ürün ya da hizmet alımı sırasında alıcı tarafın hesabından satıcı tarafın hesabına elektronik biçimde aktarılan bir para transferidir. Bu ödeme yöntemine örnek olarak; DigiCash, CyberCash, VisaCash, Mondex, ECash CheckFree, Paypal, Bitcoin gibi kuruluşlar gösterilebilir (Zengin ve Güngördü, 2013:139).

2.5.3. Elektronik Çek ile Ödeme

Elektronik Çek (E-Çek) ile ödeme yöntemi, ödeme sistemleri içerisinde bulunan kâğıt çek sisteminin elektronik ortama geçirilip kullanılması olarak ifade edilmektedir. Bu ödeme yöntemi, ABD'de FSTC (Financial Services Technology Consortium – Finansal Hizmetler Konsorsiyumu) tarafından SDML (Signed Document Markup Language – İmzalı Doküman Biçimleme Dili) adı verilen bir işaretleme dili kullanılarak geliştirilmekle birlikte güvenlik, hız ve elektronik süreçlerin verimliliği açısından yasal altyapı kurulumu, iş süreçleri ve kâğıt çekler ile tüketici tercihlerini bir araya getiren bir ödeme yöntemidir (Karabıyık, 2008:81). E-Çek sistemi ile kâğıt şeklinde düzenlenen çek sistemi arasındaki fark, biri kâğıt ortamında düzenlenip işleme koyulması iken diğeri ise elektronik ortamda düzenlenip dijital imza ile imzalanıp kullanılması olmaktadır.

E-Çek'in kullanım şekline baktığımızda, elektronik ortamda düzenlenen çekler alacaklının bilgisayarına elektronik olarak transfer edilir, alacaklı taraf ise bu çeki bankasına elektronik yoldan gönderir. Banka çeki alır ve borçlu tarafın bankası ile iletişim sağlayarak borçlu tarafın hesabında böyle bir para mevcut bulunup bulunmadığını inceler böyle bir para mevcut ise para transferi ilk olarak alacaklı tarafın bankasına geçirilir ve daha sonra da alacaklının hesabına geçirilerek transfer işlemi gerçekleşmiş olur (Kayıhan ve Yıldız, 2004:140). Dolayısıyla, e-ticaretle ilgili olarak işlemlerin hızlı, güvenilir ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından E-Çek oldukça kullanışlı bir yöntem olmaktadır.

2.5.4. Kapıda Ödeme

İnternet üzerinden gerçekleştirilen alışverişlerde kullanıcılar kapıda ödeme seçeneğini seçerek ödeme işlemlerini gerçekleştirebilmektedir. Bu doğrultuda, kullanıcılar tarafından sipariş edilen ürünlerin ödeme işlemlerini teslimat sırasında kartla ya da nakit olarak yapabilmektedirler. Sipariş edilen ürünün bedeli kargo firması yetkilisine yapılmaktadır. Kargo firması da almış olduğu bedeli ürünü satan tarafa iletmektedir. Kullanıcıların kart bilgilerini internet ortamında paylaşmayı istememeleri veya ürünü görmeden ürünün bedelini vermek istememeleri açısından bu ödeme yöntemini tercih etmektedirler.

2.5.5. Elektronik Cüzdan ile Ödeme

Elektronik Cüzdan (E-Cüzdan), internet üzerinden gerçekleştirilen alışverişlerde kullanılmak için geliştirilmiş olan bir yazılımdır. E-Cüzdan yazılımlarını kullanabilmek için ilk olarak E-Cüzdan yazılımı kullanıcının bilgisayarına yüklenir. Daha sonra yüklenilen bu yazılımlara gerekli olan bilgiler bir kereye mahsus olmak üzere tanımlanır. İnternet ortamında gerçekleşen her işlem için bu bilgilerin tekrar

girilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Kullanıcılar E-Cüzdan'ı kendi bilgisayarlarından kullanabilecekleri gibi üretici firmaların internet siteleri üzerinden de işlemlerini gerçekleştirebilmektedirler. E-Cüzdan yazılımlarını üreten bankalar, finansal işlemlerin doğruluğu için kullanıcıların banka kartları bilgileri ile iletişim halinde çalışmaktadırlar. E-Cüzdan uygulamalarına örnek olarak; Visa Card desteği ile kullanılan Visa Card, Bank One kullanıcılarına yönelik olarak geliştirilen Bankone wallet, Capitol One tarafından geliştirilen MyOneWallet ve MBNA America Bank tarafından geliştirilen MBNAWallet yazılımları gösterilebilmektedir (Çakırer, 2019:163). Dolayısıyla, bu ödeme yönteminde, kullanıcılar açısından yapılan alışverişlerin nakit ya da kart karmaşası içine girmeden kolay bir şekilde ödeme işlemlerini gerçekleştirmektedirler.

2.5.6. Havale ve Elektronik Fon Transferi (EFT) İle Ödeme

E-ticaretin ödeme yöntemleri arasında sık kullanılan diğer bir yöntemde havale ve elektronik fon transferi olmaktadır. Elektronik Fon Transferi ya da diğer bir ifadeyle EFT, iki farklı banka arasında gerçekleştirilen para transferleri olarak ifade etmek mümkündür. Havale ise aynı banka üzerinde yapılan para transfer işlemleri olarak açıklanmaktadır. Günümüzde EFT ve havale işlemleri ATM makineleri, internet bankacılığı veya telefon bankacılığı üzerinden hızlı, güvenli ve kolay bir şekilde yapılabilmektedir. Her iki ödeme yönteminde de herhangi bir evrak, kâğıt kullanılmadan tüm işlemler elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Kısacası, tarafların aralarında gerçekleştirdikleri alışveriş işlemlerine yönelik ödemelerin bankalararası ya da aynı banka içerisinde bulunan hesaplar üzerinden birbirlerine para aktarılması şeklinde ifade etmek mümkündür.

2.5.7. PayU ile Ödeme

PayU ile ödeme sistemi, e-ticaret sitelerine yönelik olarak oluşturulan, sanal pos almalarına ihtiyaç duyulmayan, tek bir sözleşme ve entegrasyonla gerekli donanım ve altyapıyı sağlayarak ödeme almalarına olanak tanıyan bir sistemdir. Bu ödeme yöntemi ile çalışan alışveriş sitelerinin müşterileri herhangi bir üyelik işlemi gerçekleştirmeden sadece kart bilgilerini girerek alışverişlerini tamamlamakta ve ödeme işlemlerinden sonra bu kart bilgileri silinmektedir. Web siteleri, bu sanal posları kullanarak mal ve hizmetlerini kredi veya banka kartı sahiplerine sunmaktadır. Ödeme aşamasında uluslararası güvenlik standartları olan PCI, DSS ve SSL sertifikaları ile alıcıların güvenliği sağlanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2013:128)

İyzico, e-ticaret alanında kullanılan alternatif bir ödeme sistemidir. 2013 yılında hizmete başlayan iyzico, 2019 yılında bu alanın küresel ölçekte en önemli aktörlerinin başında gelen PayU tarafından satın alınmıştır (İyzico Hakkında, 2022). İyzico, anlaşmalı internet sitelerinden güven içerisinde alışveriş yapılmasına imkân sağlayan, çalıştığı üye iş yerlerine hızlı ve sahteciliklerin önlenmesi odaklı çalışan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) lisanslı finans teknoloji firmasıdır. Buradaki asıl öncelik verilen nokta, ödeme süreçlerine yönelik alıcı ve satıcı tarafların güvenliğidir (İyzico, 2018).

Özetle, payU ve iyzico gibi alternatif ödeme sistemleri ile e-ticaret siteleri üzerinden birçok ürün ve hizmet alımı yapılıp ödeme işlemleri bu ödeme yöntemleri ile kolay ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir.

2.5.8. Kripto Paralar ile Ödeme

Kripto paralardan olan bitcoin ilk olarak 2008 yılında Satoshi Nakamato tarafından yazılan bir makalede ortaya atılmıştır. 2009 yılında ise ilk işlemini yaparak hayatımıza girmiştir. Günümüzde CoinMarketCap'in verilerine göre 12.000'in üzerinde kripto para çeşidi bulunmaktadır. E-ticaret alanında bir ürün ve hizmetin ticareti sırasında aracı kuruluşların uyguladıkları komisyon bedellerinin önüne geçerek paranın alıcının kendi sanal cüzdanından satıcının sanal cüzdanına elektronik kodlar olarak transfer edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Özsoy, 2019:20-21).

2.5.9. Diğer Ödeme Şekilleri

Diğer ödeme şekillerine ilişkin bilgiler aşağıda sırasıyla gösterilmektedir (Özbay ve Devrim, 2001:54'ten Aktaran: Delitay, 2020:18).

Escrip: Bağış ödemeleri gibi bazı özel ve düşük bütçeli ödemeler için oluşturulmuş bir sistemdir.

IPIN: İnternet harcamalarını servis sağlayıcı faturalarına yansıtan sistemdir.

PcPay: Akıllı kart (Smart Card) bazlı bir sistemdir.

ECharge My Phone: Telefon faturası ile entegre edilmiş bir sistemdir.

First Virtual: Ödemeleri üçüncü bir kuruluşun toplayıp, ilgili taraflara dağıtımını yaptığı bir sistemdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİ

3.1. Elektronik Ticaretin Vergisel Boyutu

Günümüz ekonomisinde yaşanan gelişmelerle birlikte, vergilendirme anlayışında değişiklikler yaşanmış ve verginin konusu git gide genişleme eğilimine girmiştir. Yeni vergilendirilebilir durumların başında 21. yüzyılın en önemli ekonomik gelişmelerinden biri kabul edilen e-ticaret ortaya çıkmıştır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi birçok ulusal ve uluslararası yapıdaki kuruluşlar e-ticaret ve vergilendirilmesi hususunda gerekli çalışmalar meydana getirmişlerdir. Bu çalışmalara ilişkin gelişmeler devamlılığını sürdürmektedir (Organ ve Çavdar, 2012:66-67).

Covid-19 salgınıyla birlikte, yaşanan gelişmeler ticaret anlayışında değişikliklere sebep olmuş ve insanların alışveriş alışkanlıklarını büyük ölçüde değiştirmiştir (Elektronik Ticaretin Vergisel Boyutu, 2020). Salgın dönemine kadar geleneksel ticaret anlayışı e-ticaret anlayışına kıyasla daha sık bir biçimde kullanılmaktaydı. Covid-19 salgınının ortaya çıkmasıyla birlikte e-ticaret yaygın bir kullanım oranına erişmiş ve gittikçe de yükselen bir ivme kazanmaya devam etmektedir. Diğer bir yandan, firmalar ise diğer firmalarla aynı rekabet ortamında ticari faaliyetlerini sürdürebilmeleri için işlerini dijital ortama taşımıştır.

E-ticaretin yıllar itibariyle hızlı bir gelişme gösterdiği ortadadır. Fakat bu ticaret anlayışının ulusal ve uluslararası alanda nasıl vergilendirileceği hususu birçok tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı

gelişmeler karşısında ülkelerin vergi mevzuatları yetersiz kalmaktadır. E-ticaretle birlikte, coğrafi sınırların önemini kaybettiği ve vergilemede yaşanan yetersizlik durumları vergiden kaçınma ve vergi kaçırma olaylarının artmasına sebep olmuştur. Bu gibi durumların yaşanması ise devletlerin vergi mevzuatlarındaki yetersizlikler ve yeni ekonomi olarak bilinen e-ticaretin küresel anlamda ticaret anlayışını anlayamamalarında kaynaklanmaktadır (Kayıhan ve Yıldız, 2004:151).

Sonuç olarak, e-ticaretin vergilendirilmesi hususunda ulusal ve uluslararası alanda başta OECD olmak üzere birçok kuruluşun çalışmaları devam etmektedir. Söz konusu çalışmalar çerçevesinde ülkelerin ortak bir vergi politikası belirleyerek bu sorunlara çözüm arayışı sunduğu belirtilmektedir.

3.2. Elektronik Ticaretin Vergileme İlkeleri

Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte, ticaret alanında değişimler yaşanmıştır. Ticaretin geçirdiği bu değişim sonucunda ticaretin artık geleneksel anlayıştan çıkarak elektronik ortama yönelmesine sebep olmuştur. Elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilen ticaretin vergilendirilmesi hususunda tüm ülkeler farklı vergi politikaları uygulamaktadır. E-ticaretle birlikte coğrafi sınırların önemini kaybetmesi ve ülkelerin uyguladıkları farklı vergi politikaları birçok soruna yol açmaktadır. Bu sorunların çözümlenebilmesi için tüm ülkelerin ortak bir vergi politikası benimsemesi gerekmektedir.

İnternet üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin vergilendirilmesi konusunda 8 Ekim 1998 tarihinde OECD Mali İşler Komitesi Ottowa konferansında "Elektronik Ticaret: Vergilendirme Çerçeve Koşulları" başlıklı bir bildiri sunularak kabul edilmiştir. Söz konusu bu bildiri, e-ticarete ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde geleneksel vergileme ilkelerinin e-ticaret açısından da

uygulanabileceği konusunda bir görüş birliği sağlanmıştır. Söz konusu ilkelere ilişkin bilgiler aşağıda incelenmektedir.

3.2.1. Çifte Vergilendirmeyi Önleme İlkesi

Çifte vergilendirme, tek bir vergi konusu üzerinden birden fazla kez vergi alınması veya istenmesi olarak ifade edilmektedir (Güçlü, 2003). Bu anlamda çifte vergilendirme, hukuki ve ekonomik olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Hukuki anlamda çifte vergilendirme, iki veya daha fazla devletin aynı vergi mükellefini aynı gelir üzerinden vergilendirmesi olarak açıklanmaktadır. Ekonomik anlamda çifte vergilendirme ise birden fazla devletin vergi idaresi tarafından, aynı vergi konusu üzerinden farklı mükelleflerin yükümlü tutulması olarak ifade edilmektedir (OECD, 2007:8). Her iki açıdan da bakıldığında, iki defa vergilendirilme durumu yaşanmaktadır. Bir ticari faaliyetin gerçekleşmesi sonucunda vergi mükellefiyetinin tam olarak belirlenememesiyle birlikte ya çifte vergilendirilme durumu ya da hiç vergiye tabi tutulmaması gibi durumlar yaşanmaktadır (Çak, 2002:85). Çifte vergilendirmeyi önleme ilkesi, bu gibi durumların yaşanması açısından oldukça önem arz etmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle yaşanan ticari ilişkilerin hız kazanması ülkeler arasında gerçekleşen ticari ilişkilerin önündeki engellerin ortadan kalkmasıyla birlikte sermaye, emek, teknoloji gibi faktörlerin ülkeler arasındaki dolaşımının hızlı bir şekilde artarak uluslararası bir boyut kazanmasına neden olmuştur (Kızılgül ve Beşel, 2019:302). Ancak çifte vergilendirme hususunda yasal olarak düzenlemeler gerçekleştirilmediği takdirde, ileride e-ticaret anlamında daha büyük sorunların ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla, çifte vergilendirmeden kaynaklanan sorunların çözülebilmesi için ülkelerin ulusal yapıda oluşturdukları vergi kurallarının uluslararası vergilendirme ilkelerine uygun bir hale getirilmesi ve e-ticaret alanında ortak bir standardın

oluşturulması, var olan sorunların önlenebilmesi açısından faydalı bir çözüm yolu olabilir.

3.2.2. Uluslararası Bir Yaklaşımı Belirleme İlkesi

E-ticaretin coğrafi sınırları ortadan kaldırması, ticaret anlayışının küresel bir yapıya dönüştüğünün göstergelerinden birisidir. Ancak ülkelerin gerçekleştirilen e-ticaret faaliyetlerinin vergilendirilmesi hususunda farklı politikalar uygulaması birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların giderilebilmesi için ülkelerin kendi içerisinde tek başlarına yaptıkları çalışmalar tek başına yeterli olmamaktadır. Tüm ülkelerin ortak bir standart yapıya karar vermeleri halinde bir çözüm durumundan bahsedilebilecektir. Ülkelerin ortak bir vergi politikası belirlemesi, e-ticareti olumsuz olarak etkileyen sorunların ortadan kalkmasına ve uluslararası boyutta e-ticaretin daha da gelişmesine katkı sağlayacaktır.

3.2.3. Yeni Vergilerin Getirilmemesi İlkesi

E-ticaretin vergilendirilmesi konusunda mevcut bulunan ulusal ve uluslararası vergileme ilkeleri ve düzenlemeleri bir temel teşkil etmektedir. Bu ilke çerçevesinde e-ticaret hususunda bu zamana kadar birçok değişim yaşadığı ve bundan sonra da yaşanacak olan değişimlere ilişkin herhangi bir engelleyici tutum sergilenmemesi gerektiği ve rastgele müdahalelere gerek görülmediği belirtilmektedir. Dolayısıyla, bu ilkenin bir sonucu olarak, e-ticarete ilişkin yeni vergiler çıkarılmamalı, mevcut olan yasal düzenlemelere göre hareket edilmeli ve bunlarında yetersiz kaldığı durumlarda söz konusu olan ilkelerde değişiklik yoluna gidilmelidir (Günaydın, 2000:102).

Günümüz ticaret anlayışının gereği olan e-ticaret konusu, ticarete başka bir boyut kazandırmıştır. Fakat geleneksel ticaret anlayışından farklı olarak gelişen bu ticaret anlayışının vergilendirilmesi hususunda birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Söz konusu sorunlara çözüm olarak, e-ticarete ek bir vergi konulması mevcut vergi yapısının daha da karmaşık bir hal almasına sebep olacaktır. Dolayısıyla, karmaşıklıkların oluşmaması açısından kullanılmakta olan mevzuatta yenileme çalışmaları yapılması oluşan sorunlara bir nebzede olsa fayda sağlayacaktır.

3.2.4. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Hususunun Sade, Şeffaf, Basit, Yeterli ve Uygulanabilir Olması İlkesi

E-ticaretin vergilendirilmesi mümkün olduğunca sade ve şeffaf bir niteliğe sahip olmalıdır. Vergi kuralları, mükelleflerin vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği her işlem için vergiyle ilgili belirlenecek olan sonucu önceden tahmin edebilecek kadar açık ve basit bir yapıda olmalıdır (Çak, 2002:84). Diğer bir ifadeyle, e-ticaretin vergilendirilmesi durumunda bu ticarete uygulanacak olan vergilerin açık ve oldukça istikrarlı bir özelliğe sahip olması mükellefler açısından kurallara uyma konusunda daha istekli bir tutum sergileyebilecekleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, e-ticarete uygulanan vergisel işlemlerin mükellefler nezdinde uygulanabilir olmasının yanında hem mükellefler açısından hem de vergi idaresi açısından maliyetler en aza indirgenmelidir (Günaydın, 2000:103; OECD, 2015:17).

3.2.5. Etkin, Verimli ve Adaletli Olma İlkesi

Etkinlik ilkesi, vergilendirmenin doğru zamanda ve doğru miktarda yapılması olarak ifade edilmektedir. Gerekli önlemlerin alınması, mükellefler tarafından

oluşabilecek olan vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma gibi riskleri minimum seviyeye çekmektedir (OECD, 2015:17).

Verimlilik İlkesi açısından, vergi toplama suretiyle elde edilen faydanın ve bu faydayı sağlamak amacıyla yapılan harcamadan büyük olması gerekliliği olarak açıklamak mümkündür. Burada bahsedilen harcama, vergi idareleri tarafından vergi toplanırken yapılan harcamalar ile mükelleflerin uyum maliyetleri olarak ifade edilebilir. Adalet ilkesi, vergilendirmenin hakkaniyetli bir şekilde yapılması olarak belirtilmektedir (Gökçe, 2017:83).

3.2.6. Esneklik İlkesi

Vergi sistemleri, ticaret hayatına ve teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmesi açısından dinamik ve esnek bir yapıya sahip olmalıdır (Günaydın, 2000:104). Bu doğrultuda, e-ticaretin vergi gelirlerinde aşınmaya sebebiyet vermemesi için vergi yapısında gerekli elastikiyet oluşturulmalıdır (Kayıhan ve Yıldız, 2004:176). Dolayısıyla, günümüz ticaret anlayışının ve teknolojik gelişmelerin gün geçtikçe gelişme eğilimi göstermesi ve yeni vergilendirilebilir durumların ortaya çıkması açısından vergi sistemi esnek bir yapıya sahip olmalıdır. Esnek bir yapıya sahip olmaması durumunda ciddi anlamda gelir kayıplarına sebep olabilecektir.

3.2.7. Rekabet Eşitsizliği (Tarafsızlık) İlkesi

Rekabet eşitsizliği ilkesi, geleneksel ticaret biçimlerine uygulanan politikaların e-ticaret biçimlerine de aynı şekilde tarafsız ve adil olarak uygulanması şeklinde ifade edilmektedir. (OECD, 2015:17). Diğer bir ifadeyle, geleneksel ticarete uygulanan vergi politikasının e-ticarete de aynı şekilde bir ayrım yapılmadan

uygulanması olarak açıklamak mümkündür. Vergilendirme anlamında e-ticarete konu olan mallar ile geleneksel ticarete özgü mallar arasında farklı bir durum yaratılmamalı ve mükellefler açısından vergisel olarak avantajlar ya da dezavantajlar nedeniyle ticaret biçimlerinden herhangi birine yönlendirilmemelidir (Çak, 2002:84). Dolayısıyla, gelenek ticaret ile e-ticaret arasında rekabet eşitsizliği anlayışı sağlanmalıdır. Geleneksel ticarette satılan mallara nasıl ve hangi oranda vergi uygulanıyorsa e-ticarete ilişkin satılan mallara da aynı oranda vergi uygulanmalıdır.

3.2.8. Diğer İlkeler

1998 yılında gerçekleştirilen Ottowa konferansında e-ticaret ve vergilendirilme konularında bazı kararlar alınmıştır (Çak, 2002:86-87);

- E-ticaretin vergilendirilmesi hususunda birtakım özel vergi türleri geliştirilmiştir. Bunlardan biri de "Bit Tax" olarak isimlendirilmektedir. Bit tax, dijital ortamda gerçekleştirilen bilgi akışı üzerinden alınan bir tür tüketim vergisi olarak açıklanabilmektedir. Bu bilgi akışında gönderilen bilgiler ne kadar hızlı karşı tarafa ulaşıyorsa o kadar az bilgi olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla, bilgi transfer işlemlerinde verilerin büyüklük ve küçüklük durumuna göre vergilendirme işlemi gerçekleştirilmektedir.
- Ottowa konferansında elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilen işlemlerden hangilerinin vergilendirilebilir olduğu hangilerinin muafiyet ya da istisna kapsamına gireceği hususunda birtakım açık kuralların olması gerektiği üzerinde durulmuştur.
- Bu konferansta alınan diğer bir karar ise, vergilendirme anlamında hem ülkelerin hem de bölgesel birliklerin aralarında bir uzlaşmaya varılmasının önemli olacağı konusunda bir zorunluluk durumu vurgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle, e-ticaretin vergilendirilmesi konusunda uluslararası çapta standart bir yapının oluşturulması oldukça önem arz etmektedir.

3.3. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Konusunda Yapılan Çalışmalar

E-ticaretin vergilendirilmesi hususunda ulusal ve uluslararası boyutta gerçekleştirilen çalışmalar aşağıdaki alt bölümlerde incelenecektir.

3.3.1. Uluslararası Alanda Yapılan Çalışmalar

E-ticarete yönelik çeşitli kuruluşların çalışmaları bulunmaktadır. Bu kuruluşlar; OECD, BM (Birleşmiş Milletler), WTO (Dünya Ticaret Örgütü) ve AB (Avrupa Birliği)'dir. Bu bölümde e-ticaret ve vergilendirilme konularına yönelik kuruluşların yaptıkları çalışmalar incelenecektir.

3.3.1.1. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Tarafından Yapılan Çalışmalar

OECD, yaklaşımları ve gerçekleştirdiği faaliyetler ile dünya ekonomisindeki gidişat hakkında değerlendirmeler yapan ve gerektiğinde tavsiyelerde bulunan uluslararası bir kuruluştur (Akbulut, 2022). OECD'ye e-ticaret ve vergilendirilme üzerinden baktığımızda, e-ticaretin vergilendirilmesi hususunda yaşanan uluslararası sorunlara ilişkin bir çözüm getirebilmek amacıyla çalışmalar gerçekleştiren ve fikir paylaşımı yapabilmek için ülkeleri bir araya toplayan uluslararası çapta bir örgüttür (Coşkun, 2005:157). OECD, e-ticaret ve vergilendirme konularında var olan sorunlara yönelik çeşitli çalışmalar yaparak, gerek OECD üyesi ülkelerin gerekse de üye olmayan ülkelerin ortak bir politika belirlemesine yardımcı olan ve mevcut sorunların çözüme kavuşturulması açısından çalışmalar gerçekleştiren bir kuruluştur.

OECD'nin e-ticaretin vergilendirilmesi konusunda çalışma yürüttüğü iki temel konferans bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1997 yılında Finlandiya'da gerçekleştirilen "Küresel Elektronik Ticarette Engellerin Kaldırılması" başlıklı Turku konferansıdır. İkinci ise 1998 yılında Kanada'da yapılan "Küresel Elektronik Ticaret Potansiyelinin Farkına Varan Sınırsız Bir Dünya" başlıklı Ottowa Konferansıdır. Her iki konferans türü de e-ticaret ve vergilendirme konularında oluşan sorunlara yönelik yapılan çalışmalardır (Coşkun, 2005:157).

E-ticaretle birlikte ortaya çıkan sorunlara yönelik olarak, OECD Mali İşler Komitesi, 1990'lı yıllarda bir dizi etkinlik yapmıştır. Söz konusu bu komite tarafından; 1985 yılında tüm üye ülkeler tarafından kabul edilen ve ülkelerin ekonomik açından bağımlılıkları sebebiyle uluslararası boyut kazanan veri akışı konusunda temel bir yaklaşım getiren bir çalışma olan "Sınır Ötesi Veri Akışı Deklarasyonu", 1992 yılında "Bilgi Sistemlerinin Güvenliği İlkeleri", 1997 yılında tüm üye olan ülkeler tarafından onaylanan "Şifreleme Politikası" gibi çalışmalar yapılmıştır. Devamında OECD kuruluşu, Şubat 1995'te Belçika'nın başkenti Brüksel'de düzenlenen G7 Bilgi Toplumu Bakanla Konferansı ile 1997'nin Temmuz ayında Almanya'nın Bonn kentinde Küresel Bilgi Ağları Bakanlar Konferansı gerçekleştirilmiştir (Gökbunar ve Utkuseven, 2002:203-204). OECD tarafından dijitalleşme ve vergilendirilme konularında gerçekleştirilen diğer çalışmalar aşağıda belirtilmiştir.

2017 yılı Mart ayında gerçekleştirilen G20 Maliye Bakanları toplantısında, OECD'nin dijital ekonominin vergilendirilmesi açısından bir rapor hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu alınan karar doğrultusunda, OECD 16 Mart 2018 tarihinde "Geçici Rapor: Dijitalleşmeden Kaynaklanan Vergilendirme Sorunları" üzerine bir rapor düzenlenmiştir (Akkaya ve Gerçek, 2019:171).

OECD tarafından 28-29 Mayıs tarihlerinde G20 liderlerinin de içinde bulunduğu Paris'te yapılan toplantı sonucunda uzun vadeli bir çözüm olarak

ekonomide yaşanan dijitalleşmenin sonucunda oluşan vergi sorunlarına yönelik bir uzlaşma çözümünün geliştirilmesi açısından bir çalışma programı yayımlanmıştır (OECD,2020).

3.3.1.1.1. Turku Konferansı

19-21 Kasım 1997 yılında Finlandiya'nın Turku şehrinde gerçekleştirilen bu konferans, OECD'ye üye olan ülkelerin yanında Finlandiya, Japonya, Avrupa Birliği ve OECD'ye bağlı olarak çalışan BIAC (Business and Industry Advisory Committee) işbirliği ile yapılmıştır. Yapılan toplantılar sonucunda e-ticaretin vergilendirilmesi, kişisel verilerin korunması, güvenlik, fikri ve sınai hakların yanında pornografi, çocukların korunması, tüketicilerin korunması, kriptografi (şifreleme) gibi konular üzerinde durulması gerektiği ifade edilmiştir (Gökbunar ve Utkuseven, 2002:204).

Turku konferansında karar alacak hükümet temsilcilerini, özel sektörün önde gelenlerini e-ticaret kapsamı içerisinde aktif bir şekilde faaliyet gösteren uluslararası organizasyonların çalışmalarını ele almak amacıyla bir masada toplamayı, bu çalışmalara yönelik hangi adımların atılması gerektiğinin tespitinin gerçekleştirilmesi, mevcut olan sorunlara yönelik engellerin ortadan kaldırılması ve e-ticaretin gelişmesine katkı sağlayacak politikaların tartışılması amaçlanmıştır (DPT, 1999:3). Bunlara ek olarak, e-ticaretin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi ve oluşan engellerin giderilebilmesi için bazı konulara öncelik verilmiştir. Bunlar; bilgi altyapısına erişimin sağlanması, bilgi sistemlerinde ve elektronik işlemler açısından kullanıcı ve tüketici güveni oluşturulması, elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilen işlemlere yönelik düzenlemelerdeki belirsizlikler minimum seviyede olması ile ödeme ve teslimat aşamalarında oluşan sorunların azaltılması şeklinde ifade etmek mümkündür (DPT, 1999:1).

Konferansta iki önemli soruna yönelik çözüm arayışları dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, kabul edilecek çözüm nasıl olursa olsun, e-ticaretin vergilendirilmesi basit olmalı, vergi yükümlülerinin gönüllü olarak uygulayacağı bir sistem olmalı, geleneksel ticarete alternatif oluşturan e-ticaretin avantajlı veya dezavantajlı bir duruma getirilmemeli, e-ticaretin gelişmesine yönelik bir engel yaratılmamalıdır. İkinci olarak, devletlerin tek başlarına yapacakları çözümlerin küresel çapta bir fayda sağlamayacağı konularında bir görüş birliği sağlanmıştır. Dolayısıyla, OECD'nin vergiyle ilgili meydana gelen sorunlara yönelik çözüm üretmesi, onun yetkili bir organizasyon olarak kabul edilmesi şeklinde bir yaklaşım benimsenmiştir (Şahin, 2007:191).

3.3.1.1.2. Ottowa Konferansı

19-21 Kasım tarihinde gerçekleştirilen turku konferansından kısa bir süre sonra, "Sınırsız Bir Dünya – Elektronik Ticaretin Potansiyelinin Farkına Varmak" başlıklı e-ticaretin vergilendirilmesi konusunda 1998 yılının Ekim ayında Ottowa Konferansı gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta, CFA, Bakanlar ve iş dünyası taraflarından olumlu bir şekilde karşılanan vergilendirmenin çerçeve koşulları üzerine bir deklarasyon yayınlandı (OECD, 2001:10). Söz konusu çerçeve koşullarında, e-ticarete uygulanacak olan ilkeler yer almaktadır. Bu ilkelere e-ticaretin vergileme ilkeleri başlığı altında yer verilmiştir.

Ottowa Konferansında kabul edilen ilkelere ek olarak, e-ticarete yönelik bir eylem planı kabul edilmiştir. OECD, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar, iş dünyası ve üye olmayan ülkelerle uygun bir şekilde çalışma sağlamaları açısından aşağıdaki maddeleri uygulamaya devam edecektir. Bunlar (OECD, 1998:6);

- Teknik, protokol ve standartlarla ilgili gelişmeleri takip etmek ve gerekli görülen yerlerde vergi sistemlerine yönelik sağlıklı işleyişin devamlılığı için girdi sağlamak,
- Gerekli durumlarda uluslararası vergilendirme normlarına ek açıklamalar yapmak,
- E-ticarete yönelik gelecekte meydana gelecek gelişmelere cevap verebilmek için mevcut kuralların ve idari uygulamaların uyarlanmasına ilişkin danışmanlık sağlamak.

Bu konferansa yönelik katılım sağlayan; OECD Bakanları, OECD'ye bağlı İş ve Sanayi Danışma Komitesi (BIAC), OECD'ye bağlı Sendika Danışma Komitesi (TUAC) ve diğer özel sektör kuruluşları aşağıda belirtilen sonuçlara varmışlardır (DPT, 1999:6-7);

- E-ticarette gerçekleştirilen ticari işlemler geleneksel ticaret anlayışına kıyasla yeni bir yöntemle gerçekleştirilmesine imkân sağlamaktadır. Bunun yanı sıra e-ticaret ekonomik büyüme için potansiyel bir etkendir ve küresel çapta kalkınmaya katkı sağlamaktadır,
- E-ticarete yönelik politikalar oluşturulurken, tüm ülkeler bazında ve uluslararası camiada gelişebilmesini kolaylaştırarak ve ticari faaliyetleri büyük ölçüde uluslararası rekabet şartlarına uygun bir şekilde geliştirilmesi ve tüm gruplar içerisinde işbirliği ve iletişimin sağlanması gerekmektedir,
- Hükümetler, e-ticaretin gelişmesine imkân sağlamak için rekabete elverişli bir ortamı teşvik etmeli, ticarete yönelik engelleri kaldırılmalı ya da azaltmalı ve fiziksel dünyada olduğu gibi sayısal dünyada da kamu çıkarının korunmasına yönelik çalışmalıdır,
- İhtiyaç duyulduğunda hükümet müdahalesi uygun düzeyde, şeffaf, tutarlı ve öngörülebilir olmalı ve teknolojik açıdan nötr olmalıdır,
- Hükümetler, iş dünyasının standart belirleme konusunda sürekli olarak işbirliği içinde olması gerektiğini farkına varmalı ve uluslararası, gönüllü ve

anlaşmaya dayalı bir ortamda e-ticaretin devletlerarası işleyebilmesini teşvik etmelidir,

- E-ticaretin gelişmesi açısından sorunlara uygulanan çözüm yöntemleri hususunda iş dünyası kilit rol oynamaya devam etmelidir. Ancak bunu yaparken de kamu çıkarlarını, ekonomik ve sosyal hedefleri göz ardı etmemeli ve gerek hükümet gerekse de diğer taraflar ile sürekli bir işbirliği içerisinde olmalıdır.

3.3.1.1.3. BEPS Eylem Planı

Küreselleşmenin etkisiyle dünya ekonomisinde yatırımlar ülkeler arası serbest bir şekilde yer değiştirebilmektedir. Ancak ülkelerin uyguladıkları farklı vergi politikaları sebebiyle ülkeler arasında sermaye ve vergi kayıpları meydana gelmektedir. Ülkeler oluşan bu vergi kaybına yönelik endişe duymaktadırlar. Bu doğrultuda, G20'nin talebi üzerine, OECD tarafından 2013 yılının Temmuz ayında Matrah Aşındırma ve Kar Aktarımı (BEPS) yayınlanmıştır. Söz konusu bu eylem planı, 15 aksiyondan oluşmaktadır. Bu eylem planı içerisinde bulunan 1 No'lu aksiyon "Dijitalleşmeden Kaynaklanan Vergi Zorlukları" konusunu ele almaktadır (Ortakarpuz, 2022:24).

BEPS Eylem Planında belirtildiği üzere, dijital ekonominin yaygınlaşmasıyla birlikte, uluslararası vergilendirme anlamında ortaya çıkan sorunları tespit etmek ve bunun yanında, bütünsel bir yaklaşım benimseyerek hem doğrudan hem de dolaylı vergilendirme göz önünde bulundurularak oluşan zorluklar hususunda detaylı seçeneklerin geliştirilmesi benimsenmiştir. Söz konusu bu eylem planına yönelik incelenen konular arasında, bunlarla sınırlı kalmamak üzere birtakım maddeler mevcuttur. Bunlar (OECD, 2015:16);

- Mevcut bulunan uluslararası kurallar kapsamında oluşan bağlantı eksikliği sebebiyle vergiye tabi olmaksızın başka bir ülkenin ekonomisinde önemli bir dijital varlığa sahip olunması,
- Dijital ürün ve hizmetlerin kullanımı yoluyla pazarlanabilir konumlar ile ilgili verilerin üretilmesine yönelik olunması,
- Yeni iş modelleri sayesinde elde edilen gelirin karakterize edilmesi,
- Kaynak kurallarının uygulanması,
- Ticaret faaliyetlerine yönelik alınacak vergilerin tahsilinin nasıl yapılacağıdır.

3.3.1.2. Birleşmiş Milletler (BM) Tarafından Yapılan Çalışmalar

BM, telekomünikasyon altyapısı ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından da kullanılması için kendi bünyesinde bulunan kuruluşlar vasıtasıyla birçok konuda çalışmalar gerçekleştirmektedir (Canpolat, 2001:28).

Söz konusu kuruluşların e-ticaret alanında da çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL), Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) gibi kuruluşlar aracılığıyla e-ticarete yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

3.3.1.2.1. Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL)

UNCITRAL, 17 Aralık 1966 tarihli ve 2205 sayılı kararı ile BM'ye bağlı olarak kurulmuştur. Bu komisyon, uluslararası ticaret hukukunun uyumlaştırılmasını ve uluslararası ticaretin geliştirilmesini amaçlamaktadır (UNCITRAL, 1997:1).

UNCITRAL tarafından e-ticaretle ilgili 1996 yılında bir Model Yasa kabul edilmiştir. Bu model yasa, e-ticarete yönelik oluşan engelleri ortadan kaldırmayı, yasal öngörülebilirliği arttırmayı amaçlayan ve ulusal çapta yasa koyucuları uluslararası kabul edilebilir nitelikte bir dizi kural koyarak elektronik ortamda gerçekleştirilen ticareti etkinleştirmeyi ve aynı zamanda kolaylaştırmayı amaç edinmiştir. Bunların yanında kağıt tabanlı ve elektronik bilgilere eşit bir şekilde yaklaşılması, sözleşmeyle belirlenen yasal hükümlerden kaynaklanan engellerin aşılması amaçlanmaktadır (UNCITRAL, 1996). Dolayısıyla, yapılan elektronik faaliyetlere eşit bir şekilde yaklaşılması uluslararası ticaretin işlerlik kazanmasına fayda sağlayacaktır.

E-ticarete ilişkin bu model yasa (The UNCITRAL Model Law on E-Commerce, 2015);

- Elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilen sözleşmeleri doğrulayan ve tanıyan birtakım kural ve normları belirler,
- Yapılacak ticaretle ilgili sözleşme oluşturmak ve elektronik sözleşme performansını yönetebilmek için kurallar belirler,
- Geçerli elektronik yazının ve orijinal belgenin özelliklerini tanımlar,
- Elektronik imzaların yasal ve ticari amaçlarla kabul edilebilirliğini sağlar,

- Hukuksal işlemlerde bilgisayar içerisindeki kanıtların kabul edilmesi destekler.

Dolayısıyla, bu model yasa, elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlere yönelik engellerin aşılması açısından uluslararası boyutta yasal bir çerçevenin belirlenmesi ile ülkelerin kendi iç mevzuatlarında uyumlaştırma yapılarak e-ticarette var olan engellerin ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

3.3.1.2.2. Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC)

BM'ye bağlı bir diğer kuruluş ise ITC'dir. Bu merkez, ticarete yönelik yapılan etkinlik programı kapsamında işletmelere mal, hizmet ve pazarla ilgili sürekli olarak bilgi akışı sağlayarak, ticareti destekleyici bir tutum sergilemekle birlikte, teknik anlamda bir nevi danışmanlık hizmeti vermektedir. UNCTAD ile birlikte çalışarak, GTPNet'te kullanılacak olan veri tabanı format ve standartlarını geliştirmeye çalışmaktadır (Canpolat, 2001:29).

3.3.1.2.3. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE)

UNECE, 1947 yılında Avrupa bölgesinde bulunan iktisadi bütünleşmeye ve üye ülkeler arasında işbirliğine fayda sağlamak amacıyla kurulmuş bir komisyondur. UNECE'nin diğer amaçları aşağıda gösterilmektedir. Bunlar (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2022);

- Ülkelerin birbirleriyle iletişim içinde olabilmesinin sağlanması açısından gerekli ortamı sağlamak,
- Uluslararası boyuttaki yasal belgelere yönelik müzakere yapılmasını sağlamak,
- Gerekli olan norm ve düzenlemeleri tesis etmek,
- Ekonomik ve teknik uzmanlık gerektiren konularda ülkeler arasındaki bilgi alışverişini sağlamak,
- Sürdürülebilir bir kalkınmanın ve ekonomik refahın oluşturulmasına yardımcı olmaktadır.

UNECE'nin UN-EDIFACT'ı geliştirmekten sorumlu "Uluslararası Ticaret Prosedürlerini Kolaylaştırma Çalışma Grubu", 1991 yılında EDI'nin uluslararası ticarette kullanılmasının yasal yönlerini araştırmak amacıyla bir çalışma programı gündeme almıştır. Söz konusu bu program, EDI'nin uluslararası ticaret açısından kullanımıyla ilgili olarak, bir model anlaşma geliştirmek ve bununla birlikte, yasal veya ticari işlemlerle ilgili uluslararası ticarette ortaya çıkan sorunlara yönelik engellerin kaldırılması hususunda bir çalışma öngörmüştür. Konşimentolar gibi devredilebilen belgeler aracılığıyla hakların el değiştirmesinin elektronik araçlarla sağlanabilmesi, bir anket çalışması ile EDI ve benzer teknolojilerin kullanımını engelleyen mevcut durumların tespiti ve EDI yoluyla gönderilen mesajları da kapsayacak şekilde "yazılı", "doküman", "imza" ve diğer terimlerin elektronik ortamdaki karşılığını tanımlamak da bu programın kapsamının içerisine dahil edilmiştir (Ersoy, 1999:65'ten Aktaran: Uzunoğlu, 2002:69).

UNECE, EDI mesajları için model bir anlaşma hazırlamıştır. Grup, bu görevlerini tamamladıktan sonra adı, İdari, Ticari ve Ulaşımla İlgili Uygulama ve Usulleri Kolaylaştırma Merkezi (CEFACT) şeklinde değiştirilmiştir. Bu merkeze ait çalışma konuları aşağıda belirtilmektedir (Alptürk, 2005:512-513'ten Aktaran: Çavdar, 2011:69);

- Mevcut Model Değişimi Anlaşması'nı geliştirmek,
- Uluslararası ticarete engel oluşturan ulusal yasaları ve ticari uygulamaları belirlemek,
- Elektronik onaylama,
- Verilerin korunması açısından kullanıcılara bir rehber oluşturacak belgeleri hazırlamak,
- Özel uluslararası yasa; internet'in gelişimi kapsamında yargılama ve sorun çözmeye yönelik oluşturulan mekanizmaların geliştirilmesi,
- Model Aracı Anlaşmasının gerçekleştirilmesi,
- ICC (Elektronik Terimler Rehberi); Milletlerarası Ticaret Odası'nın yürüttüğü çalışmaları takip etmek,
- E-ticarete yönelik yasal konularda ilgili tarafların bilgilendirilmesi için eğitim faaliyetleri düzenlemek,
- UN-EDIFACT mesajlarını yasal açılardan gözden geçirmek.

Dolayısıyla, bu komisyon, ticareti kolaylaştırmak ve uluslararası bir standart yakalamak için çalışmalar yapan ve bunların yanında uluslararası ticarette belirtilen prosedürlerin ve evrak işlerinin azaltılması ile uyumlu bir hale getirilmesini amaçlayan bir kuruluştur.

3.3.1.3. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Tarafından Yapılan Çalışmalar

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. 1948 yılının Ocak ayında yürürlüğe giren bu anlaşma, dış ticaretin serbestleştirilmesinin önünde bir engel oluşturan gümrük tarife oranlarının düşürülmesi, tarife dışında oluşan engellerin kaldırılması ve buna benzer ticaret anlamında ve başka konularda oluşan sorunlara çözüm getirmeyi

amaçlamaktadır (Karaca, 2003:84). 1 Ocak 1995 tarihinde GATT'ın yerine geçen Dünya Ticaret Örgütü, hem uluslararası anlamda bir kurum kimliği kazanmış hem de kapsamı GATT'a kıyasla oldukça genişlemiştir (Akman ve Yaman, 2008:72).

WTO, dış ticaretle ilgili ülkeler arası diplomatik müzakere işlemlerine ortam hazırlayan, uluslararası ticarete yönelik oluşturulan kuralların belirlenmesine yardımcı olan, ticaretle ilgili ulusal çaptaki yasaların değerlendirilmesini amaçlayan ve üye ülkeler arasındaki dış ticaret problemlerinin çözümü için çalışmalar yapan uluslararası bir örgüttür (Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Kısacası, WTO, dünya ticaretinde ortaya çıkan sorunlara ilişkin çözüm yolları üreten, ticaret hacminin artırılmasına yardımcı olan bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır.

WTO'nun ticarete yönelik amaçları ve planları aşağıda gösterilmektedir (Karluk, 2003:323);

- Hayat standardını yükseltmeyi, istihdamı ve istikrarlı bir şekilde artan reel gelir ve gerçek talep hacmini sağlamayı, mal ve hizmetlere yönelik üretim ve ticareti geliştirmeyi ve bunlarla birlikte birçok farklı konuda ihtiyaç ve endişelere çözüm sağlayacak şekilde mevcut bulunan kaynakları geliştirmeyi,
- Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin dünya ticaretinde ekonomik anlamda kalkınabilme ihtiyaçları doğrultusunda orantılı bir paya sahip olmalarının sağlanması,
- Karşılıklı olarak çıkar durumu söz konusu olan ve gümrük tarifelerinde ve ticaretin önüne çıkan engeller hususunda ciddi anlamda indirimler sağlayan ve uluslararası ticarete yönelik ayrımcı bir işlemi ortadan kaldıran anlaşmalar yapmayı,

- Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri'nin sonuçlarını içeren bütünleştirilmiş, uygulanabilir nitelikte ve kalıcı olarak çok taraflı ticaret sistemi geliştirmeyi,
- Çok taraflı ticaret sisteminin ana ilkelerini korumayı amaçlamaktadır.

WTO'nun e-ticaretle ilgili olarak Hizmet Sektörlerinde Ticarete İlişkin Genel Anlaşması (GATS) ve Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Boyutları (TRIPS) isimli uluslararası anlaşmaları bulunmaktadır (Uzunoğlu, 2002:74). Bu anlaşmalardan ilki olan GATS, e-ticaretin altyapısını oluşturan bilgi ve iletişim teknolojisi hizmetlerinde liberalleşmeyi desteklemektedir. İkinci anlaşma olan TRIPS'te ise fikri mülkiyetin korunması amaçlanmıştır (Canpolat, 2001:27).

WTO'nun 2020 yılında yayımladığı rapora göre, uluslararası işbirliğinin sağlanması, ulusal çapta oluşturulan politikalardaki olumsuz yayılmaları en aza indirirken, dijital gelişme ve teknolojik yenilik arayışını daha etkili hale getirmede önemli bir rol oynayacağını göstermektedir. Bu anlamda, sağlanan uluslararası işbirlikleri ticari anlamda oluşan gerilimleri azaltarak uluslararası piyasaların daha öngörülebilir şekilde işlemesine yardımcı olacaktır.

2021 yılındaki raporuna göre, çeşitlendirmeyi teşvik etmek ve ekonomik dayanıklılığa katkı sağlamak için ticaretin açık, kapsayıcı ve öngörülebilir bir yapıda olması gerektiği söylenmektedir. Dünya Ticaret Örgütü, ticari engellerin daha az ve ticaret politikalarının daha fazla şeffaf olmasını teşvik ederek ekonomileri daha dayanıklı bir yapıya bürünmesinde kilit bir rol oynamaktadır.

3.3.1.4. Avrupa Birliği (AB) Tarafından Yapılan Çalışmalar

AB, 1980 yılından itibaren e-ticaret konusuna yönelik birtakım çalışmalar yürütmekte ve aynı zamanda Avrupa'yı kapsayacak şekilde bir network ağı kurmaya çalışmaktadır. 1994 yılında Avrupa Komisyonu resmi bir "Elektronik Ticaret Girişimi" başlatmıştır (Ekin, 1998:141-142). 1997 yılında komisyonun hazırladığı haberleşme dokümanı çerçevesinde birliğin temel hedefinin Avrupa'da e-ticarete ilişkin hızlı bir şekilde gelişim sağlanması olarak ifade edilmektedir. Bu konuya yönelik AB, e-ticaretle ilgili iki temel hedef belirlemiştir. Bu hedeflerden ilki, e-ticarete yönelik güvenin sağlanması diğeri ise tek pazara tam giriş olmaktadır (Ay vd., 2018:562).

1980 yılından beri e-ticarete yönelik çalışmalar gerçekleştiren birliğin temel amacı; sayısal imza, şifreleme, enformasyon altyapısı, hukuksal ve finansal konuların ve ticaretin dünya çapında gelişme sağlayabilmesi açısından gerekli düzenlemelerin yapılması olarak ifade edilmektedir (Canpolat, 2001:30).

AB'nin e-ticarete yönelik bazı çalışmaları aşağıda gösterilmektedir (Elektronik Ticaret Konusunda Çalışan Bölgesel ve Uluslararası Kuruluşlar, 2022);

- AB Konseyi, 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de düzenlenen toplantıda Avrupa'nın yeni ekonominin sağladığı fırsatlardan tam anlamıyla yararlanabilmesi açısından ve Avrupa'yı herkes için gerçek bilgi toplumuna dönüştürebilmek için "E- Europe" girişimini kabul etmiştir. Bu girişimde, Avrupa'da bulunan gençlerin sayısal çağa hazırlanması, internetin yaygın kullanımının sağlanması için ucuz internet erişimi, e-ticaretin hızlandırılması gibi amaçları bulunmaktadır (Yaşa ve Çolak, 2011:6). Dolayısıyla,

dijitalleşmeyle birlikte herkesin bu dijital çağa ayak uydurmasının sağlanması şeklinde bir açıklama yapmak yerinde olacaktır.

- AB kapsamında bilgi toplumunu teşvik edecek birçok alanda gerekli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler, telekomünikasyon hizmetlerine yönelik sınırlamaların kaldırılmasını sağlamak, e-ticarete konusunda açık ve anlaşılır bir çerçeve oluşturulması (kişisel bilgilerin korunması, teşvik etme, gizlilik, vb.) gibi birçok alanda araştırmalar yapılarak gerçekleştirilen faaliyetlerin geliştirilmesi sağlanmaktadır.
- AB'nin bir diğer çalışması, 1999/93/EC sayılı "Elektronik İmza" hakkında bir direktiftir. Elektronik imza, aynı kâğıt üzerinde atılan imza gibi ancak farkı elektronik ortam üzerinde kullanılması ve aynı zamanda hukuki olarak bir bağlayıcılığının olması üzerine çıkarılan bir direktiftir.
- Devlet ve hükümet başkanlarının talebi üzerine, AB Komisyonu konseyle birlikte 2000 yılının haziran ayında Feira Zirvesi'nde kabul edilen "E-Europe Eylem Planı" çalışmalarına başlamıştır. Bu eylem planına yönelik üç temel hedef bulunmaktadır. Bunlar;

    - Evlerin, okulların, işyerlerinin ve idarelerin çevrimiçi yani online hale getirilmesi,
    - Sayısal konulardan haberdar ve girişimci Avrupa'yı yaratmak,
    - Toplumsal anlamda kabul görmüş bir bilgi toplumu oluşturmak.

- Dolayısıyla, gerçekleştirilen eylemler, mevcut sorunları çözmek adına ortak bir politika geliştirmede açık bir katma değerin mevcut olduğu, bir farkın yaratılabileceği yerlerde başlatılacaktır. Bu doğrultuda, on temel hedef dikkat çekmektedir. Bu hedeflerin başarılması ancak üye olan devletlerin, Avrupa Komisyonu'nun, sanayi'nin ve vatandaşların ortak bir çabası ile mümkün olabilmektedir. Bu hedefler aşağıda sırasıyla gösterilmektedir (Akçam, 2006:3);

    - Avrupa'daki gençlerin sayısal çağa hazırlanması,
    - Ucuz internet erişimi sağlanması,

- E-ticaretin hızlandırılması,
- Araştırmacılar ve öğrenciler için hızlı internet,
- Güvenli elektronik erişim için akıllı (smart) kartlar,
- Yüksek teknoloji üreten KOBİ'ler için risk sermayesi,
- Engelliler için e-katılım,
- Çevrimiçi sağlık hizmetleri,
- Akıllı ulaşım,
- Çevrimiçi devlet hizmetleri.

➢ BİT'te yaşanan gelişmelerle birlikte internet, erişim, içerik sağlayıcısı, hizmet sağlayıcısı gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu kavramların ortaya çıkışı hukuki anlamda eski mevzuat sistemiyle çözülemeyen birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. AB söz konusu sorunlara ilişkin birtakım yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu düzenlemeler aşağıda gösterilmektedir (Kılıç, 2012:167);

- AB, 08.06.2000 tarihinde ve 2000/31/EG "Bilgi Toplumu Hizmetlerinin, Özellikle Elektronik Ticaretin Ortak Pazardaki Bazı Yönleri Hakkında Direktifi" ile 1997/66 ile 2002/58 sayılı "Elektronik İletişimde Kişisel Verilerin İzlenmesi ve Gizliliğinin Korunması Yönergesi", üye ülkelere yönelik birtakım yükümlülükler öngörmektedir.
- AB'nin 2000/31 sayılı e-ticaret ile bilgi toplumu alanında hizmet verenlere yönelik hükümler, genel bilgilendirme yükümlülükleri, ticari iletişim için gerekli şartlar, istenmeyen elektronik iletiler, elektronik araçlarla yapılacak sözleşmelerde uygulanacak kurallar ve sözleşme öncesi verilen gerekli bilgiler, ara hizmet sunucularının sorunlulukları ve mesleki davranış kurallarına ilişkin olarak bazı sorumluluklar yüklenmektedir.

3.3.2. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Hususunda Yapılan Ulusal Çalışmalar

E-ticaret, dünya çapında internet erişiminin sağlanabildiği her yerde rahatlıkla gerçekleştirilebilmektedir. Fakat e-ticaret açısından ülkelerin uyguladıkları farklı vergi politikaları birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, bu başlıkta bazı ülkelerin e-ticaret ve vergilendirme konularına yönelik yaptığı çalışmalar incelenecektir.

3.3.2.1. Singapur

Singapur Network Servisi (SNS) 1986 yılının Aralık ayında Singapur Ulusal Bilgisayar Kurulundan beş kişi ile çalışmalara başlamıştır. Söz konusu ülkenin uluslararası boyutta rekabet gücünün arttırılması planlanmaktadır. SNS projesi, Tradenet servisiyle birlikte 1988 yılının Ocak ayında 50 şirketten oluşan bir pilot grupla uygulamaya başlamıştır. Bu servisin amacı, ticaretle uğraşan kişilerin kişisel bilgisayarlarıyla ithalat ve ihracata yönelik ticari işlemlerin gerçekleştirilmesidir. İşlemlerde EDI teknikleri kullanılmaktadır. Söz konusu bu işlemler, 15 dakika gibi kısa bir sürede tamamlanmaktadır. Singapur'da gerçekleştirilen e-ticarete ilişkin mallar ülkeye geldiğinde gümrükte beklemeleri gerekmemektedir. Elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilen işlemler daha bitmeden mal alıcıya ulaşmakta daha sonra gümrük işlemleri tamamlanmaktadır. Dolayısıyla, coğrafi anlamda küçük olan bir ülke olan Singapur için bu durum önem arz etmektedir (Çak, 2002:59-60).

Uluslararası ticarette Singapur pazara giriş engelleri açısından dünyadaki ülkeler arasında en serbest olması yönünde bir avantaja sahiptir. Özellikle gümrük, dış ticarete yönelik gerçekleştirilen işlemlerin hızlı ve kolay yapılması, şirket

kurulumunun hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi, bürokratik işlemlerin azlığı ve rüşvet gibi olayların hemen hemen tamamen önlenmiş olması gibi durumlar bakımından ticarette büyük aşama kaydetmiştir. Diğer taraftan, ülkelerin mevzuatları gereği şirket kurma işlemlerinin tamamlanması ve işe başlama süreleri 21 günü bulurken, Singapur'da bu süre 2,5 gün gibi kısa bir sürede tamamlanmaktadır. Dolayısıyla, yukarıda belirtilen avantajların olması sebebiyle dünyada ticaret yapılabilecek en uygun ülkeler arasında Singapur'da yer almaktadır (Singapur Ticaret Müşavirliği, 2022).

3.3.2.2. Japonya

Japonya, e-ticarete yönelik çalışmalara 1996 yılında Elektronik Ticareti Geliştirme Merkezi (Electronic Commerce Promotion Council of Japan-ECOM) isimli bir kurumun kurulmasıyla başlamıştır. Kurulan bu kurumun içerisinde e-ticareti farklı açılardan irdeleyen on dört çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu çalışmalar çerçevesinde, ülke çapında bilgi ve tecrübe paylaşımı amaçlanmakla birlikte, e-ticaretin belirli bir standart yapıya oturtulmasına da çalışılmaktadır. ECOM kuruluşu, üyelik sistemine dayanmaktadır ve üye olabilmek için belirli bir ücretin ödenmesi gerekmektedir. Üyelik çeşitli şekillerde politika geliştirme, rapor hazırlama veya ECOM'un çalışmalarından yararlanma şeklinde olmaktadır. Japonya Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI), 1995 yılından itibaren söz konusu çalışmalara büyük miktarda kaynak ayırarak, 1995-1999 yılları arasında 45 projeye toplam 3 Milyar Yen harcamıştır (G7 Ülkelerinde Elektronik Ticaret Konusunda Yapılan Çalışmalar, 2022).

ECOM kuruluşu tarafından gerçekleştirilen projeler aracılığıyla ve ilgili tarafların katılımıyla e-ticarete yönelik uygulamalar geliştirmekte, mevcut olan sorunların belirlenmesini sağlanmakta ve bu sorunlara çeşitli çözüm yolları sağlanması için çeşitli araştırmalar gerçekleştirmektedir (Canpolat, 2001:34).

ECOM, işlerin ve sanal mağazalarda gerçekleştirilen işlemlerin uluslararası bir boyut kazanması ve kişisel bilgisayar kullanım oranlarının gittikçe artmasıyla birlikte uluslararası e-ticaret işlemleri hususunda bazı konuların ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Bu konular (Kuşçu, 2022);

- Ürünlerin dağıtımı (Gümrük işlemleri, geri iade ve satış sonrası hizmetler),
- Fikri Mülkiyet Hakları (Copyright, trademark, domain name),
- Vergilendirme (Uluslararası elektronik ticaret işlemlerindeki standartlar; kaynak yeri ve yerleşim yeri),
- İşletmenin yönetimi (Zaman, firma kodu, elektronik doküman, elektronik menkul kıymetler, sanal işletme ve iş etiği).

3.3.2.3. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD, e-ticarete yönelik en geniş kapsamlı çalışmalar gerçekleştiren ve bu konuda dünyaya öncülük eden ülkelerin başında gelmektedir. ABD, bilim ve teknoloji konusuna büyük önem vermiş ve buna yönelik kaynak ayırmıştır. Dolayısıyla, bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler ve ayrılan kaynaklar çerçevesinde internetin bu ülkede doğmasına ve yaygın bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. İnternetin yaygın kullanımıyla birlikte ticaret anlayışı bu durumdan olumlu şekilde etkilenmiştir. Diğer ülkelere kıyasla bilgisayar kullanım oranlarının fazla olması, internet ve yüksek bağlantı hızı olması gibi sebeplerle e-ticaret ABD devletleri tarafından teşvik edilmekte ve desteklenmektedir (Kuşçu, 2022).

ABD, e-ticaretin vergilendirilmesi konusunda 1996 yılında bir rapor yayımlanmıştır. Bu rapor, Global E-Ticarette Seçilmiş Vergi Politikalarını konu almış ve buna yönelik üç temel belirlenmiştir. Bunlardan ilki, e-ticaret açısından elde edilen gelirlere yönelik vergilendirme yetkisinin hangi ülkeye ait olduğunun tespit edilmesi,

ikincisi elde edilen gelir türünün belirlenmesi ve üçüncüsü vergi idareleri tarafından e-ticarete ilişkin yeni sorunların ortaya çıkması şeklinde ifade edilmektedir. (Westin, 2000:528'den Aktaran: Karadağ, 2008:392).

1997 yılında Clinton yönetimi tarafından "Küresel Elektronik Ticaret için Bir Çerçeve" isimli bir rapor yayımlanmıştır (Kerımov, 2002:11). Bu raporda, e-ticarete yönelik bir dizi ilke belirleyerek, politika sunarak ve e-ticaretin büyümesini ve gelişmesi için uluslararası bir gündem oluşturarak, dijital pazara yönelik vizyon dile getirilmiştir. Raporda aşağıda gösterilen esaslara göre hareket edilmesi tavsiye edilmiştir. Bunlar (Memorandum For The Heads Of Executıve Departments And Agencıes, 1997);

- E-ticaretin geliştirilebilmesi açısından özel sektör öncülük etmelidir. Diğer bir ifadeyle, hükümet, internetin büyümesini ve başarısını kolaylaştıran teknoloji ve uygulamaların geliştirilmesine yönelik özel sektörün çabaları desteklemelidir.
- Minimum devlet müdahalesi ile internet üzerinden gerçekleştirilen mal ve hizmet satışlarına yönelik yasal anlaşmalar yapabilmelidir. Hükümet internet üzerinden yapılan ticari faaliyetlere gereksiz düzenlenmeler, bürokratik prosedürler veya vergi ve tarifeler dayatmaktan kaçınmalıdır.
- Bazı durumlarda, e-ticareti kolaylaştırmak ve tüketicileri korumak adına devlet müdahalesi öngörülebilir. Bu müdahale de tutarlı ve basit bir yasal ortamı desteklemek adına yapılmalıdır.
- Hükümet, internetin benzersiz niteliklerini kabul etmeli ve e-ticareti engelleyebilecek mevcut yasa ve düzenlemeler, internetin kendi yapısına göre yenilenmeli veya kaldırılmalıdır.
- İnternet, küresel yapıda bir pazar yeri olarak ortaya çıkıyor. İnternetteki ticari faaliyetleri destekleyen yasal bir çerçeve, belirli bir alıcı veya satıcının ikamet

ettiği yargı alanının önemini yitirdiği, küresel bir boyutta tutarlı ilkelere tabi olmalıdır.

ABD'de e-ticarete yönelik yapmış oldukları diğer çalışmalar aşağıda gösterilmektedir (Ekin, 1998:142);

- Ulusal Bilgi Altyapıları çerçevesinde e-ticarete yönelik altyapı projeleri hazırlanmıştır.
- 1995 yılında "Federal Elektronik Ticaret Ekibi" kurulmuş, hükümet tarafından e-ticaretin kullanılma olanakları değerlendirilmiştir.
- Özel sektör, ABD hükümeti ile sürekli olarak iletişim halindedir. Dolayısıyla, özel sektör konuyla ilgili olarak "Elektronik Mesaj Birliği", "Elektronik Ticaret Komitesi", "İşletme Entegrasyonu Network"u gibi çeşitli kuruluşlar bulunmaktadır (Framework for Global Electronic Commerce, 2022).
- 1994 yılının Mart ayında Başkan yardımcısı Gore, Buenos Aires'teki Dünya Telekomünikasyon Geliştirme Konferansında gerçekleştirdiği konuşmada e-ticarete yönelik engellerin kaldırılmasını teşvik etmek açısından bazı ilkeleri açıklamıştır. Bu İlkeler (Framework for Global Electronic Commerce, 2022);

    - ABD hükümeti kontrolünde bulunan telekomünikasyon şirketlerini özelleştirme kapsamına alarak özel sektör yatırımlarını teşvik etmek,
    - Tekel telefon piyasalarında rekabet imkânı sağlayarak, adil fiyatlarla iletişimi sağlayarak, piyasaya yabancı sermayeyi getirerek ve anti-tröst önlemleri uygulayarak rekabeti sağlamak ve korumak,
    - GII kullanıcılarının geniş bilgi ve hizmet yapısına ulaşabilmesi için herhangi bir ayrımda bulunmadan ağlara açık erişimi sağlamak,

- Bağımsız bir oluşum tarafından, teknolojik gelişmelere ayak uydurabilen, rekabetin oluşmasına imkân sağlayan ve esnek düzenlemelerin uygulanmasının sağlanması olarak ifade edilmektedir.

3.3.2.4. Filipinler

Filipin hükümeti, e-ticarete olumlu bir bakış açısı göstermektedir. Bununla beraber, 2000 yılında çıkan Elektronik Ticaret Yasası'nın oluşturulmasıyla da bunu desteklemiştir. O tarihten bu yana, e-ticareti teşvik etmek için çeşitli uğraşlar vermektedir. Hükümet, e-ticaretin avantajlarından yararlanabilmek için bir yol haritası belirlemekte ve buna yönelik ülkenin stratejik planlarını, politikalarını ve diğer destek önlemlerini sunmaktadır. Son yol haritasında, e-ticaret için temel politikalar oluşturmak için özel olarak odaklanılmış olsa da bu yol haritası, e-ticaretin devlet, ticari ve özel işlemlerde kullanılmasına yönelik program ve projelerin uygulanmasına vurgu yaparak bu girişimleri desteklemektedir. 2020 yılına kadar e-ticaretin gayri safi yurtiçi hasılasına katkısı %25 oranında katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu hedefe ek olarak, 2016-2020 yol haritası için beş başarı kriteri belirlemiştir. Bunlar (The Need For An Updated Roadmap, 2022);

- 100.000 mikro, küçük ve orta ölçekli işletmenin e-ticaret yapması,
- İnternet kullanıcılarının %40 ila %50'si e-ticaret ile uğraşması,
- Hızlı ve rekabetçi internet erişimi sağlanması,
- Siber suçların uygulanması ve buna yönelik koruma sağlanması,
- Çevrimiçi devlet.

2020 yılının Mart ayında pandeminin ortaya çıkmasıyla birlikte yol haritası formülasyonu, rotayı bölgesel yol göstergelerinden özel çalışmalara ve daha önce

belirlenen stratejileri geçerli kalmasını sağlamak adına odaklı grup tartışmaları ile değiştirdi. Buna yönelik beş aşama belirlenmiştir (Craftıng The Roadmap, 2022).

- **İnceleme Aşaması:** 2016-2020 Filipin e-ticaret yol haritasında belirlenen hedeflerin ne kadarının gerçekleştirildiği ne kadarının gerçekleştirilemediğini ve yeni yol haritası için hangi iyileştirmelerin yapılabileceğini incelemek için gözden geçirilmeye başlandı.
- **Etkileşim Aşaması:** Yeni yol haritasının belirlenebilmesi için paydaşların mevcut ve geleceğe yönelik sorunlar hakkında sektöre danışmaları, hükümet tarafından belirlenen stratejileri doğrulamaları ve önceki yol haritasında belirlenen hedefleri tekrar gözden geçirmeleri ile başlanmıştır. Her oturumda vergilendirme, verinin gizliliği, tüketicinin korunması ve iş yapma kolaylığı gibi belirli konular üzerinde durulmuştur.
- **Formülasyon Aşaması:** Bu aşama, büyük ölçüde e-ticarete yönelik paydaşlardan toplanan içgörülere bağlıdır. Filipin, dijital platformlarda mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeleri ve kilit görüşmeler hakkında bir anlayış kazanılması için temel bir çalışma yürütmenin yanı sıra taslak hazırlama toplantılarını içermektedir. Sürecin diğer bir bölümü, Filipinler'de e-ticaretin yapılması için yasal ve düzenleyici bir çerçeveyi tanımlamaktı. Dolayısıyla, bu aşama, 2000 tarihinde çıkarılan Elektronik Ticaret Yasası'nın, uygulama kuralları ve düzenlemelerinin, diğer ilgili kural ve düzenlemelerin, Kongre'de sunulan ilgili yasa tasarılarının ve düzenleyicilerin tanımlanmasını ve gözden geçirilmesini içermektedir. Son olarak, yapı-davranış-performans çerçevesine dayalı olarak e-ticaretin analizi ve mimarisi, oyuncuları ve bunların birbirleri arasındaki etkileşimin incelemesi yapılmıştır.
- **4. Aşama:** Filipinler'de, e-ticarete yönelik 2022 yol haritasının başlatılmasıdır.
- **5. Aşama:** Belirlenen yol haritasındaki iletişim, bilgilendirme ve savunuculuk kampanyalarına odaklanılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR, ÇÖZÜM ARAYIŞLARI VE VERGİ DENETİMİNE ETKİLERİ

4.1. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinden Kaynaklanan Sorunlar

BİT'te yaşanan gelişmeler, e-ticareti büyük ölçüde etkilemiştir. Bu anlamda, e-ticaret sahip olduğu avantajlar yanında, dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Söz konusu dezavantajlar içerisinde e-ticaretin vergilendirilmesi konusu gelmektedir. Bu dezavantajların bazılarını; vergi türleri itibariyle e-ticaretin vergilendirilmesinde yaşanan sorunlar, vergi hukuku açısından yaşanan sorunlar ile teknik ve yasal sorunlar şeklinde sıralayabiliriz.

4.1.1. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinden Kaynaklanan Sorunların Çeşitli Vergi Türleri Üzerindeki Etkisi

Ticaret anlayışının yıllar içinde değişime uğraması ve bu anlamda ticaretin elektronik ortama doğru yön değiştirmesi vergisel anlamda sorunlara neden olmaktadır. Geleneksel ticaret anlayışında farklı olarak e-ticaretin vergilendirilmesi hususunda mükellefiyet ve vergiyi doğuran olayın tespitinde yaşanan belirsizlikler, vergilendirme yetkisinin hangi ülkeye ait olacağı gibi birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, e-ticarete yönelik çeşitli vergi türleri açısından bazı sorunlar ele alınacaktır.

4.1.1.1. Gelir ve Kurumlar Vergisi

Gelir üzerinden alınan vergiler, gerçek kişilerin elde etmiş olduğu gelirleri üzerinden hesaplanarak alınan kişisel gelir vergisi ve kurumların toplam safi kazançlarına yönelik olarak alınan kurumlar vergisi olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. E-ticaretin geleneksel ticaretten farklı olarak coğrafi sınır tanımaması sebebiyle, e-ticaret üzerinden elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi hususunda birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan başlıcaları; mükellefiyet biçimi, gelirin elde edildiği yer, gelirin niteliği ile matrah tespiti gibi konularda ortaya çıkmaktadır (Kayıhan ve Yıldız, 2004:188).

Uluslararası vergi hukukuna mükellef açısından baktığımızda, mükellefiyetin belirlenmesine yönelik iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki kaynak ilkesi, ikinci ise ikametgâh ilkesidir. Kaynak ilkesi, gelirin doğduğu ya da kazanıldığı yere göre vergilendirilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Öz, 2004:94). Diğer bir ifadeyle, bir ülkenin yabancı kaynaklı gelirleri vergilendirmekte serbest olduğu anlamına gelmektedir. İkamet ilkesinde ise gerçek kişi ve kurumların yerleşik bulundukları yer önem arz etmektedir. Dolayısıyla, kaynak ve ikamet ilkelerinde faaliyetlerin vergilendirilebilmesi için bu faaliyetlerin bir işyeri üzerinden gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Tam ve dar mükellefiyet biçimleri de bu iki yaklaşım üzerinden esas alınarak ortaya çıkmıştır (Çak, 2002:88). Tam mükellefiyette mükellefler hem yerleşik bulundukları ülkede hem de diğer ülkelerde elde etmiş oldukları gelirler üzerinden vergiye tabi tutulmaktadır. Dar mükellefiyette ise sadece yerleşik bulunduğu ülkede elde etmiş olduğu gelirleri üzerinden vergilendirilmektedir (Çımat ve Yayman, 2005).

E-ticaret, bireylere bulundukları ülke sınırlarından ayrılmadan başka ülkelerde faaliyette bulunma imkânı tanımaktadır. Bu durum ise uluslararası vergilendirme ilkelerinden ikamet ilkesinin anlamının yitirilmesine neden olmaktadır.

Ayrıca elektronik ortam aracılığıyla ticari faaliyetler gerçekleştiren firmaların ve bireylerin farklı kimlikler altında ticari faaliyetlerini yürütmeleri mükelleflerin gerçek kimliklerinin belirlenmesini oldukça güçleştirmektedir (Demirkan, 2010:102).

BİT'de yaşanan gelişmeler çerçevesinde, uluslararasında alanda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde kurumların herhangi bir sabit işyeri bulunmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu durum ise mükellefiyet ve gelirin elde edildiği yer bakımından bazı sorunlara yol açmaktadır (Gökçe, 2017:83). Kısacası, e-ticaret olgusuyla birlikte sabit işyeri durumu büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. E-ticaretin ortaya çıkmasına kadar olan dönemde uluslararası işlemlerde devletlerin vergilendirme yetkisi belirlenmesinde kaynak ilkesi esas alınmaktadır. E-ticaretle birlikte, gelir üzerinden alınan vergiler bağlamında sabit işyeri tanımını yapmak büyük ölçüde zorlaşmış ve kaynak ilkesine olan bağlılık da azalmıştır (Demirkan, 2010:102-103).

4.1.1.2. Katma Değer Vergisi

Katma Değer Vergisi (KDV)'nin kapsamı içerisine; ticari, sınai, zirai ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithalatı ve diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler girmektedir. Kısacası, mal ve hizmet teslimlerine yönelik alınan bir vergi türüdür. KDV uygulamada, işlemlerin nerede vergilendirileceği, işlemi gerçekleştiren kişinin bulunduğu yer ve hizmetin yapıldığı yer temel alınarak belirlenmektedir. Ancak, geleneksel ticarete yönelik mal teslim ve hizmet ifaları düşünülerek konulan KDV ilkeleri her zaman e-ticarete yönelik satışı yapılan mal ve hizmetler hususunda geçerli olmamaktadır. Bunun nedeni ise elektronik ortam üzerinden yapılan ticari işlemlerde tarafların kimliklerinde yaşanan belirsizlikler ve işin niteliğinin belirli olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin kendi iç sınırları içerisinde gerçekleştirilen ticari işlemlerin hukuki anlamda bir soruna neden olmamasına

rağmen, ülkeler arasında gerçekleşen mal ve hizmet teslimlerinde hangi ülkenin vergilendireceği hususunda sorunlar ortaya çıkmaktadır (Kayıhan ve Yıldız, 2004:164). Dolayısıyla, e-ticarete yönelik ülke sınırları içinde gerçekleştirilen fiziki mal ve hizmet teslimlerinde ülke mevzuatları gereği bir sorun meydana gelmemekte iken uluslararası boyutta gerçekleştirilen mal ve hizmet teslimlerinde hangi ülkenin vergilendireceği sorunları ortaya çıkmaktadır.

E-ticarete yönelik KDV uygulamalarını iki şekilde incelemek mümkündür (Demirkan, 2010:104);

- **Dijital ortam üzerinden sipariş edilerek fiziki şekilde teslimi sağlanan mallar:** E-ticaret üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin büyük bir çoğunluğu fiziki malların teslim edilmesiyle son bulmaktadır. Yürürlükteki mevzuat gereğince, KDV malların tesliminin gerçekleştirildiği ülkelerde tarh ve tahakkuk ettirilmektedir. Bu doğrultuda, malların fiziki teslimi KDV açısından bir sorun yaratmamaktadır. Her ne kadar ülkeler arasından ticari faaliyetler yürütülse de fiziki malların ithalinde ülkelerin gümrüklerinden geçmeleri sırasında KDV'nin tahsili gerçekleştirilmektedir.
- **Dijital ortam üzerinden sipariş edilen malların teslimi şeklinde sunulan hizmetler:** Dijital ürünlerin ithalinde ürünler elektronik ortamda transferi gerçekleştirildiği için bunun takibi ve verginin tahsilatının yapılması oldukça güç bir hale gelmektedir. Dijital ortam üzerinden transferi sağlanan her türlü bilgisayar ürünleri, dergi gibi dijital ürünlerde uygulanan KDV uygulaması mal olarak mı yoksa hizmet olarak mı vergiye tabi tutulacağı da ayrı bir tartışma konusudur. Dolayısıyla, e-ticaret üzerinden gerçekleştirilen firmalar arası ticari işlemlerde hizmet sunumları üzerinden hesaplanan KDV'nin nasıl tarh ve tahsil edileceği konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Benzer şekilde, firmalardan tüketicilere yapılan hizmet sunumlarında KDV'nin nasıl tarh ve tahakkuk ettirileceği konusu da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

1998 yılında Kanada'da gerçekleştirilen Ottowa Konferansında, tüketim vergilerinin faydalanma ilkesine göre diğer bir ifadeyle, söz konusu mal ve hizmetin tüketildiği yerde alınabileceği belirtilmektedir. Bir ülkeye giren mal ve hizmetler KDV kapsamına girerken, ülkeden çıkan mal ve hizmetlerin KDV 'den istisna edileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda, internet üzerinden gerçekleştirilen ve teslimi geleneksel yollarla yapılan mal ve hizmetlerde bir sorun yaşanmamaktadır. Bunun nedeni ise fiziki malların teslimi sırasında vergiyi doğuran olayı ve mükellefi tespit edilerek verginin tarh tahakkuku gerçekleştirilebilmektedir. Fakat elektronik ortam üzerinden satışı yapılan mal ve hizmet teslimlerinin elektronik ortam üzerinden yapılması KDV açısından soruna yol açmaktadır. Bu tür dijital ürünlerin siparişi, alımı-satımı ve teslimi aşamaları dijital ortam üzerinden gerçekleştirilmesi vergiyi doğuran olayın ve teslim yerinin belirlenebilmesini güçleştirmektedir (Kılıç, 2012:170-171).

AB, KDV tarhiyatı için her ne kadar tüketim yerini belirlemiş olsa da birlik avantajını kullanarak 1 Ocak 2015 tarihinde Mini Tek Durak Noktası (MOSS) adı verilen sistemi hayata geçirmiştir. MOSS sistemi, AB tarafından oluşturulan dijital hizmetlere yönelik kurulmuş bir sistemdir (European Commission, 2013). Bu sistem çerçevesinde satıcılar AB'ye üye ülkelerden birisinde MOSS'a kaydolabilmekte ve üçer aylık dönemler itibariyle elektronik ortam üzerinden KDV beyanlarını verebilmektedir. Toplanan KDV MOSS'a aktarılmakta ve MOSS'ta bunları ilgili ülkelere elektronik ortam üzerinden transferlerini gerçekleştirmektedir (Gerger ve Gerçek, 2016:70). Dolayısıyla, yukarıda da anlatıldığı üzere MOSS sistemi gönüllülük esasına dayanmaktadır.

4.1.1.3. Damga Vergisi

Damga vergisi, üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar el değiştiren; mal, servet ve hizmet unsurlarına hukuki bir özellik kazandırmak için düzenlenen her türlü kağıt ve belgeler üzerinden alınan bir vergi türüdür (Yıldırım, 2013:133).

Elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilen işlemlerde genellikle kâğıt kullanılmamakta ve sözleşmeler elektronik ortamda yapılmaktadır. Bu doğrultuda, elektronik ortamda yapılan sözleşmelerin hukuki anlamda geçerlilik kazanması ve herhangi fiziki bir kağıt da kullanılmaması durumlarında damga vergisinden söz edilemeyecektir. Bu anlamda, ticaretin elektronik ortamda gerçekleşmesi damga vergisi açısından öneminin yitirilmesine neden olmuştur (Kayıhan ve Yıldız, 2004:166). Yaşanan bu soruna çözüm olarak e-imza ile düzenlenen belgelerin damga vergisi mevzuatına dahil edilmesiyle birlikte yaşanan bu sorunun aşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, damga vergisinin konusuna elektronik imza kullanılmak suretiyle manyetik ortama ve elektronik veri şeklinde düzenlenen belgeler de ilave edilmiştir. Bu doğrultuda, elektronik imza kullanılarak oluşturulan belgeler de damga vergisine dahil edilmiştir (Gökçe, 2017:84). Bu durum ise elektronik ticarete yönelik alınacak olan damga vergisinin işlerliğini tekrar kazanmasını sağlamıştır.

Diğer bir önemli durum ise vergilendirme hakkının hangi ülkeye ait olacağı sorunudur. Damga Vergisi Kanunu'nun 1.maddesini incelediğimizde, Türkiye'de düzenlenmiş olan kağıtlar ile Türkiye dışındaki başka ülke tarafından düzenlenen kağıtların Türkiye içerisinde işleme konulması durumunda Türkiye tarafından damga vergisine tabi tutulacağı belirtilmektedir. Bu anlamda, ulusal vergileme açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak, ticaretin git gide gelişme eğilimi göstermesi ve ticaretin elektronik ortamda ülkeler arası yapılması durumunda hangi ülke tarafından damga vergisi alınması, birden çok kez damga vergisine tabi tutulması veya tamamen vergi dışı kalma durumu gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Cangir, 1998). Uluslararası anlamda, damga vergisine yönelik oluşan sorunlara yönelik olarak ülkelerin aralarında yapacakları anlaşmalar sorunların oluşmasını engellemeye yönelik büyük bir adım olacaktır.

4.1.1.4. Gümrük Vergisi

Gümrük Vergisi Kanunu açısından e-ticaret faaliyetlerinin vergilendirilmesinde ortaya çıkan ana sorun, herhangi bir fiziksel varlığa sahip olmayan ve doğrudan alıcının bilgisayarına aktarılan dijital ürünlerdir (Selek ve Gönen, 2005). Bunun nedeni, fiziksel olarak yurtdışından ithal edilen bir ürün ya da eşyanın ülkeye girerken gümrük vergisi tahsil edilmekte iken dijital ürünlerde herhangi bir fiziksel ürün mevcut olmadığından ve aynı zamanda ürünün dijital ortam üzerinden tesliminin sağlanması gibi sebepler dijital ürünlerin vergilendirilmesi hususunda sorunları ortaya çıkmaktadır.

Fiziksel ve dijital ürünlerin vergilendirilmesi açısından OECD'nin 1998 yılında karara vardığı Ottowa Vergilendirme Çerçevesi Şartlarında fiziki olarak teslimi sağlanan geleneksel ticaretin vergilendirilmesi hususunda uygulanan temel prensiplerin e-ticarete de aynı şekilde uygulanacağı sonuca varılmış ve dijital ürünlerin normal mallar gibi vergilendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Demirkan, 2010:106).

4.1.1.5. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi

Teknolojinin sürekli gelişimi ve dijitalleşme çağının yaşanması, birçok sektörü olumlu yönde etkilemektedir. Bankacılık sektörü de bu etkilenenler arasındadır. Bu sebeple, bankalar müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamak için teknolojik yatırımlar yapmakta ve dijital hizmetler sunmaktadır. Bu anlamda, günümüzdeki bankacılık anlayışı içerisinde işlemler genellikle elektronik ortamda diğer bir ifadeyle, internet bankacılığı üzerinden gerçekleştirilmektedir. İnternet bankacılığı aracılığıyla gerçekleştirilen işlemler çerçevesinde bankanın lehine nakden veya hesaben para alınması durumunda Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi doğmaktadır (Gökçe, 2017:84).

Bankaların vermiş oldukları hizmetlerin büyük bir çoğunluğu teknolojinin gelişmesine paralel olarak internet üzerinden yapılabilmektedir. Bu durum, bankalara ve müşterilere avantaj sağladığı gibi işlemlerin kolay ve daha az maliyetle yapılabilmesine de imkân sağlamıştır. Ancak, internet üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin, kıyı bankacılığı faaliyetlerine ve sanal bankaların kullanımına zemin hazırlaması vergi mükelleflerini bu yöne teşvik etmektedir (Yıldırım, 2013:132-133). Bunun nedeni ise vergi cenneti olarak bilinen ülkelerde faaliyette bulunan bankaların vergi yönünden avantajlar sağlaması, kolay bir şekilde internet üzerinden erişim sağlanması, bilgi paylaşımının olmaması gibi nedenlerle insanlar bu bankaları tercih etmektedir. Dolayısıyla, banka nezdinde para hareketi olmaması ve mükelleflerin başka ülkelerdeki bankaları tercih etmeleri durumu, bu vergi türünde sorunlara ve vergi kayıplarına neden olmaktadır.

4.1.2. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Vergi Hukuku Açısından Karşılaşılan Sorunlar

E-ticaret, coğrafi sınırları ortadan kaldırarak ticareti daha kolay ve esnek hale getirmiştir. Ancak bu yeni ticaret anlayışı, devletlerin vergi politikalarına uygun değildir. Uluslararası e-ticaret faaliyetlerinde, devletlerin vergilendirme yetkileri çatışmalara yol açmaktadır. Bunlar arasında kaynak ilkesi, ikamet ilkesi, işyeri durumu ve çifte vergilendirme gibi sorunlar yer almaktadır.

4.1.2.1. Kaynak İlkesi Açısından Karşılaşılan Sorunlar

Kaynak ilkesine göre, bir devletin ülkesinde bulunan vergi konuları ve vergiyi doğuran olaylar o devletin vergilendirme yetkisine tabidir (Öncel vd., 1985:66). Diğer

bir ifadeyle, kişinin hangi ülke vatandaşı olduğu değil, hangi ülke sınırları içerisinde gelir elde ettiği önem arz etmektedir.

Dolayısıyla, ülkeler kendi sınırları içerisinde elde edilen gelirleri vergilendirme yetkisine sahip olmaktadır. Ancak, bu durum iki farklı ülke açısından da aynı ilke uygulanması durumunda soruna neden olmayacaktır. Fakat bir ülkenin ikamet ilkesine göre diğer bir ülkenin ise kaynak ilkesine vergilendirme yetkisini kullanmak istemesi çifte vergilendirme gibi bir sorunu ortaya çıkarmaktadır.

4.1.2.2. İkamet İlkesi Açısından Karşılaşılan Sorunlar

İkamet ilkesi, bir bireyin yurt içinde ve yurt dışında elde ettiği tüm gelirlerinin toplanarak bireyin ikamet ettiği ülkede vergiye tabi tutulması olarak açıklanabilmektedir. Bu ilke çerçevesinde kamu hizmetlerinden fayda sağlayan mukim kişilerden vergi yoluyla kamu harcamalarının finansmanı sağlanmaktadır (Wu, 1999:9).

GVK'nın 4.maddesine göre, ikametgahı Türkiye'de bulunanlar veya bir takvim yılı içerisinde Türkiye'de devamlı olarak altı aydan fazla oturanlar ikamet ilkesi gereği tam mükellef olarak kabul edilmekte ve bu durumda da mükellefler, ülke içerisinden ve ülke dışarısından elde ettikleri gelirleri üzerinden Türkiye'de vergiye tabi tutulmaktadır. Duruma e-ticaret açısından baktığımızda, teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte kişilerin bulundukları yeri değiştirmeden başka ülkelerde ticari faaliyette bulunması mümkün hale gelmiştir. Bu durum, uluslararası vergilendirme ilkelerinden biri olan ikamet ilkesinin anlamının yitirilmesine neden olmaktadır (Demirkan, 2010:102).

4.1.2.3. İşyeri Açısından Karşılaşılan Sorunlar

OECD ve BM model vergi anlaşmalarının 5.maddesinde belirtilen işyeri kavramı, kaynak devlete, kendi ülkesi içerisinde daimî bir işyeri oluşması sonucunda elde edilen kazançlar üzerinden vergi alma hakkı verir. (Organ ve Kara, 2018:2). Bu kavram, özellikle çok uluslu şirketlerin yurt dışındaki faaliyetleri sırasında hangi ülkenin hangi kazançlar üzerinden vergi alacağını belirlemek için oldukça önemlidir. Diğer bir ifadeyle, bireyin sabit bir işyeri olması ve bu işyeri aracılığıyla elde edilen kazançlar üzerinden vergilendirilmesi anlamında işyerinin belirlenebilmesi oldukça önemlidir.

Ulusal ve uluslararası vergi mevzuatları çerçevesinde işyeri kavramı sabit bir yer olarak nitelendirilmiştir. Ancak, bu durum e-ticarette farklılık göstermektedir. İnternet üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde geleneksel ticaretten farklı olarak taraflar fiziki olarak karşı karşıya gelmemekte ve ticari faaliyette bulunan satıcı tarafın mevcut sabit bir işyeri bulunmamaktadır. Bu anlamda, e-ticarette işyeri olarak web sitelerinin veya sunucuların işyeri olarak kabul edilebileceği görüşleri ortaya atılmıştır. Ancak, web sitelerini yönetenler ile sunucuların farklı ülkelerde olması muhtemel bir durumdur. Bu doğrultuda, web siteleri e-ticaretin fiili olarak idare edildiği yer olarak değil de bu faaliyetin bir aracı olarak düşünmek daha doğru olacaktır (Ertaş, 2015:72-73). Diğer yandan, sunucuların veya web sitelerinin iş yeri olarak kabul edilmesi durumu birçok sorunu beraberinde getirecektir. Örneğin; sunucuların belirli aralıklarla değiştirilmesi, sunucuların çeşitli adreslere yönlendirilmeleri ya da sunucuların kiralanması gibi durumlar vergilendirilme açısından sorunlara yol açması kaçınılmazdır (Cangir, 1998).

OECD'nin yayınlamış olduğu model vergi anlaşmasına göre işyeri kavramı; bir teşebbüsün işinin kısmen veya tamamen yürütüldüğü sabit bir yer olarak belirtmiştir. Bu anlaşma kapsamında işyeri olarak belirttiği yerler; yönetim yeri, şube,

ofis, fabrika, atölye, maden, petrol veya gaz kuyusu, taş ocağı veya doğal kaynakların çıkarıldığı diğer yerler şeklinde ifade edilmektedir (OECD, 2017:8). Buradan da anlaşılacağı üzere, işyeri kavramı olarak fiziksel olarak gösterilebilen yerler belirtilmiş dijital işyeri kavramına bir açıklık getirilmemiştir.

İşyeri kavramını e-ticaret açısından incelediğimizde ise sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bunun nedeni ise teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmeyle birlikte sabit işyeri kavramının belirsiz bir hale gelmesidir. Bu anlamda, geleneksel ticaret anlayışı içerisinde gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde gerekli olan sabit bir işyeri olgusu, dijital ekonomi kapsamında önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Dijital ekonomide yapılan ticari faaliyetler herhangi bir sabit işyeri bulunmadan gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum çerçevesinde, dijital ekonomi açısından bir işyeri bulunmadan yapılan faaliyetlerin uluslararası vergi hukukunun temel aldığı sabit işyeri olgusunu önemsiz hale getirdiği ve vergilendirme alanında sorunlara yol açtığı anlaşılmaktadır (Budak, 2018:67-80'den Aktaran: Eroğlu ve Aksu, 2019:70).

4.1.2.4. Çifte Vergilendirme Açısından Karşılaşılan Sorunlar

Çifte vergilendirme, iki veya daha fazla devletin aynı vergi mükellefine, aynı vergi konusu üzerinden ve aynı vergilendirme dönemi içerisinde birden fazla kez vergi istemi veya alması olarak ifade edilmektedir (UN, 2001:6). Çifte vergilendirmeden kaynaklanan sorunları çözüme kavuşturabilmek açısından en etkili yöntemlerin başında, ülkelerin aralarında yapacakları çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları gelmektedir. Aynı zamanda, OECD ve BM kuruluşları tarafından bu sorunun giderilmesi için çeşitli anlaşma modelleri hazırlamıştır. Bu kuruluşların hazırladıkları anlaşma modelleri de dikkate alınarak, ülkelerin uluslararası sermaye hareketleri önündeki engellerin ortadan kaldırılması açısından bu anlaşmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Cıllı, 2014:36).

E-ticaret ile coğrafi sınırların ortadan kalkması ve ticari işlemlerin daha kolay bir hale gelmesi sonucunda devletlerin vergilendirme yetkilerinde çatışma durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ise devletlerin tek taraflı olarak yapacakları düzenlemeler çifte vergilendirme açısından pek bir fayda sağlamayacaktır. Bu anlamda, devletlerin birlikte yapacakları anlaşmalar ile bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, karşılıklı olarak düşünülüp gerekli düzenlemeler yapılamadığı durumda e-ticaret bundan olumsuz etkilenecektir (Organ ve Çavdar, 2012:73).

OECD'nin hazırlamış olduğu çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarına göre, ikamet ilkesi temel alınmıştır. Bu ilkeyle birlikte, kaynak ilkesi sınırlandırılmış ikamet ilkesine ise uluslararası vergilendirilme yapılması hususunda geniş yetkiler tanınmıştır (Güneş, 2002:6). İlkeler kapsamında incelediğimizde, bazı durumlarda yine çifte vergilendirme sorunu yaşanabilmektedir. Örneğin, iki devletinde kaynak ilkesini temel alması durumunda herhangi bir olumsuz durum yaşanmamakta iken devletlerden birinin kaynak ilkesine göre diğerinin ise ikamet ilkesine göre vergilendirme yetkisini kullanması durumunda çifte vergilendirme durumu yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.

4.1.3. Elektronik Ticaretin Niteliğinden Kaynaklanan Sorunlar

Dijitalleşme kapsamında geleneksel ticaret anlayışının yön değiştirerek sanal ortama kayması birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Dijital ortamın sağladığı avantajların yanında vergilendirme anlamında yaşanan sorunlar ülkeleri zor duruma sokmuştur. Bu anlamda, e-ticaretin niteliğinden kaynaklanan sorunlar olarak; bilgi kaynağının aşınmasında ortaya çıkan sorunlar, e-para uygulamalarından doğabilecek sorunlar, dijital ürünlerde karşılaşılan sorunlar, kimlik ve ödeme bilgilerindeki belirsizlikler, Off-Shore bankacılığı ve vergi cennetlerinin yaratmış olduğu sorunlar

ve gelirin elde edildiği yerin belirsizliğinden kaynaklanan sorunlar gösterilebilmektedir.

4.1.3.1. Bilgi Kaynağının Aşınmasından Kaynaklanan Sorunlar

Dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen e-ticaret, üretimden tüketime kadar arada olan toptancı ve perakendeci gibi aşamaları büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Örneğin, firmanın geliştirmiş olduğu yazılımı dijital ortam üzerinden satması halinde arada kalan zincirin halkalarını atlayarak doğrudan tüketiciye satışını sağlayabilmektedir. E-ticaret faaliyetleri ülke içerisinde yapıldığı durumlarda, vergi idaresi söz konusu faaliyetler hakkında bilgi isteme yetkisine sahipken, ülke sınırlarının dışarısında gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde bilgi isteme durumu sınırlı olması vergiden kaçınma gibi durumların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir. Bazı ülkeler açısından bilgi isteme sınırlı olabilir, çünkü ülkeler arasında yapılan anlaşmalar çifte vergilendirmenin önüne geçmek amacıyla bilgi isteme işlemlerini kolaylaştırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu anlaşmalar, ülkeler arasındaki vergisel işlemler hakkında bilgi alışverişi yapmayı ve bu bilgileri kullanmayı kolaylaştırmaktadır. Ancak, vergi oranlarının düşük olduğu, vergi cenneti olarak bahsedilen ülkeler ya da herhangi bir çifte vergilendirmenin önlenmesi açısından bir anlaşmanın bulunmadığı durumlarda ise bilgi isteme olanaksız halde gelebilmektedir (Çımat ve Yayman, 2005).

Dolayısıyla, e-ticaretle birlikte sadece üretici ve tüketici aşamaları kalmıştır. Arada kalan zincirin halkaları ise dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ticaretin doğrudan tüketiciye sunulması sebebiyle varlığını yitirmiştir. Bu anlamda, aracıların bulunmaması gerekli bilgilerin edinilmesi açısından zorlukları da beraberinde getirmektedir.

4.1.3.2. Elektronik Para Uygulamalarından Doğabilecek Sorunlar

E-Para, e-para ihraç eden kuruluş dışındaki kuruluşlara ödeme yapmak amacıyla yaygın olarak kullanılan, teknik bir cihaz içerisine parasal değerin elektronik olarak saklanması şeklinde ifade edilmektedir (European Central Bank, 2022). Kişisel teknolojik araçlar aracılığıyla kullanılan e-para yazılımı, belirli bir miktar paranın bir banka hesabından alınarak, internet içerisinde yapılacak harcamalarda kullanılmak üzere elektronik ortamda saklanmasını sağlamaktadır (Erdoğdu, 2004:84). Diğer bir ifadeyle, nakit paranın internet ortamında kullanılan bir şeklidir (Cangir, 1998).

E-para kullanımında yaşanan en büyük sorun vergi idareleri tarafından mükelleflerin ve yapılan işlemlerin tespitinde yaşanan belirsizliktir. Bu anlamda, elektronik ödemeler, kayıt altına alınabilen ya da kayıt altına alınamayan işlemler şeklinde yapılabilmektedir. Kayıt altına alınabilen işlemlerde kayıtlar tek merkezde toplanması idare açısından kontrol işlemlerinin yapılabilmesine imkân sağlamaktadır. Ancak söz konusu işlemlerin kayıt altına alınmadığı durumlarda ise vergi idareleri açısından vergi kayıplarına neden olacaktır (Kayıhan ve Yıldız, 2004:155).

Sonuç itibariyle, e-para kullanım kolaylığı nedeniyle kullanıcılara avantaj sağlarken, mükellefiyet tespiti ve işlemlerin belirsiz bir hal alması vergi idareleri açısından bir kayıp oluşturmaktadır.

4.1.3.3. Dijital Ürünlerde Karşılaşılan Sorunlar

E-ticarette dijital ürünlerin vergilendirilmesinde sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Dijital ürünler, fiziki mallarda olduğu gibi fiziki şekilde teslimi yapılmamakla birlikte, herhangi bir ülkenin gümrük kapılarından da geçmemektedir.

Söz konusu ürünlerin teslimi bilgisayar, tablet gibi elektronik araçlara indirilmesi şeklinde sağlanmaktadır. Bu ürünlere örnek olarak, yazılım ürünleri, oyun, müzik, sinema filmleri gösterilebilmektedir (Coşkun, 2005:155). Bu bağlamda, ürünün niteliğinin belirlenmesi ve buna yönelik vergilendirme sorunları ortaya çıkmaktadır.

Dijital ürünleri daha kapsamlı şekilde aşağıdaki gibi örnekler vererek gösterebiliriz (Dinçtürk, 2022);

- Elektronik kitap,
- Çeşitli elektronik araçlar olan akıllı telefon, televizyon, tablet ve bilgisayarlara indirilebilen her türlü içerik ve uygulamalar,
- Bir ücret ödenerek çevrimiçi ortam üzerinden oynanan oyunlar ya da oyun için satın alınan eklentiler,
- Çevrimiçi ortam üzerinden oynanan bahis oyunları,
- Çevrimiçi olarak izlenen televizyon ya da filmler ve radyo yayınları,
- Çevrimiçi ortam üzerinden satın alınan online eğitimler,
- Çevrimiçi ortama indirilebilecek görseller.

Günümüzde dijital ortamlar üzerinden her türlü yazılım, müzik, danışmanlık hizmetleri gibi birçok alanda farklı ürün ve hizmetlerin satın alınabilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu tür ürün ve hizmetlerin satış işlemini gerçekleştiren firmaların ve müşterilerin aynı ülkede bulunmalarına gerek duyulmamaktadır. Firmaların başka bir ülkede bulunan sunucuları sayesinde bu ticari faaliyetler yapılabilmektedir. Bu anlamda, gerek firmaların gerekse de müşterilerin yaptıkları ticari faaliyetleri vergi idarelerine bildirmeyerek vergiden kaçınma yolunu tercih etmektedirler. Fiziki anlamda teslimi sağlanan ürün ve hizmetlerde gerekli belgeler düzenleneceğinden ötürü vergileme açısından bir sorun ortaya çıkmazken dijital ürün ve hizmetlerde yapılan satış, teslim ve ödeme işlerinin tümünün elektronik ortamda gerçekleştirilmesi

vergilendirme anlamında sorunlara yol açmaktadır (Alptürk, 2005:391'den Aktaran: Çavdar, 2017:19).

Sonuç olarak, internet üzerinden gerçekleştirilen her türlü dijital ürünlerin alım satımı tarafların fiziki olarak yüz yüze gelmeden gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum, sipariş, teslimat ve ödeme süreçleri dijital ortam üzerinden yapılması ve devletlerin bunları tespit edebilmesi ve hangi kazanç türüne göre vergiye tabi tutacağı gibi sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla, bu durumda yaşanan belirsizlikler devletlerin yapacakları denetim faaliyetlerini büyük ölçüde sınırlamakta ve aynı zamanda gelir kayıplarının yaşanmasına da sebebiyet vermektedir.

4.1.3.4. Kimlik ve Ödeme Bilgilerindeki Belirsizlikler

Dijital ortamlar üzerinden gerçekleştirilen e-ticaret faaliyetlerinde alıcı ve satıcı tarafların birbirlerinin kimlikleri hakkında bilgi sahibi olmamaları ya da yanlış bir bilgiye sahip olmaları mümkündür. Bunun nedeni ise tarafların kendi kimlik bilgilerini kendileri beyan etmesi ve buna yönelik olarak doğru bilgiler vermeme olasılığı da bulunmaktadır. Sanal ortam üzerinden yapılan alışverişlerde tarafların kendi iradeleri ile beyanda bulunmamaları durumunda ise vergi idarelerinin bu alışverişi bilmesi gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Fiziki anlamda yapılan alışverişlere göre kurulmuş olan vergi sistemleri BİT'te yaşanan gelişmelerle birlikte e-ticaret olgusu ortaya çıkması vergilendirme sürecinde belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir (Coşkun, 2005:154-155).

Dolayısıyla, kimlik ve ödeme işlemlerinde yaşanan belirsizliklerde ülkeler arasında dijital ortam üzerinden yapılan alışveriş işlemlerinde tarafların gerçek kimliklerini kullanmaması ve ödeme işlemlerini sanal para, e-para, kripto para gibi türev araçlarla sağlaması belirsizliklerin daha da artmasına yol açmaktadır. Bu durum

ise ülkelerin vergi tespitini güçleştirmesi diğer bir ifadeyle, vergi kayıpları yaşamasına sebebiyet vermektedir.

4.1.3.5. Off-Shore Bankacılığı ve Vergi Cennetlerinin Yarattığı Sorunlar

Off-Shore bankacılık ya da diğer adıyla, kıyı bankacılığı, ülke dışında sağlanan fonların yine ülke dışında kullandırılmasını amaçlayan bir banka türüdür (Tiryaki, 1990:1). Bu tür bankalar, genellikle vergi yükünün diğer ülkelere kıyasla daha düşük, bürokratik işlemlerin düşük düzeyde olduğu ve denetimin ise zayıf ya da hiç olmadığı yerlere kurulmuştur. Aynı zamanda, bu yerlerde yargısal denetimde oldukça düşük profillidir. Kıyı bankacılığı işlemleri; mevduat hesabı açmak, kredi imkânı sağlamak, yabancı para türlerinde işlemler yapmak, fon transferi sağlamak gibi normal bankaların yapmış olduğu işlemleri gerçekleştirmektedir. Bunların yanı sıra vergi avantajları, denetimde muafiyetler ve bunlara yönelik yüksek faiz kazançları gibi avantajları bulunmaktadır (Eğilmez, 2016). Dolayısıyla, kıyı bankacılığı mükellefler açısından avantajlar sağlarken bazı devletler açısından dezavantajları da beraberinde getirebilmektedir. Mükellefler haksız yollarla elde ettikleri gelirlerini aklama, vergi vermek istememe gibi nedenlerle bu tür bankaları tercih etmektedirler.

Kıyı bankacılığını diğer bankalar karşısında öne çıkaran ve uluslararası sermayenin bu bankalara gelişini arttıran unsurlar aşağıda gösterilmektedir (Güçlü, 2022);

- Gizlilik (Sır saklamanın katı bir şekilde uygulanması),
- Politik ve ekonomik istikrar,
- Sermaye hareketlerinde tam serbestlik uygulaması,

- Faiz oranlarının belirlenmesinde tam serbestlik,
- Belirli bir likidite, disponibilite oranının uygulanmaması, munzam karşılık yatırılmaması,
- İletişim ağının iyi olması ve bunun yanında ulaşım, konaklama gibi altyapıların kurulmuş olması,
- Uzman bir personel veya kurumların olması (Vergi danışmanları, avukatlar, vb.).

Vergi cennetleri ise düşük vergi oranlarına sahip olan ve vergiyle ilgili bazı avantajlar sağlayarak yabancı yatırımcılara hitap edecek şekilde düzenlenen ya da uluslararası rekabet şartları çerçevesinde firmalara ve bireylere vergiden kaçınmak için çeşitli fırsatlar sunan yerler olarak ifade edilmektedir (Öztürk ve Ülger, 2016:238). Bu anlamda, firmalar veya bireyler ülkelerinde yüksek vergiler ödemek zorunda kalmaları nedeniyle, vergi cenneti olarak kabul edilen ülkeleri tercih etmektedirler. Bu ülkeler, daha düşük vergi oranları ve yüksek faiz avantajları sunmaktadır. Bu nedenle, mükellefler vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma amacıyla bu ülkeleri tercih etmektedir. Duruma terk edilen ülkeler açısından baktığımızda ise ciddi anlamda vergi kayıpları ortaya çıkmaktadır.

Dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan e-ticaret olgusu sınırları ortadan kaldırmıştır. Buna yönelik olarak çok uluslu şirketler ticari faaliyetlerini gerçekleştirmek ve daha fazla kar elde edebilmek için vergi cenneti olarak adlandırılan ülkeleri tercih etmektedir. Bu anlamda, e-ticaretle birlikte gerçekleştirilen sınır ötesi ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmesi oldukça kolaylaşmıştır. Vergi cenneti ülkelerde bilgi isteme ve gizlilik durumları öne çıkmaktadır. Söz konusu ülkelerin en büyük özelliği arasında olan bilgi vermemesi ve yapılan işlemlere yönelik gizliliği sıkı bir şekilde uygulamaktadır. Bu durumda, bireyler ve işletmeler, off-shore bankacılık ve vergi cenneti olarak bilinen ülkeleri tercih etme eğilimindedir. Bu yerler, düşük vergi yükü, daha fazla finansal gizlilik ile daha esnek ve güvenli bir şekilde finansal faaliyetlerin yürütülebilmesi gibi birçok avantaj sunar. Ancak, vergi idareleri açısından

bakıldığında, terk edilen ülkelerde etkin denetim faaliyetleri gerçekleştirilmemektedir. Sonuç olarak, sağladığı avantajlar sebebiyle e-ticaret faaliyeti gerçekleştiren kişi ve kurumlar bu tür banka ve ülkelere doğru yatırımlarını kaydırmaktadır.

4.1.3.6. Gelirin Elde Edildiği Yerin Belirlenmesinden Kaynaklanan Sorunlar

Ülkeler, kendi ulusal sınırları içerisinde elde edilmiş olan gelirleri vergilendirme hakkına sahiptir. Fakat durum e-ticaret açısından incelendiğinde, sabit bir yer bulunmaması vergilendirme açısından sorunları beraberinde getirmektedir. Elektronik ortamda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde işlemlerin nerede yapıldığı, karın nerede elde edildiği, mükellefiyet tespiti gibi bilgilerin elde edilmesi oldukça güçtür. Bu doğrultuda, vergilendirme anlayışında temel alınan sabit iş yeri kavramı sanal ortamda yapılan ticari faaliyetler hususunda yeterli bir kriter olmamaktadır (Kayıhan ve Yıldız, 2004:160-161). Bunun nedeni, e-ticaretin belirli bir ülke ile sınırlı kalmaması ve elde edilen gelirin tespitinde yaşanan güçlükler vergilendirme durumunu daha da zorlaştırmasıdır. Bu durum ise vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmesini zorlaştırmakta ve vergi kaçakçılığına yol açmaktadır.

E-ticarette server, web siteleri işyeri olarak kullanılabilmektedir. Ancak bunların işyeri olarak kabul edilmesi halinde de bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar (Cangir, 1998);

- Server (Sunucu) istenilen ülkeye konulabilmekte veya taşınabilir bir bilgisayara yerleştirilmekte ve belirli aralıklarla yer değiştirilebilmektedir.
- Çeşitli ülkelerde bulunan server'lara mirror web site'ler yerleştirilmek suretiyle yapılan işlemlerin istenilen adrese yönlendirilmesi mümkündür.

- Web sayfalarının belirli aralıklarla ve otomatik olarak başka ülkelerde bulunan web sayfalarına transfer olacak şekilde düzenlenmesi mümkündür.
- Web sayfaları ve server'lar satın alınabileceği gibi kiralanması da mümkündür.

Dolayısıyla, BİT'te yaşanan gelişmeler ticaretin dijital ortamda yapılmasına imkân sağlamıştır. Ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve buna yönelik vergilendirme yapılması gerekmektedir. Ancak dijital ortamda yapılan bu ticari faaliyetlerin vergilendirilmesi hususu karmaşık bir hale gelmiştir. Bunun nedeni ise dijital ortamda sabit bir işyeri olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, server ve web siteleri işyeri olarak kabul edilse bile sabit olmaması mevcut vergi düzenlemelerine göre vergilendirilmesi mümkün olmamaktadır. Çünkü server ve web siteleri sürekli yer değiştirebilmekte bu durum ise hangi ülke tarafından vergiye tabi tutulacağı karmaşasını ortaya çıkarmaktadır.

4.1.4. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinden Kaynaklanan Teknik ve Yasal Sorunlar

E-ticaretin vergilendirilmesi hususunda teknik ve yasal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde bu sorunlara değinilecektir.

4.1.4.1. Teknik Sorunlar

- **Mükellefiyetin Tespitinden Kaynaklanan Sorunlar:** Geleneksel ticarette bilgi kaynağı olarak mükellefler gösterilmekteydi. Fakat teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte e-ticaret anlayışı ortaya çıkınca mükellefiyetin

belirlenmesi oldukça güç bir hale gelmiştir. Örneğin, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde tarafların hiç bulunmadığı bir ülkeyi adres olarak göstermesi ve başka bir firmanın ticaret ünvanını kullanarak işlemler gerçekleştirmesi durumunda mükellefiyetin tespitinde güçlüklerle karşılaşılmaktadır (Güneş, 2002:12). Diğer bir ifadeyle, BİT'de yaşanan gelişmeler çerçevesinde kişilerin yerleşik bulundukları ülke sınırları dışarısında da ticari faaliyette bulunmalarına olanak tanımıştır. E-ticaretin gelişmediği, geleneksel ticaretin yaygın olduğu dönemde, kişi ve kurumların elde ettikleri gelirleri üzerinden hangi ülkede tam mükellefiyete göre vergilendirilecekleri hususunda yerleşik olma kriteri temel alınmaktaydı (Kayıhan ve Yıldız, 2004:160). Ancak, e-ticaretle birlikte yerleşiklik durumunun ortadan kalkması ve uluslararası ticari faaliyet gerçekleştiren kişi ve firmaların teknolojik gelişmeleri kendi lehlerine çevirerek yanlış bilgiler göstermesi hem mükellefiyetin belirlenmesini güçleştirmekte hem de ülkeleri vergi açısından kayıplara neden olmaktadır.

- **Defter ve Belge Düzeninden Kaynaklanan Sorunlar:** Türkiye'deki vergi sistemi, çoğu ülkedeki vergi sistemleri gibi beyan esasına dayanmaktadır. Beyan esasının dayanağı ise kanunlara göre tutulması gereken defter ve belgelerdir. Tutulan defter ve belgeler, mükelleflerin vergi matrahının tespitinde ve verilen beyanlarda gösterilen gelir ve giderlerini belgelere dayandırmaları açısından zorunludur. Bununla birlikte, belgelendirme işlemi hem mükelleflerin ticari faaliyetlerinin ispatı açısından hem de vergi denetiminin yapılabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Duruma e-ticaret açısından baktığımızda, e-ticaret faaliyetleri dijital ortam üzerinden yapıldığı için buna ilişkin defter ve belgelerde dijital ortam üzerinden düzenlenmesi gerekmektedir (Hacıköylü, 2019:140). E-ticaret faaliyetlerinde dijital ortamda düzenlenen defter ve belgelerin oluşturduğu sorunlar; dijital ortamda gerçekleştirilen işlemlerin vergi idarelerine verilen beyannamede gizlenmesi, eksik ya da hiç gösterilmemesi, dijital ortamda fiziki olarak yüz yüze gelmeyen tarafların kimlik bilgilerinin gerçekliğinin belirsizliği gibi durumlar oluşan sorunlara örnek verilebilmektedir.

- **Vergi Matrahının Belirlenmesinden Kaynaklanan Sorunlar:** Dijital ortamlarda yapılan ticari faaliyetlerin vergilendirilmesi hususunda matrahın belirlenmesi açısından çeşitli zorluklarla karşılaşılmaktadır. Dijital ortam elde edilen ticari kazançların, kazancın elde edildiği ülkede vergiye tabi tutulması o ülkedeki satıcı konumunda bulunan firmanın sabit işyeri bulundurmasıyla bağlantılıdır. Bu anlamda, dijital ortamlar aracılığıyla gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin farklı ülkelerden yapılması durumunda elde edilen kazancın hangi ülke tarafından, hangi oranlarda vergilendirilmesi gerektiğinin belirlenmesini oldukça güç bir hale getirmektedir (Çak, 2002:101). Diğer bir ifadeyle, gelirin vergilendirilmesi matrah, gelirin safi tutarıdır. Bu anlamda, vergi matrahının belirlenebilmesi gayrisafi kazancın ve giderlerin belirlenmesini kapsamına almaktadır. E-ticaret ortamında gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde matrahın belirlenmesi sırasında kaynak ilkesi hususunda sorunlar yaşanmaktadır. Anlaşma hukukuna göre, kaynak ülkesi işyerine atfedilen ticari kazancı vergileyebilmektedir (Cangir, 1998). Dolayısıyla, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin belirlenebilmesi ve buna yönelik matrahın tespit edilmesi güçtür. Bunun nedeni ise işyeri durumunun belirsizliğinden kaynaklanmaktadır.

4.1.4.2. Yasal Sorunlar

- **Elektronik İmza Açısından:** 5070 sayılı Elektronik İmza kanununa göre Elektronik İmza (E-İmza), *"başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veri"* olarak ifade edilmektedir. E-İmza sistemiyle birlikte, dijital ortamda gerçekleştirilen işlemler açısından başta, işlerin güvenliği, muhatap olunan kişinin işlemi gerçekleştiren kişi olup olmadığının tespiti ve çeşitli kimlik doğrulama sorunlarının önlenmesi hedeflenmektedir (Kadirhan ve Tanık, 2022). Dolayısıyla, elektronik imza,

sanal ortamda gerçekleştirilen işlemlerin hukuki anlamda geçerli hale gelmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

- **Onay Kurumu Açısından:** Onay kurumu, e-imza sahibi olmak isteyen kişilerin başvurusu üzerine bu kişi adına sertifika çıkartarak, bu sertifikayı yayımlamaktadır. Söz konusu sertifika, açık anahtar ile kullanıcının kimlik bilgilerinin birbirine entegre eden elektronik bir veridir. Belirli kimlik tanımlama prosedürleri doğrultusunda imza sahibi olmak isteyen kişilerin, gerçekte o kişi olduğunu onaylayarak, kişinin kimliğini teyit etmektedir. Kısacası, onay kurumunun temel görevi, sertifika hizmetleri sağlamak olarak özetlenebilmektedir (Yardım, 2022:290). Dolayısıyla, onay kurumu dijital sertifika işlemlerini gerçekleştirmesi ve verilen sertifikaların güvenliğini sağlanması gibi birçok görevi yerine getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, adında da anlaşılacağı üzere bir nevi onay mekanizmasıdır.
- **Elektronik Noter Açısından:** Kâğıda dayalı olarak yapılan noterlik hizmetlerinin elektronik belgeleri de kapsayacak şekilde elektronik ortamda gerçekleştirilmesi ve yapılan işlemlerin zaman boyutuna geçerlilik kazandırması olarak ifade etmek mümkündür (Güneş, 2002:14; Turan, 2022). Dolayısıyla elektronik noter, tarafların elektronik ortamda gerçekleştirdikleri faaliyetlerin hukuki anlamda geçerlilik kazanmasını sağlayan ve taraflara ait olan bilgilerin doğruluğunun teyit edilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Elektronik noter uygulaması, noterlik üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin daha hızlı bir şekilde ve daha fazla işlem yapılması planlanmıştır. Bu doğrultuda, Noterlik Kanunu'nun 198/A maddesinde, noter bünyesinde yapılan işlemlerin elektronik ortamda e-imza kullanılarak yapılması şeklinde belirtilmiştir. Ancak, yine de bazı işlemlerde elektronik imza kullanılsa da tarafların bizzat noterde bulunmaları gerekmektedir. Türkiye Noterler Birliği internet sitesi üzerinden 7/24 e-randevu sistemi çerçevesinde vatandaşların cep telefonları veya bilgisayarları üzerinden e-randevu alarak sıra beklemeden işlemlerini gerçekleştirebilmektedirler. Türkiye Noterler Birliği Bilişim sistemine üye olunabilmekte ve sistem üzerinden belirlenen ıslak imza veya e-imza ile

başvurular sistem üzerinden takip edilebilmektedir (Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, 2022).

4.2. Elektronik Ticaretin Vergilendirilme Sorunlarına Çözüm Arayışları

Geleneksel ticaret anlayışının aksine e-ticaret anlayışı birçok konuda kolaylık sağlamıştır. Ancak mevcut sistemlerin e-ticarete ayak uyduramaması ve vergi idarelerinin yasal mevzuatla bu yeni ticaret anlayışında vergilendirme işlemleri gerçekleştirememesi devletler açısından ciddi anlamda kayıp yaşamalarına neden olmaktadır. Bu başlık altında e-ticaretin vergilendirilmesinde yaşanılan sorunlara yönelik çözüm önerilerinden bahsedilmektedir.

4.2.1. Çeşitli Vergi Türleri Açısından

Küreselleşme ve teknolojide yaşanan gelişmeler birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında vergilendirme gelmektedir. Örneğin, sermaye ve emek faktörlerinin daha düşük oranlı vergi uygulayan ülkelere kayması, çok uluslu şirketlerin üretimlerini tek bir ülkede değil de farklı farklı ülkelerde gerçekleştirmeleri, dijitalleşmenin gün geçtikçe gelişme göstermesi ve bu bağlamda, ticaret anlayışının elektronik ortama evrilmesiyle birlikte şirketlerin sanal bir hal alması ve bu sanal şirketlerin yerlerinin belirsizliği, şirket ve müşterilerin farklı ülkelerde bulunarak elektronik ortam üzerinden ticaret yapmaları gibi sebeplerle ticaretin farklı ülkelerde yapılması ve ülkelerin farklı vergi politikaları izlemesi bir çok vergilendirme sorununa davetiye çıkarmaktadır (Anbar, 2001:21).

Çeşitli vergi türlerinin karşılaştığı sorunlar, gelir ve kurumlar vergisi açısından mükellefiyet biçiminin tespit edilmesi, gelirin elde edildiği yer, gelirin niteliğinin ve matrahının belirlenmesi, daimi işyeri; KDV açısından baktığımızda, işlemlerin nerede vergilendirileceği, işlemi yapan kişinin bulunduğu yer ve hizmetlerin gerçekleştirildiği yer; damga vergisi açısından, dijital ortamda düzenlenen sözleşmelerin söz konusu vergiye tabi olup olmayacağı; gümrük vergisi açısından, dijital ortamda teslimi yapılan ürünlere yönelik olarak yapılan işlemlerin bu vergi türünde tahsili gerçekleştirilememesi; banka ve sigorta muameleleri vergisi açısından, mükelleflerin kıyı bankacılığı ve sanal bankaları tercih etmeleri gibi sorunlar ve belirsizlikler ortaya çıkmaktadır.

E-ticaretin vergilendirilmesine yönelik meydana gelen sorunlar geniş kapsamlı olarak aşağıda gösterilmektedir (Güneş, 2013:115'ten Aktaran: Dereli, 2015:65).

- E-ticaretle birlikte coğrafi sınırların önemini yitirdiği ve bu anlamda ticaretin küresel bir hal alarak daha kolay bir hale geldiği yadsınamaz bir gerçektir. E-ticaret, geleneksel ticaretle kıyaslandığında daha az maliyete sahip olması işletmeleri uluslararası piyasa girmesini sağlamıştır. Ancak uluslararası boyutta yapılan ticari faaliyetlerin vergilendirilmesi konusunda ülkelerin farklı vergi politikaları izlemesi vergilendirme yetkisi açısından sorunlara yol açmaktadır.
- E-ticaretin yapısı gereği web sunucularına uzaktan erişim sağlanması vergilendirme açısından sorunlara neden olmaktadır.
- E-ticaret, fiziksel varlığı bulunmayan büyük işletmelerin kurulmasına yol açmıştır. Söz konusu işletmelerin fiziki olmayan varlıkları işletme değerinin büyük bir kısmını oluşturmakta ve bu anlamda fiziki varlıkların bir önemi kalmamaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler çerçevesinde ortaya çıkan giderlerin vergi matrahından indirilmesi ya da fiziki olmayan varlıkların amorti edilmesi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

- E-ticarette gelir getiren faaliyetlerde fiziksel mekân bakımından kurumların, sunucunun, internet sağlayıcılarının bulundukları yerlerin farklılaşması, faaliyetlerin gerçekleştiği yerin belirlenebilmesi açısından sorunlar oluşturmaktadır.

E-ticaretin vergilendirilmesi çerçevesinde meydana gelen sorunlara yönelik öneriler ise aşağıda gösterilmektedir (Yükçü ve Gönen, 2009:6);

- Uluslararası boyutta tüm dünya ülkelerinin katılımı ile ortak çözümler üretilmeli ve uluslararası alanda alınan kararlar çerçevesinde ülkelerin kendi mevzuatlarını bu kararları da göz önünde bulundurarak yenilemeleri gerekmektedir.
- Basit bir vergi toplama ve ödeme mekanizması geliştirilmeli, çifte vergilendirme durumundan kaçınılmalı, vergilendirme kolay olmalı ve tedarikçi, üretici gibi kesimlerin dijital pazara girmelerini engelleyecek kadar maliyet getirmemelidir.
- Fiziksel mağaza ya da dijital ortam üzerinden alınan ürünlere yönelik tüketicilerin ve firmaların kararlarını etkilemeyecek şekilde eşit vergiye tabi tutulmalıdır.
- İster teknolojik alanda isterse de ticari faaliyetlerde yaşanan gelişmelere hızlı uyum sağlayabilecek esnek yapıda vergi kuralları oluşturulmalıdır.

Dijital ortamlar üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlere yönelik olarak ilave bir vergi türü olan dijital hizmet vergisi, yerel ve çok uluslu şekilde faaliyet gösteren dijital hizmet sağlayıcılarının, dijital ortamda sunulan her türlü reklam hizmetlerinden, sesli, görsel veya dijital herhangi bir içeriğin dijital ortamda satışı ile söz konusu içeriklerin dijital ortamda dinlenmesi, izlenmesi, oynanması veya elektronik cihazlara kaydedilmesine veya bu cihazlarda kullanılmasına yönelik dijital ortamda sunulan hizmetlerden, kullanıcıların birbirleriyle etkileşime geçebilecekleri

dijital ortamların sağlanması ve işletilmesi hizmetlerinden elde edilen hasılatlar bu vergi türüne tabidir[2]. Dolayısıyla, dijital ortamlarda elde edilen gelirlerin bu vergi türü ile tahsil edilmesi birçok sorunu ortadan kaldıracaktır. Birçok ülke e-ticaret ve dijital faaliyetlere ilişkin vergilendirme işlemlerini bu kapsamda değerlendirmektedir. Ülkeler dijital ekonominin vergilendirilmesine yönelik hedeflerini saptarken ilk olarak vergi ve gelir kayıplarının önüne geçilmesini hedeflerken ikinci olarak ise ticaret hacminde meydana gelen artışların önüne geçmeyecek şekilde belirlemektedir. Bu doğrultuda, dijital ekonominin vergilendirilmesi çerçevesinde, uygulanmakta olan vergi uygulamalarından farklı olarak, kişinin tam veya dar mükellef olmasına, gelir veya kurumlar vergisi mükellefi olmasına ya da işyeri veya daimi temsilcilikleri olup olmamasına bakılmadan vergilendirme işlemleri gerçekleştirilmektedir (Ortakarpuz, 2022:16).

Sonuç olarak, e-ticaretin vergilendirilmesinin çözümüne yönelik olarak başta OECD olmak üzere birçok kuruluş bununla ilgili olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Devletlerin de internet üzerinden gerçekleştirilen bu ticaret anlayışında ortaya çıkan vergilendirme sorunlarını birlikte ele almaları, tek başlarına yapacakları hiçbir değişikliğin bir ifade etmeyeceğinin farkına varmaları ve bu doğrultuda oluşan vergi kayıplarını tüm dünya ülkelerince ortak kararlar alarak gidermeleri gerekmektedir.

4.2.2. Uluslararası Vergi Hukuku Açısından

Uluslararası vergi hukukunda belirlenmiş olan kaynak, ikametgâh ve işyerine ilişkin ilkeler, e-ticaret açısından ciddi anlamda tartışmalara yol açmaktadır. Bunun nedeni ise ilkelerin e-ticaretin ortaya çıkmadığı bir dönemde kullanılması ve e-ticaretin ortaya çıkmasıyla birlikte bu ilkelerin uygulanması hususunda çeşitli

[2] Dijital Hizmet Vergisi Uygulama Genel Tebliği, Resmi Gazete Tarihi: 20.03.2020, Sayı: 31074

sorunlara sebep olmasıdır. Söz konusu ilkelerin uygulanması durumunda meydana gelen sorunlar ise devletlerin ekonomik anlamda çıkarlarından kaynaklanmaktadır (Dönmez, 1998:432).

İnternetin coğrafi sınırları ortadan kaldırması e-ticaret faaliyetlerini tüm dünya çapında yapılabilmesini olanaklı hale getirmiştir. Ancak mevcut yasalarda belirtilmiş olan kaynak ve ikamet ilkeleri, e-ticaret açısından tam anlamıyla uygulanamamaktadır. Bunun nedeni ise mükelleflerin internet üzerinden gerçekleştirdikleri ticari faaliyetlerde elde edilen kazançlarının nerede vergilendirileceği gibi sorunların ortaya çıkmasıdır (Tezcan ve Çukurçayır, 2011:253).

Dolayısıyla, e-ticaretin ortaya çıkmasıyla birlikte, hem vergi politikası hem de vergi hukuku alanında gelişmelerin ve aynı zamanda sorunların meydana gelmesi kaçınılmazdır. Söz konusu sorunlara yönelik devletlerin kendi içlerinde bulacakları çözümler uluslararası anlamda uygulanmadığı sürece pek bir anlam ifade etmeyecektir (Korkmaz, 2004:34). Bu bağlamda, e-ticaretin vergilendirilmesine yönelik mevcut ilkeleri göz önüne alarak ortak bir çözüm bulunması gerekmektedir. Çözüme yönelik olarak OECD, BM gibi kuruluşlar çalışmalarını sürdürmektedir. Bunların yanında, devletlerin ticaret anlayışında yaşanan gelişmelerle birlikte, vergi sistemlerini revize etmeleri ve tüm dünya devletlerinin uluslararası vergi anlaşmaları ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları yaparak soruna çözüm bulunacağı aşikâr bir durumdur.

4.2.3. Teknik ve Yasal Sorunlar Açısından

Küreselleşme bağlamında büyük bir ilerleme kaydeden e-ticaret olgusunun vergilendirilmesi hususunda sağladığı avantajların yanında birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Söz konusu sorunların belli başlı olanlarına baktığımızda,

teknik ve yasal sorunlar olmak üzere ikili bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Teknik sorunları mükellefiyetin tespiti, defter ve belge düzeni ile vergi matrahının belirlenmesinden kaynaklanan sorunlar olarak sıralayabiliriz. Yasal sorunlar ise elektronik imza, onay kurumu ve elektronik noter gibi kavramlar açısından yaşanmaktadır.

Mükellefiyet tespiti ya da diğer sorunlara yönelik olarak ticareti gerçekleştiren taraflarda vergi bilinci etkin olmalıdır. Vergi bilincinin etkin olmadığı bir durumda ise etkin bir vergilendirme ve buna yönelik tahsilat işlemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamdaki öneriler şöyledir (Coşkun, 2005:166);

- Elektronik sözleşmelerde satıcı tarafın kimlik bilgileri, ikametgahı veya daimi iş merkezi, mükellefiyet durumu gibi bilgiler açık bir şekilde web sitesi üzerinden beyan edilmelidir. Aynı zamanda alıcı talep belgesinde bu bilgileri açıklamalıdır.
- Elektronik sertifikalarda yanıltıcı bilgiler verilmeden gerçek bilgiler verilmeli ve doğruluğu teyit edilmelidir. E-imza bu bilgiler çerçevesinde desteklenmelidir.
- IP numaraları ve alan adı sistemi tarafların kimlik bilgilerini ve yerini tespit etmeye yönelik olarak düzenlenmelidir.
- İnternet üzerindeki bilgilerin ulaşılabilir bir hal alması için sunucu veya internet servis sağlayıcılarında kayıt altına alınmalıdır.
- Söz konusu önerilerin yapılamadığı bir durumda ise teknolojik temelli yeni bir sistem ortaya konmalıdır.

4.3. Elektronik Ticaretin Vergi Denetimine Etkileri

Yıllar itibariyle baktığımızda, BİT'te yaşanan gelişmeler ticaret anlayışını büyük ölçüde değiştirerek geleneksel ticaret anlayışının dijital ortama geçişini sağlamıştır. Sınırları ortadan kaldıran e-ticaret olgusu birçok yönden kolaylıklar sağladığı gibi, çok yeni bir olgu olması sebebiyle birçok yönden de sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dijital ortam üzerinden ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve ülkelerin bunlara yönelik nasıl bir vergi politikası uygulayacağı gibi birçok konuda sorunlar ortaya çıkmıştır. Dolasıyla, e-ticaretin birçok konuda kolaylıklar sağladığı anlaşılsa da açıklığa kavuşturulamayan birçok sorun bulunmaktadır. Bu başlıkta, e-ticaretin vergi denetimine yönelik bazı olumlu ve olumsuz etkilerine değinilmektedir.

4.3.1. Elektronik Ticaretin Vergi Denetimine Olumsuz Etkileri

Vergi denetiminin etkin bir şekilde yapılabilmesi ve vergiye tabi olan işlemlerde çeşitli bilgilerin belirli olması oldukça önem taşımaktadır. Bu bağlamda, e-ticaret faaliyetlerinde güvenlik, kimlik, ödeme ve adres bilgileri, uluslararası vergi rekabeti, vergi cennetleri ve dijital ürünlerin ticaretinde yaşanan belirsizlikler vergilendirmeyi, vergi denetimini olumsuz etkilemektedir.

4.3.1.1. Elektronik Ticaret İşlemlerinde Güvenliğin Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi

E-ticaret unsurunun kullanıcılar tarafından kabul edilebilmesi konusunda en önemli kriter olarak güvenlik meselesi gösterilmektedir. İnternet, yapısı itibariyle herkese açık bir sistemdir. Bu sistem içerisinde yasal düzenlemelerdeki eksiklikler,

hackerlerin varlığı, kart bilgilerinin kopyalanması ya da çalınması gibi durumların bulunması e-ticaret faaliyetlerinin yapılmasına yönelik olarak güvenlik hususunu ön plana çıkarmaktadır (Erden, 2014:51).

İnternet üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlere yönelik oluşabilen güvenlik problemlerinden bazılarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür. Bunlar (Yeşil, 2008:113-114);

- Karşı tarafa gönderilmesi gereken bir bilginin yetkisiz bir kişiye iletilmesi,
- Bilgi ve ağ kaynaklarının ilgisi olmayan üçüncü bir şahıs tarafından çalınması,
- Satın alınan hizmetlerin inkâr edilmesi,
- Ağ kaynaklarına yetkisiz kişilerin girmesi,
- Bilgi ve ağ kaynaklarına yetkisiz kişiler tarafından girilip silinmesi, değiştirilmesi, zarar verilmesi ve farklı şeylerin eklenmesi ve bunlara yönelik bilgilerin hacklenmesi, dolandırıcılıkta kullanılması, inkâr edilmesi gibi problemler ortaya çıkabilmektedir.

E-ticaretin gelişmesine yönelik meydana gelen problemlerin neler olduğu ve bu problemlerin belirlenmesi hususunda en büyük engelin hem teknik hem de hukuki anlamda güvensizlik olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu güvensizlik durumunun altında yatan sebepler arasında ödemeler, internete saldırı, bilgi gizliliği ve veri bütünlüğünde meydana gelen saldırılar, tarafların kimliklerinde yaşanan belirsizlikler ve uluslararası bir standardın bulunmaması gösterilebilmektedir (Coşkun, 2003:300'den Aktaran: Ongun, 2006:60). Bu anlamda, yaşanan belirsizlikler ve güvenlik açıkları sonucu devletler etkin bir vergi denetimi gerçekleştirememekte bu durumda vergi kayıplarının oluşmasına sebep olmaktadır.

4.3.1.2. Kimlik, Adres ve Ödeme Bilgilerindeki Belirsizliğin Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi

E-ticaret faaliyetlerinin gerçekleştiği internet ortamı, birçok farklı nedenden dolayı vergi denetimini zorlaştırmakta ve buna yönelik olarak da vergi kaybına neden olmaktadır. Bu nedenlerden bazıları; kimlik, adres ve ödeme konularında yaşanılan belirsizlikler olarak karşımıza çıkmaktadır. E-ticarette dijital ortamda gerçekleştirilen mal ve hizmetlerin sipariş, ödeme ve teslim aşamaları elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda, elektronik ortamda sağlanan hizmetlerin, fiziki olarak dolaşımına gerek duyulmayan mal transferlerinin ve sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi hususunda bazı problemlerle karşılaşılmaktadır (Gökbunar, 2003:40). Dolayısıyla, geleneksel ticaret anlayışının aksine e-ticaret olgusu ticaret anlayışında köklü değişiklikler yaşatmıştır. Ancak bu değişiklikler, e-ticaret faaliyetleri gerçekleştiren taraflar, faaliyetlerin gerçekleştirildiği adres ve ödeme açılarından ciddi anlamda belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir.

Dijital ortam üzerinden ticareti yapılan dijital ürün ve hizmetlerde aracıların tamamen ortadan kaldırılmasıyla birlikte, mükelleflerin beyanlarının teyit edilmesi hususunda problemlerle karşılaşılmaktadır. Bunun yanında, mükellef beyanlarının doğruluğunun tespit edilebilmesi açısından banka hesapları ve kredi kartı işlem dökümleri gibi bilgi kaynaklarının bulunamaması da vergi idarelerinin denetim faaliyetlerini gerçekleştirilebilmeleri açısından güçlüklerle karşılaşmalarına sebep olmaktadır (Çak, 2002:107). Bu anlamda, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen faaliyetlerin ve buna yönelik olarak yapılan ödemelerin tespit edilememesi, vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma ortamının yaratılmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetler tarafların fiziki olarak yüz yüze gelmemeleri ve bu doğrultuda kendi kimliklerine

yönelik doğru bilgi vermeyebilecekleri, sınır ötesi işlemler gerçekleştirildiğinden dolayı adres bilgilerinin tespit edilememesi ve ödeme yöntemi olarak sanal para, e-para kullanılması gibi nedenlerden dolayı söz konusu ticari faaliyetlerin belirlenememesi ve bu anlamda gelirin tespit edilememesi gibi sonuçlar doğurmaktadır. Vergiyi doğuran olayın meydana gelmesi ve bu doğrultuda gerekli vergilendirme işlemlerinin yapılması gerekmektedir. Ancak yukarıda belirtilen sebepler doğrultusundan yaşanan belirsizlikler devletlerin vergi idareleri tarafından vergi denetimlerini gerçekleştirememelerine neden olmaktadır.

4.3.1.3. Uluslararası Vergi Rekabetinin Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte, ülkeler uyguladıkları vergi sistemlerinde ve politikalarında değişikliğe gitmek durumunda kalmıştır. Üretilen mal ve hizmetlerin ulusal sınırları aşarak global bir pazara dönüşmesi gibi çeşitli fırsatlar meydana gelmiştir. Ancak ülkelerin mevcut vergi sistemleri bu süreçte yetersiz kalmış ve bu anlamda yeni ekonomik düzeni sistemlerine entegre ederek kazançlarını arttırmak istemişlerdir. Buna yönelik olarak da vergi oranlarında yapılan indirimler, vergi teşvikleri ile bir rekabet ortamı oluşturulmuştur. Yapılan kolaylıklar çerçevesinde vergi rekabeti ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, vergi rekabeti, ülkedeki refah ve ekonomik anlamdaki artışlar çerçevesinde ülkedeki üretimin, yatırımın ve istihdamın arttırılmasını ve buna yönelik olarak vergi politikalarında yapılan değişiklikler olarak ifade edilmektedir (Vergi Rekabeti Nedir?, 2023).

Küreselleşme ve e-ticaret kavramları sermaye ve iş çevrelerinin mobilitelerini arttırması sayesinde günümüzde vergi rekabeti hem daha fazla hem de daha etkili bir şekilde uygulanmaktadır. Vergi rekabetinin artması aynı zamanda firmaların önlerindeki engellerin kaldırılmasını, hatta bazı faaliyetlerinde fiziki bir mekâna

ihtiyaç duyulmamasını, iş yerlerinin sadece belirli bölgeler ile sınırlı kalmasını ortadan kaldırmıştır. Bu anlamda, ülkeler arasında yabancı sermayenin çekilebilmesi açısından vergisel anlamda rekabet düzeyi oldukça yüksektir (Çak, 2008:7).

BİT'te yaşanan gelişmelerle birlikte e-ticaretin uluslararası bir boyuta ulaşması ve ülkelerin ticari faaliyetlerini vergi oranları yüksek olan ülkelerde faaliyette bulunmak yerine, vergi oran ve politikaları yönünden daha avantajlı olan ülkeleri tercih etmektedir. Bu anlamda, e-ticaret tümüyle vergi dışında kalabilmektedir. Dolayısıyla, e-ticaret faaliyetinde bulunanların vergi politikaları yönünden daha rahat ülkeleri tercih etmesi ve bu faaliyetlerini bulundukları ülkelerden yapmaları ciddi anlamda vergi kayıplarına neden olmaktadır. Sonuç olarak, dijital ortam üzerinden başka ülkelerde ticari faaliyet yürütmeleri ve bunun takibinde yaşanan güçlükler vergi denetimi yönünden olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir.

4.3.1.4. Vergi Cennetlerinin Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi

OECD'nin 1998 yılında yayınladığı rapora göre, bir ülkenin vergi cenneti olarak nitelendirilebilmesi için taşıması gereken ölçütler belirlenmiştir. Bunlar; sıfır ya da düşük vergi uygulanması, etkili bilgi alışverişinin olmaması, şeffaflık eksikliği ve geçerli bir iktisadi faaliyetin bulunmaması olarak ifade edilmektedir (OECD, 1998a:23). Uluslararası boyutta gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde kendi ülkelerinde yüksek vergi yükünden bunalan çok uluslu şirketlerin daha az vergi ödemek ve daha fazla kazanç elde etmek amacıyla ticari faaliyetlerini vergi cenneti ülkelere kaydırmaktadırlar.

E-ticaret faaliyetleri büyük ölçüde sınır ötesi ticari faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu anlamda, vergi idareleri ancak ülke içerisindeki faaliyetlerle ilgili bilgi isteme yetkisine sahipken sınır ötesi gerçekleştirilen işlemler bakımından vergi kaybı meydana gelmektedir. Bu duruma istisna olarak çifte vergilendirme anlaşmaları örnek verilebilmektedir. Sınır ötesi gerçekleştirilen ticari işlemlerde bilgi isteme durumu bulunmazken çifte vergilemenin önlenmesi için yapılan bu anlaşmalar bağlamında gerekli bilgi akışı sağlanabilmektedir. Dolayısıyla, vergi oranları çok düşük ya da hiç olmadığı vergi cenneti olarak adlandırılan ülkeler ve çifte vergilendirme anlaşması olmayan ülkelerden bilgi istenmesi son derece güç olmaktadır (Çımat ve Yayman, 2005). Bu durum, vergi idarelerinin gerçekleştireceği denetimi son derece güç bir hale getirmektedir. Çok uluslu şirketlerin bir çoğu ise daha fazla kar marjı sağlamak ve daha az vergi ödemek amacıyla sermayelerini ve yatırımlarını vergi cenneti ülkelere kaydırarak ticari faaliyetlerini söz konusu ülkelerde gerçekleştirmektedir.

4.3.1.5. Dijital Ürünlerin Tespitinde Yaşanan Güçlüğün Vergilendirmeyi, Vergi Denetimini Engellemesi

Dijital ortam üzerinden satışı yapılan her türlü müzik, kitap, yazılım, danışmanlık ve aracılık hizmetleri çevrimiçi ortam üzerinden indirilerek satın alınabilmektedir. Bu anlamda, gerçekleştirilen satışların hem satıcı hem de alıcı tarafından vergi idaresine bildirilmemesi vergiden kaçınma gibi bir davranış göstermelerine imkân sağlamaktadır (Çımat ve Yayman, 2005). Bunun nedeni ise dijital ortamlarda yapılan ticari faaliyetlerin tespit edilmesinin oldukça güç olmasıdır.

Dijital ortam üzerinden sipariş edilen mal ve hizmetlerin tesliminin geleneksel yollarla yapılması vergilendirmeye engel bir durum teşkil etmemektedir. Ancak, hem dijital ortam üzerinden sipariş verilip hem de dijital ortamdan söz konusu

malın teslimi sağlanırsa vergilendirme açısından problemlerle karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla, e-ticaret çerçevesinde gerçekleştirilen işlemlerde yaşanan belirsizlikler ve takip yapılamaması gibi sebepler vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma gibi durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası ticaretin yaygınlaşması, vergi idareleri açısından mükellefiyet tespiti ve hangi ülkenin hangi kazançlar üzerinden vergi alacağı gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, vergi denetimini engellemekte ve vergi kaçakçılığını teşvik etmektedir.

4.3.2. Elektronik Ticaretin Vergi Denetimine Olumlu Etkileri

E-ticaret kapsamında dijital ortamlar üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin vergi idareleri tarafından belirlenmesi ve buna yönelik vergilendirme işlemleri yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, vergi denetimini yapılabilmesi açısından dijital ortamda yapılan sözleşme, satış, ürün teslimi ve ödemelere ilişkin bilgilerin kayıt altına alınması mutlak bir fayda sağlayacaktır. Diğer yandan, BİT'te yaşanan gelişmeler birçok faaliyeti dijital ortama taşınmasına neden olmuştur. Bu anlamda, hem dijital ortamdaki faaliyetlerin kayıt altına alınması hem de denetim işlemlerinde maliyetlerin azalışı vergi denetimine büyük bir katkı sağlamaktadır.

4.3.2.1. Denetim Maliyetlerinin Azalması

Teknolojide yaşanan gelişmeler çerçevesinde birçok iletişim aracı ticari işlemlerde kullanılmaya başlamıştır. Buna yönelik olarak mal ve hizmetlerin üretiminde, satışında, pazarlanmasında ve reklam faaliyetlerinde büyük ölçüde maliyetleri azaltmıştır. Durumu, sadece e-ticaret olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Vergi idareleri açısından baktığımızda ise vergi denetimi hususunda birçok maliyet unsuru azalma eğilimine girmiştir. Ancak ilk başta kayıtların elektronik ortama işlenmesi yazılımsal olarak maliyetli görülse de uzun vadede maliyetleri

azaltmaktadır. Bu doğrultuda, kâğıt maliyetleri büyük ölçüde azalmış ve vergi idareleri açısından denetim faaliyetlerinde zaman tasarrufu sağlanmıştır. Dolayısıyla, ticari işlemlerin elektronik ortamda yapılması denetim faaliyetlerinin kontrolü açısından büyük bir fayda sağlamaktadır (Çavdar, 2017:23-24).

Sonuç olarak, BİT'te yaşanan gelişmeler birçok sektörü etkilediği gibi vergi idarelerini de olumlu yönde etkilemiştir. Bu anlamda, vergi idarelerinde gerçekleştirilen işlemlerin kolaylaşması, mükelleflerin vergiye uyum maliyetlerini büyük ölçüde azalması ile vergi idareleri tarafından gerçekleştirilen denetim faaliyetlerinde büyük bir maliyetten kurtulunabileceğini söylemek mümkündür.

4.3.2.2. Sözleşmelerin Dijital Ortamda Kayıtlı Olması

Sözleşme, esas itibariyle en az iki kişinin karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamalarında bulunmaları çerçevesinde meydana gelen hukuki işlem olarak ifade edilmektedir (Canbolat, 2023). E-ticaret faaliyetlerinde, tarafların fiziki olarak karşı karşıya gelmemeleri, yapılacak ticari faaliyetler için güvenliğin öncelikli hale gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, ticari faaliyetlere ilişkin hem güvenliğin sağlanması hem de hukuki bir bağlayıcılık kazanması amacıyla, sözleşmelerin dijital ortamda yapılması önem arz etmektedir. Dolayısıyla, e-ticaret sözleşmelerinin yapılması, tarafların haklarını koruma, hukuki sorumluluklarının belirlenmesi ve ticaretin düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Bu doğrultuda, elektronik sözleşmeler (E-sözleşmeler), dijital ortamda kayıt altına alınmakta ve gerektiği durumlarda tarafların söz konusu sözleşmeyi herhangi bir olay karşısında ispat edebilmek amacıyla kullanabilmektedir. Duruma vergi denetimi açısından baktığımızda, gerçekleştirilen faaliyetlere yönelik olarak kurulan

e-sözleşmelerin vergi idareleri tarafından da kolay bir şekilde denetimi sağlanabilmektedir.

4.3.2.3. Satışların Dijital Ortamda Kayıtlı Olması

Geleneksel ticaret anlayışına göre belirli bir ürünün alınması durumunda mevzuat gereği yapılan satış işlemine yönelik olarak alıcı tarafa belirli bir fatura veya benzeri bir belge verilmesi gerekmektedir. Geleneksel ticarette kağıt olarak verilen belge, e-ticarette dijital ortam üzerinden verilmektedir (Çavdar, 2017:22). Örneğin, su, elektrik, internet faturaları mail üzerinden gönderilmekte ya da dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen alışverişlerde ödeme yapıldıktan sonra mail adresine gönderilen faturalar ve bunlara yönelik yapılan ödemeler çerçevesinde ödendiğine dair verilen belgeler bu kategori içerisine girmektedir. Dolayısıyla, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetler yine dijital ortamda gönderilen belgelerle kayıt altına alınmaktadır.

Duruma denetim açısından baktığımızda, dijital ortamda gerçekleştirilen alışverişler çerçevesinde satıcı tarafından düzenlenen ve alıcı tarafa gönderilen belgeler sayesinde vergi idareleri tarafından etkin bir denetim faaliyeti gerçekleştirilebilmektedir.

4.3.2.4. Ürün Teslimlerinin Dijital Ortamda Kayıtlı Olması

Geleneksel ticaret anlayışında bir ürünün satın alınması durumunda bu ürüne yönelik teslimat işlemleri posta ve kurye gibi teslimat hizmeti veren şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. E-ticaret açısından baktığımızda ise dijital ortam üzerinden satın alınan bir ürünün teslimatı ürünün niteliğine göre iki şekilde

gerçekleşmektedir. İlk olarak, satın alınan ürün fiziki bir ürün ise söz konusu teslimat hizmeti verenler aracılığıyla yapılmaktadır. Böyle bir durumda, hem satıcı taraf hem de teslimat hizmeti sağlayanlar açısından kayıt altına alınmaktadır. İkinci olarak ise dijital ortamdan alınan ürünün teslimatı da dijital ortam üzerinden gerçekleştiriliyorsa burada teslimat hizmeti verenlere ihtiyaç duyulmadan doğrudan alıcıya ulaştırılmaktadır. Bu durumda, yapılan alışveriş işlemlerinin kayıtları hem bankalar tarafından hem de internet servis sağlayıcı firmalarca kayıt altına alınmaktadır (Çavdar, 2017:23). Dolayısıyla, e-ticaret işlemlerinde satın alınan ürünlerin teslimleri dijital ortamda ya da fiziki şekilde yapılması vergi denetiminin gerçekleştirilmesi yönünden avantajlı olmaktadır.

4.3.2.5. Ödemelerin Dijital Ortamda Kayıtlı Olması

E-ticarete yönelik dijital ortamda yapılan alışverişlerde ödeme hususunda taraflara ait bilgiler kayıt altına alınmaktadır. İnternet sitelerinden yapılan alışverişlerde ödeme kredi kartları, paypal, havale ve eft gibi ödeme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen ödemelerde bankacılık hizmetleri kullanılmasından dolayı hem bankanın sistemine hem de alışveriş yapılan sitelerin sistemlerinde kayıt altına alınmaktadır. Bu anlamda, tutulan kayıtlar çerçevesinde alıcı tarafın ödediği miktar ile satıcı tarafın aldığı ödeme miktarı karşılaştırılarak işlemlerin doğruluğu teyit edilebilmektedir. Dolayısıyla, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetler çerçevesinde tutulan kayıtların vergi idareleri tarafından denetlenmesi sağlanabilmektedir.

SONUÇ

Devletlerin kamu hizmetlerini etkin ve sürekli olarak yerine getirebilmesi için sürekliliği olan finansman kaynaklarına sahip olması gerekir. Devletlerin finansman kaynaklarını göz önünde bulundurduğumuzda, bu kaynakların en önemlisini vergi gelirleri oluşturmaktadır. Vergi, kamu harcamalarının finansmanında kullanılmak üzere gerçek ve tüzel kişilerden ödeme güçleriyle orantılı olacak şekilde zorunlu ve karşılıksız olarak alınan ekonomik bir değer olarak ifade edilmektedir. Buna istinaden Anayasamızın 73. maddesinde, "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür." hükmü vergilerin kanuni dayanağını oluşturmaktadır. Toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve onlara daha iyi bir şekilde hizmet verebilmek açısından vergiler büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, vergiler, kamu harcamaları ve diğer ihtiyaçların giderilebilmesi açısından oldukça önemlidir.

Devletler, vergi kanunları çerçevesinde vatandaşlarının vergisel yükümlülüklerini eksiksiz ve doğru bir biçimde yerine getirmesini ve yanlış bir faaliyet içerisinde bulunmamalarını sağlamak için gerekli sorumluluk bilincine sahiptir. Ancak, mükelleflerin vergi ödemek istememesi ya da verginin kendileri üzerinde bir yük olarak görme düşünceleri verdikleri beyanlarını eksik ya da hiç vermemeleri gibi durumların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu ise devletlerin vergi gelirlerinde kayıplar yaşamasına neden olmaktadır. İşte bu noktada, vergi denetimlerinin gerekliliğinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Denetim faaliyetleri, genel itibariyle, yapılan bir işlemin, önceden belirlenmiş birtakım kurallara uygun olup olmadığını araştırmak ve söz konusu işlemin gerçek durumunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bir değerlendirme olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin belirlenebilmesi açısından vergi denetim işlemlerinin yapılması oldukça önemlidir. Çalışmamızın birinci bölümünde, denetim ve vergi denetimi kavramlarına yönelik çeşitli bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda, denetim

kavramına baktığımızda, denetim kavramı, tarihsel gelişimi ve türlerine yönelik açıklamalar yapılmaktadır. Devamında ise vergi denetimine yönelik literatürde verilen tanımlardan, amaçlarından, özelliklerinden, fonksiyonlarından, türlerinden ve tekniklerinden bahsedilmektedir.

Vergi denetiminin özellikleri; hukuki bir denetim olması, yaptırım gücüne sahip olması, tarafsız olması, geniş kapsamlı olması, dış denetim özelliğine sahip olması şeklinde sıralanmaktadır. Vergi denetimi, hukuki bir yapıya sahip olup, usulsüzlükler çerçevesinde çeşitli yaptırımların uygulandığı bir denetim mekanizmasıdır. Denetim elemanları tarafından gerçekleştirilen işlemler tarafsız bir şekilde yapılarak, mali ve hukuki düzenlemelere yönelik geniş kapsamlı olarak uygulanmaktadır. Ayrıca, vergi denetimi, kurum dışındaki yetkili kişiler tarafından da yapılabilmektedir.

Vergi denetimi fonksiyonları; araştırma ve bulma fonksiyonu, eğitim fonksiyonu, düzeltme fonksiyonu ve önleme fonksiyonu olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla, mükelleflerin yaptıkları işlemlere yönelik olarak tuttukları her nevi defter, belge ve kayıtların doğruluğunun araştırıldığı ve bir hata ya da eksikliğin bulunması durumunda mükelleflere gerekli bilgilerin verilerek gerekli düzeltme işlemlerinin yapılmasını ve bu konuda mükellefleri uyararak daha sonra yapılacak hata ve hilelerin meydana gelmemesine yönelik mükelleflere vergi bilinci aşılamaları açısından vergi denetim fonksiyonları önem taşımaktadır. Vergi denetim türleri başlık ve alt başlıkları itibariyle; içerik ve nedenlerine göre (olağan denetim ve olağanüstü denetim), denetlenen ve denetleyen ilişkisi bakımından (iç denetim ve dış denetim), yükümlülerin sınıflandırılması bakımından (toplu incelemeler ve münferit incelemeler), vergi türü açısından (genel vergi denetimi ve özel vergi denetimi) şekillerde sınıflandırılmaktadır.

Denetim elemanları, vergi denetim faaliyetlerini gerçekleştirirken bazı tekniklerden yararlanmaktadır. Bunlar; işletmelerin mali kayıtlarına yönelik olarak yapılan mali tablo analizi, denetim faaliyetleri yapılırken mükelleflere ilişkin vergi

dairelerinde kayıtlı bilgilerden yararlanma, gizli olarak saklanan belgelerin gerekli izinlerin verilmesi doğrultusunda yararlanılan istihbarat arşivindeki bilgilerden faydalanma, denetim faaliyetlerinin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi açısından gerekli bilgilerin elde edilmesi, vergi idaresinin bilgisi dışında kalan durumların belirlenebilmesi açısından yapılan yoklama, gerçekleştirilen üretim miktarı ile kayıtlara geçirilen miktar arasındaki durumun belirlenmesi açısından kullanılan randıman incelemesinin yapılması, muhasebe kayıtlarında yapılan sayısal hataların belirlenmesi için yapılan aritmetik inceleme, işletme içerisinde elde edilen hesap toplamları ile tutarların tek tek karşılaştırılmasının yapılması olan işletme içi karşılaştırma, iş ilişkisinde bulanan tarafların tuttukları defter ve belgelerinin karşılaştırılmasının yapılması olan karşıt inceleme, muhasebe düzeninde tutulan kayıtların doğruluğunun teyit edilmesi açısından belgelerin incelemesi, kayıt ve belgelerde belirtilen varlıklar ile mevcut varlıklar arasında bir farkın olup olmadığının tespiti için fiili ve kaydi envanter incelemesinin yapılması gibi çeşitli denetim tekniklerinden yararlanılmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde e-ticarete yönelik genel bir bilgilendirilme yapılıp daha sonra e-ticaretin özellikleri, kullanılan modern ve klasik araçları, türleri ve kullanılan ödeme şekillerinden bahsedilmektedir. BİT'de yaşanan gelişmeler doğrultusunda dijitalleşme olgusunun yaygınlaşması e-ticaret faaliyetlerinin daha da yaygın bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. E-ticaretin bu denli gelişme göstermesinin başında ise internet gelmektedir. Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırmasına göre, internete erişim sağlanan evlere ve bireylerde internet kullanım oranlarına baktığımızda, erişim sağlayan evler bakımından, 2011 yılında %45 olan oran 2021 yılında %92 gibi bir orana erişmiştir. Bireylerde internet kullanım oranları ise 2011 yılında %42,9 olan bu oran 2021 yılında %82,6 gibi bir bareme ulaşmıştır. Bu doğrultuda, yıllar itibariyle incelendiğinde, internet kullanım oranlarında ciddi anlamda bir artış yaşandığı gösterilmektedir. İnsan hayatını birçok yönden etkisi altına alan internet kavramı sayesinde birçok işlem internet aracılığı ile gerçekleştirilebilmektedir. Günümüzde insanlar oturdukları yerden bankalara yönelik

işlemlerini, vergisel yönden yapılacak işlem ve ödemelerini, ticari anlamda alım-satım işlemlerini kolaylıkla ve zamandan tasarruf ederek gerçekleştirebilmektedir.

E-ticaret genel itibariyle, fiziki sınırları ortadan kaldıran ve dijital ortam üzerinden çeşitli iletişim araçları aracılığıyla mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı yeni bir ticaret türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha geniş bir ifadeyle, e-ticaret, bilgisayar ağları üzerinden gerçekleştirilen her türlü mal ve hizmet ticareti, dijital biçimdeki her türlü metin, ses ve görüntülerin pazarlaması, reklamının yapılması gibi faaliyetler e-ticaretin kapsamı içerisindedir. Bunların yanında; sipariş alma-verme, banka işlemleri, kamu faaliyetleri, noter faaliyetleri, ihale ve borsa işlemleri gibi daha birçok işlem e-ticaretin kapsamına dahildir. E-ticareti açıklarken bazı unsurlardan yararlanılmaktadır. Bunlar; altyapı, hizmet, ürün ve yeni oluşum unsulardır. E-ticaret faaliyetleri gerçekleştirilebilmesi için gerekli altyapının bulunması, internet üzerinden mesajların, verilerin iletilmesi için güvenli hizmetler ve sağlanan veri alışverişi doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlar e-ticaretin unsurlarını oluşturmaktadır. E-ticaretin unsurlarının yanında bazı özellikleri de bulunmaktadır. Bunlar; her an ulaşılabilirlik, global erişim, evrensel standartlar, zenginlik, etkileşim, bilgi yoğunluğu, kişiselleştirme ve özelleştirme gibi birtakım kendine özgü özellikleri içinde barındırmaktadır. Geleneksel ticaretin aksine e-ticaret çeşitli iletişim araçları kullanılarak günün her saati ulaşılabilmektedir. Söz konusu bu yeni ticaret anlayışı tüm sınırları ortadan kaldırması ve maliyetinin de oldukça az olması sebebiyle uluslararası boyutta bir faaliyet alanına sahiptir. Dünya çapında bir faaliyet alanına sahip olan e-ticaret, internet sayesinde evrensel bir standart yapıya bürünmüştür. İnternet her geçen gün gelişme göstermesiyle birlikte e-ticaret açısından daha fazla bilgi birikimi elde edilmektedir. Tarafların dijital ortam üzerinden kolaylıkla iletişim sağlayabilmektedir. Dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, bilgiye ulaşmak daha önceden olmadığı kadar kolay bir hal almıştır. Dijital ortam sayesinde, bilgi toplama süreci daha az zaman ve emek gerektiren bir hale gelmiştir. Bununla birlikte, çeşitli algoritmaların kullanımı, tüketicilere daha önceden araştırılmış veya planlanmış ürünlerin veya benzer ürünlerin sunulmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, tüketicilere ihtiyaç

duydukları ürünleri hatırlatmak için kişiselleştirilmiş bir deneyim sunar ve dijital dünyanın her kesimi için uygun öncelikler belirlemektedir.

E-ticaret faaliyetlerinin yapılmasına aracılık eden birçok araç bulunmaktadır. Bu araçların bazıları geçmişte sıklıkla kullanılan ve günümüze doğru gelindiğinde ise kullanılma sıklığı azalan klasik araçlar olarak ifade edilen televizyon, telefon, faks, elektronik ödeme ve para transfer sistemleri ve intranet olarak örneklendirilebilmektedir. Söz konusu araçlar üzerinden e-ticaret faaliyetleri gerçekleştirilmekteydi. BİT'de yaşanan gelişmelerle birlikte televizyon, telefon gibi araçların geçmişe bakılarak ciddi anlamda gelişme gösterdiği ve e-ticaret faaliyetlerinde kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Modern araçlara baktığımızda; internet, extranet, kablo ve dijital sistemler, telekomünikasyon hizmetleri, konferans sistemleri, www, e-posta, dosya taşıma protokolü, haber ağları gibi birçok farklı araç geliştirilmiştir. Bu modern araçların içerisinde e-ticaretin bu kadar büyümesine ve yaygınlaşmasına aracılık eden en önemli araç ise internet olmaktadır. Dünya çapında, 2022 yılı itibariyle internet kullanım oranlarını incelediğimizde, 2,9 milyar kişi ile Asya bölgesi birinci sırayı alırken, onu 750 milyon kişi ile Avrupa takip etmektedir. Bu anlamda, internet kullanım oranlarında sürekli bir şekilde artış yaşandığı anlaşılmaktadır.

E-ticaret faaliyetleri genel itibariyle, tarafların dijital ortam üzerinden mal ve hizmetlerin alınıp satılması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Burada bahsedilen tarafları tüketici, işletme ve devlet olarak ifade etmek mümkündür. E-ticaret işlemleri, farklı şekillerde gerçekleştirilebilmektedir. Bu işlemler, işlem yapmak isteyen tarafların ihtiyaçlarına ve tercihlerine göre değişebilir. E-ticarette, ürünlerin niteliği itibariyle dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki farklı şekilde ayrıldığı görülmektedir. Dolaylı e-ticarette, dijital ortam üzerinden siparişi verilen bir ürünün dağıtımı geleneksel yollarla yapılmakta iken dolaysız e-ticarette, satın alınan ürünün teslimi dijital ortam üzerinden gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, belirtilen ayırım, e-ticaret işlemlerinin niteliğine göre farklı teslim şekillerinin uygulanabileceğini yansıtmaktadır. E-ticaret işlemleri, her iki durumda da dijital ortamda

gerçekleştirilebilir ve işlem süreçlerinin daha hızlı, daha kolay ve daha ekonomik olmasını sağlayabilir. Kısacası, teslim şekillerinde farklılık oluşturmaktadır.

BİT'de yaşanan gelişmeler e-ticaretin ödeme yöntemlerinin de gelişmesine ve çeşitlenmesine neden olmuştur. Geleneksel ticaret anlayışında kullanılan ödeme yöntemlerinden farklı olarak ortaya çıkan birçok ödeme yöntemi bulunmaktadır. Bunlar; kredi kartı, elektronik para, elektronik çek, kapıda ödeme, elektronik cüzdan, havale, eft, payu, kripto para gibi daha birçok ödeme yöntemi bulunmaktadır. Bu ödeme yöntemleri arasında en çok kullanılan yöntem ise kredi kartlarıdır. Dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde kredi kartı bilgileri girilerek alışveriş işlemleri yapılabilmektedir. Bankalararası kart merkezi faaliyet raporuna göre, ülkemizde, 2011 yılında 51 milyon adet kredi kartı bulunurken 2021 yılı sonu itibariyle bu sayı 83,3 milyon adete ulaşmıştır. Bu anlamda, bu sayının yıllar itibariyle artış göstermesi kredi kartlarına olan rağbetin ne kadar fazla olduğunu göstermektedir. Yerli ve yabancı kredi kartlarının yurtiçi işlem hacimlerine baktığımızda, 2011 yılında 294 milyar TL olarak gerçekleştirilirken 2021 yılında bu sayı 1609 milyar TL'ye ulaşmıştır. Söz konusu rakamlar, kredi kartlarının ne kadar fazla kullanıldığını göstermektedir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, e-ticaretin vergilendirilmesine yönelik çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca, e-ticaretin vergilendirilmesi konusunda ulusal ve uluslararası alanda gerçekleştirilen çalışmalara değinilmiştir. E-ticaret, geleneksel ticaret modellerinden farklı olarak, coğrafi sınırları ortadan kaldırmakta ve ürün veya hizmetlerin dijital ortamda sunulmasına olanak sağlamaktadır. Ancak, bu yeni ticaret modelinin vergilendirilmesi konusunda birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Devletlerin vergi mevzuatları, genellikle geleneksel ticaret modellerine yönelik tasarlanmıştır. Bu anlamda, e-ticaretin vergilendirilmesine yönelik düzenlemeler henüz yeterli seviyede değildir. Bu nedenle, e-ticaretin vergilendirilmesi konusunda ulusal ve uluslararası çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Sonuç olarak, e-ticaretin vergilendirilmesi konusu, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalarla çözülmeye çalışılmaktadır. Devletlerin vergi mevzuatlarının güncellenmesi ve dijital ortamda gerçekleştirilen

işlemlerin takibinin kolaylaştırılmasıyla, e-ticaretin vergilendirilmesi konusunda daha etkin ve adil bir çözüm bulunulabilecektir.

Geleneksel ticaret anlayışında kullanılan vergileme ilkelerinin dijital ortam üzerinden yapılan ticari faaliyetlerin vergilendirilmesinde de kullanılabileceği belirtilmiştir. Bunlar arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi, uluslararası bir yaklaşıma sahip olması, yeni bir verginin çıkarılmaması, e-ticaretin vergilendirilmesi konusunda sade, şeffaf, basit, yeterli ve uygulanabilir bir yapıya sahip olması, etkin, verimli ve adaletli olması, esnek bir yapıya sahip olması, tarafsız bir nitelikte olması gibi ilkeler mevcuttur. Dolayısıyla, e-ticaretin küresel bir yapıya sahip olması ve coğrafi sınırları ortadan kaldırmasıyla birlikte mevcut yasal düzenlemelerde değişikliğe gidilerek ülkelerin uluslararası vergi politikası uygulamasıyla çifte vergilendirmenin önüne geçilebilmektedir. Bu anlamda, yeni vergi türleri çıkartmak yerine mevcut mevzuatta revizeler gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Gerçekleştirilen e-ticarete yönelik vergisel işlemler oldukça basit bir nitelikte olmalı ki mükelleflerin vergiye uyum konusunda sorun yaşamasının önüne geçilmelidir. E-ticarette yapılan ticari faaliyetlerin doğru zamanda ve doğru miktarda yapılması önem arz etmektedir. Bunun yanında, verginin toplanması konusu birçok açıdan önem arz etmektedir. Vergi toplama maliyetleri, vergi gelirleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğundan, vergi toplama sürecinin verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi önemlidir. Vergi toplama işlemlerinde, vergi idaresinin harcamaları ile toplanan vergi gelirleri arasındaki dengeyi sağlaması gerekmektedir. Bu anlamda, vergi idaresi, vergi toplama sürecinde yüksek maliyetlerle karşılaşmamak için vergi toplama işlemlerini etkin ve verimli bir şekilde yürütmelidir. Ancak, vergi toplama sürecindeki verimlilik anlayışı, hakkaniyetli bir vergilendirme sistemi ile birlikte düşünülmelidir. Vergi yükü, toplumun bütün kesimleri arasında adil bir şekilde bölüştürülmelidir. Vergilendirme sistemi, düşük gelirli kesimlerin daha fazla yük altına girmemesini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Ayrıca, vergi kayıp ve kaçağına karşı da etkili önlemlerin alınması gerekmektedir. Geleneksel ve e-ticaret anlayışında uygulanan vergi mevzuatının esnek bir yapıya sahip olması vergi kayıplarının oluşmasında önleyici bir etki yaratacaktır. Geleneksel ticarette uygulanan vergi politikalarının e-ticarete de aynı şekilde

uygulanması bir taraf ayrımı yapılmaması gerekmektedir. Dolayısıyla, geleneksel ticaret anlayışından farklı olarak ortaya çıkan e-ticaret olgusunun vergilendirilmesi konusunda uluslararası bir yaklaşımın benimsenmesi ve ülkelerin aralarında uzlaşmaya varmaları birçok sorunun giderilmesine yardımcı olacaktır.

E-ticaretin vergilendirilmesine yönelik oluşan sorunların çözüme kavuşturulması açısından birçok ülkenin ve uluslararası kuruluşların çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. OECD, BM, WTO ve AB'nin bu konu hakkında çeşitli çalışmalar gerçekleştirmiş ve bu çalışmalar halen devam etmektedir. OECD, e-ticaretin vergilendirilmesine yönelik uluslararası alanda çalışmalar gerçekleştirerek bir çözüm yolu arayan ve ülkeleri ortak payda da toplayan bir örgüttür. BM, iletişim altyapıları ve BİT'te yaşanan gelişmelerin geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler açısından da fayda sağlamasını temel almaktadır. BM'nin alt çalışma grupları olarak faaliyet gösteren UNCITRAL, ITC ve UNECE gibi birçok alt kuruluş bulunmaktadır. UNCITRAL, uluslararası ticaret hukukunun uyumlaştırılmasını ve geliştirilmesi hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlere yönelik oluşan engellerin önünün açılması ve buna karşılık ülkelerin kendi mevzuatlarının uluslararası ortak bir politika belirlenmesi için faaliyet göstermektedir. ITC, ticari faaliyetleri destekleyici bir politika izlemektedir. Bunun yanında, mal, hizmet ve pazarlara yönelik bilgi akışlarının işletmelere ulaştırılmasını sağlamaktadır. UNECE, ticari faaliyetlerin kolay bir şekilde yapılmasını sağlamakta ve aynı zamanda ülkelerin uyguladıkları farklı politikaların uluslararası boyutta bir yapıya dönüştürülmesi için çabalayan bir kuruluştur. Diğer bir kuruluş olan WTO, ülkeler arası gerçekleştirilen ticari faaliyetlere yönelik diplomatik ilişkilerin yapılabilmesini sağlamak için gerekli ortamın hazırlanmasına yardımcı olan, uluslararası boyutta gerçekleştirilen ticari faaliyetler hususunda gerekli kuralların belirlenmesini sağlayan ve mevcut sorunların çözüm bulması için çalışmalar gerçekleştiren bir kuruluştur. AB ise 1980'li yıllardan itibaren e-ticarete yönelik çalışmalarda bulunarak, tüm Avrupa'yı çevreleyen bir network ağı kurmak için bazı çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Çalışmamızın son bölümünde, e-ticaretin vergilendirilmesinden kaynaklanan sorunlar ele alınarak, bu sorunlara yönelik çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur. Aynı zamanda, e-ticaretin vergi denetimi üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkileri açıklanmaktadır. E-ticaretin vergilendirilmesinde meydana gelen sorunlar genellikle uluslararası alanda gerçekleştirilen ticari faaliyetler doğrultusunda ortaya çıkan vergiyi doğuran olayın nasıl vergilendirileceğinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, geleneksel ticaret anlayışında kullanılan vergi mevzuatının e-ticaretin vergilendirilmesi hususunda tam anlamıyla kullanılamaması bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. E-ticaretin herhangi bir yere bağlı olmadan uluslararası boyutta faaliyet göstermesi, ülkelerin vergilendirme yetkileri konusunda çatışmalara neden olabilmektedir. Bunun nedeni ise ülkelerin farklı vergilendirme politikaları uygulamasından kaynaklanmaktadır. E-ticaretin vergilendirilmesinde meydana gelen diğer bir sorunlar ise mükellefiyet ve vergiyi doğuran olayın tespitinden yaşanan güçlükler, vergilendirme yetkilerinin hangi ülkeye ait olacağının belirlenmesinde yaşanan anlaşmazlıklar olarak ifade edilebilmektedir. Bu sorunların giderilebilmesi için ülkelerin ortak vergi politikaları uygulaması gerekmektedir. Ancak, e-ticaretin vergilendirilmesine yönelik tüm ülkelerin de kabul edeceği mevzuatların oluşturulması ve ortak bir düşünce yapısı içerisinde bulunmaları sonucunda bir çözümden bahsedilebilecektir.

E-ticaretin vergilendirilmesi hususunu çeşitli vergi türleri açısından incelediğimizde, mükellefiyet biçimi, gelirin elde edildiği yer, gelirin niteliği ve matrahın belirlenmesi gibi konularda sorunlar ortaya çıkmaktadır. Gelir ve kurumlar vergisi açısından incelediğimizde; e-ticaretin coğrafi sınırları büyük ölçüde ortadan kaldırmasıyla birlikte elde edilen gelirlerin vergiye tabi tutulması ve birçok konuda yaşanılan belirsizlikler vergi kayıplarına neden olduğu görülmektedir. Ticaretin uluslararası boyutta gerçekleşmesi sonucu mükellefiyet bağlamında iki ilkeyi karşımıza çıkarmaktadır. Kaynak ilkesinde, gelirin doğduğu yer temel teşkil ederken, ikamet ilkesinde ise yerleşik bulunulan yer önemli olmaktadır. E-ticaret faaliyetlerinin coğrafi sınırları aşarak gerçekleştirilmesi ikamet ilkesinin uygulanmasını oldukça güçleştirmektedir. KDV açısından yapılan değerlendirmelerde, fiziki mal ve hizmet

teslimlerinin vergilendirilmesinde herhangi bir sorun yaşanmamakla birlikte, uluslararası ticaretlerde hangi ülke tarafından vergilendirileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. KDV uygulamaları hem fiziksel ortamda hem de dijital ortamda gerçekleştirilebilmektedir. Fiziksel ortamda yapılan ürün teslimlerinde, ürünlerin gümrüklerden geçmesi nedeniyle, vergilendirme konusunda sorun yaşanmamaktadır. Ancak, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen ürün teslimlerinde gümrük işlemi yapılmadığı ve vergi idarelerinin bu durumu tespitinin güç olduğu için sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu vergi türlerine ek olarak damga vergisi, gümrük vergisi ve banka ve sigorta muameleleri vergisi bağlamında da sorunlar ortaya çıkmaktadır. Damga vergisine baktığımızda, üretimden tüketim aşamasına kadar geçen her aşamada kullanılan belgeler damga vergisi dahildir. Ancak, dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen işlemler de fiziki olarak herhangi bir kâğıt ya da belge kullanılmaması vergilendirme bağlamında sorunun temelini oluşturmaktadır. Dijital olarak alıcıya ulaştırılan ürünlerin fiziksel olarak bulunmaması, gümrük vergisi açısından soruna yol açmaktadır. Çünkü gümrük vergisi genellikle fiziksel olarak ülkeye giriş yapan ürünler için uygulanmaktadır. Banka ve sigorta muamelelerindeki durum ise mükelleflerin ülke içerisinde para akışı sağlaması yerine vergi cenneti olarak adlandırılan tercih etmesi söz konusu vergi türü açısından sorunlara ve vergi kayıp ve kaçaklarının oluşmasına yol açmaktadır.

E-ticaretin vergilendirilmesine yönelik olarak uluslararası vergi hukuku açısından da çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların başında, kaynak ve ikamet ilkelerindeki uygulama sorunları gelmektedir. Kaynak ilkesi açısından ülkelerin aynı vergilendirme ilkelerini uygulaması bir soruna yol açmazken iki ülkenin farklı vergilendirme ilkesi uygulaması durumunda yetki çatışması ortaya çıkmaktadır. Bireyler, ikametleri dışında farklı ülkelerde de ticari faaliyetlerde bulunabilmektedir. İşte bu durum, ikamet ilkesinin anlamını kaybetmesine sebep olmaktadır. İşyeri ve çifte vergilendirme gibi diğer sorunlar da bu durumda ortaya çıkmaktadır. E-ticarette sabit bir işyeri olgusunun bulunmaması vergilendirme açısından en büyük sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Diğer bir sorun ise çifte vergilendirme durumudur. Çifte vergilendirme, vergi mükelleflerinin aynı vergi konusu üzerinden iki veya daha

fazla devlet tarafından vergiye tabi tutulması sonucu ortaya çıkan bir sorundur. Bu durum, devletlerin vergilendirme yetkilerinin çatışmasına yol açarak ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Geleneksek ticaret anlayışının evrilmesi ve ticaretin dijital ortama kayması vergisel yönden sorunların oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bu anlamda, ortaya çıkan sorunları; bilgi kaynağının aşınmasından kaynaklanan sorunlar, e-para uygulamalarından doğan sorunlar, dijital ürünlerde karşılaşılan sorunlar, kimlik ve ödeme bilgilerinde yaşanan belirsizlikler, off-shore bankacılığı ve vergi cenneti olarak belirtilen ülkelerin yarattığı sorunlar ve gelirin elde edildiği yerin belirlenmesinde yaşanan sorunlar olarak belirtmek mümkündür. Aracısız ekonomi olarak adlandırılan e-ticarette, bilgi kaynağının aşınması ve aracıların ortadan kalkması doğrudan tüketicilere ulaşmayı kolaylaştırırken, vergilendirme süreçlerine yönelik zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde, e-para uygulamalarındaki kayıt dışı işlemler vergi idarelerinin tespit etmesini güçleştirmekte ve vergilendirme sürecini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, e-ticaret ve e-para uygulamaları gibi dijital dünya yenilikleri vergilendirme açısından ciddi sorunlar doğurabilmektedir. Dijital ürünlerde karşılaşılan sorunlar ise daha öncede belirttiğimiz üzere dijital ortam üzerinden sipariş, ödeme gibi işlemlerin dijital ortam üzerinden yapılıp teslimi fiziki şekilde gerçekleştirilmesi bir soruna neden olmazken; dijital ürünlerde, sipariş sürecinden teslim sürecine kadar olan aşamaların her biri dijital ortamda yapılması durumunda vergi idarelerinin yapılan işlemlerin tespit edebilmesini olanaksız hale getirmektedir. Kimlik ve ödeme bilgilerindeki belirsizlik durumu ise dijital ortamda gerçekleştirilen alışverişlerde tarafların yüz yüze gelmemesi, gerçek kimliklerini vermemeleri ve ödeme işlemlerini sanal para veya kripto para gibi yöntemlerle yapmaları, vergi idarelerinin bu bilgileri tespit etmesini zorlaştırmaktadır. Off-shore bankacılığı ve vergi cenneti olarak adlandırılan ülkelerin mükellefler tarafından tercih edilmesinde birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebepler arasında gizlilik, vergisel avantajlar, yüksek faiz kazançları gibi uygulamalar gelmektedir. Bu durum, bu tür bankaların ve ülkelerin tercih edilmesi durumunda terk edilen ülkelerin hiçbir denetim faaliyeti gerçekleştirememesine ve gelir kayıpları yaşamasına neden olmaktadır. Son olarak,

gelirin elde edildiği yerin belirlenmesinde yaşanan sorunlara baktığımızda, e-ticarette sabit bir işyeri üzerinden ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmemesi ve buna yönelik olarak devletlerin bunu tespit etmesinde yaşadığı güçlükler vergisel anlamda sorunlara yol açmaktadır.

Dijitalleşmeyle birlikte ticari faaliyetler ve buna yönelik yapılan işlemler de dijital ortamda yapılmaya başlanmıştır. Bu anlamda, e-ticaretin vergilendirilmesi konusunda teknik ve yasal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Teknik sorunlar; mükellefiyetin tespitinden kaynaklanan sorunlar, defter ve belge düzeninden kaynaklanan sorunlar ve vergi matrahının belirlenmesinden kaynaklanan sorunlar şeklinde belirtilmektedir. Yasal sorunlar ise; e-imza, onay kurumu ve e-noter olarak ifade edilmektedir. Mükellefiyetin tespiti açısından, dijital ortamda yapılan ticari faaliyetlerde tarafların başka bir ülke ve firma üzerinden ticari faaliyette bulunması, mükelleflerin vergi idareleri tarafından tespit edilmesini engellemektedir. Defter ve belge düzeninden kaynaklanan sorunlar ise dijital ortamda gerçekleştirilen ticari faaliyetlere yönelik yine dijital ortam üzerinden belge düzenlenmesi ve vergi idarelerine verilen beyannamede gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin bilerek eksik gösterilmesi ya da hiç gösterilmemesi gibi durumların yaşanmasına neden olmaktadır. Dijital ortamda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin farklı ülkelerde yapılması durumunda, vergi matrahının belirlenmesinde çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların başında işyeri durumunun belirsizliği gelmektedir. Ayrıca, elde edilen kazancın hangi ülke tarafından vergilendirileceği belirsiz olduğundan, matrahın tespiti de oldukça güç bir hal almaktadır.

Yaşanan bu sorunlara yönelik olarak, çeşitli çözüm önerilerine aşağıda yer verilmiştir;

- Uluslararası boyutta gerçekleştirilen ticari faaliyetlere yönelik ülkelerin ortak çözümler üretmeleri ve ülkelerin kendi mevzuatlarını bu çerçevede yenilemeleri gerekmektedir,

- E-ticaretin vergilendirilmesi kolay ve basit bir yapıya sahip olmalıdır,
- Dijital ortamda gerçekleştirilen ticari faaliyetlere yönelik teknik ve hukuki bir altyapının oluşturulması gerekmektedir,
- E-ticaret, geleneksel ticarete uygulanan vergiler gibi vergiye tabi tutulmalı, ayrı bir vergi yükü getirilmemelidir,
- Üretici ve tüketici kesimlerin davranışlarını etkilemeyecek şekilde uygulamalar yapılmalıdır,
- Mükelleflere, vergi mevzuatı konusunda gerekli bilgilendirmelerin yapılması ve vergiye gönüllü uyumunun arttırılması gerekmektedir,
- E-ticaretin vergilendirilmesinde uygulanacak mevzuatın belirli bir esnekliğe sahip olması sağlanmalıdır,
- Ülkeler, OECD, BM, WTO gibi kuruluşların e-ticaret ve vergilendirilme konularında yaptıkları çalışmaları dikkate almaları ve buna yönelik çalışmalar gerçekleştirmelidir,
- Dijital ortam üzerinden alıcı ve satıcı bilgilerini, mükellefiyet durumlarını web siteleri üzerinden beyan etmeleri ve buna yönelik gerekli doğrulama işlemlerinin yapılması gerekmektedir,
- Dijital ortamlarda IP numaraları ve tarafların kimlik bilgilerinin belirlenmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır,
- İnternet ortamında verilen bilgilerin sunucular ve servis sağlayıcıları tarafından kayıt altına alınması ve gerekli durumlarda bu bilgilere ulaşılması fayda sağlayacaktır,
- Teknolojinin gelişmesine paralel olarak yeni teknolojik donanımların geliştirilmesi hata ve hilelerin meydana gelmesini önleyici nitelikte olmalıdır.
- E-ticarette gerçekleştirilen faaliyetlerde vergilendirme işlemlerinin varış ya da kaynak ilkesine göre vergiye tabi tutulması hususunda ise ülkelerin kaynak ilkesine göre vergilendirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

E-ticaret, geleneksel ticaret anlayışından farklı bir yapıya sahiptir. Bu farklılıklar, avantaj sağladığı kadar dezavantajlara da yol açmaktadır. E-ticaretin dijital

ortamda gerçekleştirilmesi, bazı durumlarda vergi idarelerini zor durumda bırakmaktadır. Bunun nedeni, dijital ortamda gerçekleştirilen ticari işlemlerin izlenememesi ve alıcı-satıcı tarafların kimliklerinde belirsizliklerin ortaya çıkmasıdır. Bu durum, vergi idarelerinin vergi denetimini yapamamasına neden olurken, ülkelerde vergi kayıplarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Bunların yanında, e-ticaretin birçok açıdan fayda sağladığı da göz ardı edilmemelidir.

E-ticaretin vergi denetimine olumsuz etkilerini incelediğimizde; ilk olarak güvenlik durumu ön plana çıkmaktadır. E-ticaret, niteliği itibariyle küresel bir yapıya sahiptir. Bu anlamda, küresel bir yapıya sahip olması bilgi gizliliğinin ihlal edilmesi, kart bilgilerinin çalınması, yetkisiz girişlerin yapılması gibi birçok faktör e-ticareti olumsuz yönde etkilemektedir. Bu doğrultuda, yaşanan güvenlik problemleri vergi denetiminin doğru bir şekilde yapılmasını engellemektedir. Diğer bir olumsuz etki ise kimlik, adres ve ödeme bilgilerinde yaşanan belirsizliklerin hem vergilendirmeyi hem de vergi denetimini engellemesidir. Dijital ortamda yapılan ticari işlerde tarafların fiziki olarak yüz yüze gelmemeleri ve sadece verilen bilgilere dayanılarak işlemlerin gerçekleştirilmesi, uluslararası alanda işlemler yapılması ve buna yönelik adres bilgilerinde yaşanan belirsizlikler ve ödeme yöntemi olarak sanal para, e-para gibiyöntemlerin kullanılması durumunda vergi idareleri bu işlemleri tespit edememekte ve buna yönelik vergilendirme işlemlerini yapamadığı gibi vergi denetimini de gerçekleştirememektedir. Bir diğer olumsuz etki, uluslararası vergi rekabetinin vergilendirmeyi ve vergi denetimini engellemesi durumudur. BİT'de yaşanan gelişmelerle birlikte birçok şirket vergi oranları daha az olan ve çeşitli avantajlar sağlayan ülkeleri tercih etmektedir. Ancak, böyle bir durumda elde edilen gelirler tümüyle vergi dışı kalmaktadır. E-ticaret gerçekleştiren şirketlerin farklı ülkelerde ticari faaliyette bulunması vergi idareleri için bazı zorluklar doğurabilmektedir. Özellikle, vergi cenneti olarak adlandırılan ülkelerde şirketlerin vergi yükümlülükleri daha az olabilmektedir. Bu durum, şirketlerin bu ülkeleri tercih etmesine ve vergi ödeme yükümlülüğünden kaçınmaya yönelmesine neden olabilir. Vergi cenneti olarak ifade edilen ülkelerde, hiç vergi uygulanmaması veya düşük vergi oranlarının uygulanması, bilgi gizliliğine önem verilmesi gibi mükellefler açısından

avantaj sağlayan durumlar bulunmaktadır. Dolayısıyla, şirketler daha fazla kar elde edebilmek ve yaptıkları işlemleri gizli tutmak amacıyla bu tür ülkeleri tercih etme eğilimindedir. Bu doğrultuda, dijital ürünlerin tespitinde yaşanan güçlükler hem vergilendirmeyi hem de vergi denetiminin yapılabilmesini engellemektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere dijital ortam üzerinden satın alınan bir ürünün teslimi de dijital ortamda gerçekleştirilmesi büyük bir soruna yol açmaktadır. Bu sorunun temeli yapılan ticari faaliyetlerin tespit edilmesinin oldukça güç bir hal almasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, e-ticarette gerçekleştirilen işlemlerin takip edilememesi ve vergi idarelerine bildirilmemesi, vergi kaybına neden olabilmektedir. Özellikle, e-ticaretin sınır ötesi yapılabildiği düşünüldüğünde, vergi kayıpları daha da artabilecektir. Bu nedenle, vergi idareleri, e-ticaret işlemlerini takip etmek ve vergi kayıplarını önlemek için çeşitli önlemler almaktadır. Sonuç olarak, dijital ortamda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin tespiti ve vergilendirilmesi konularında çeşitli zorluklarla karşılaşılmaktadır. Ancak, ülkeler arasında işbirliği, yeni yasal düzenlemeler ve teknolojik gelişmeler ile bu sorunların üstesinden gelinebilir.

E-ticaretin vergi denetimine olumlu etkilerine baktığımızda; bu etkilerin başında denetim maliyetlerinin azalmasını örnek verebiliriz. Birçok ticari işlemin dijital ortam üzerinde yapılabilmesi şirketleri de büyük bir maliyetten kurtarmaktadır. Sonuç olarak, teknolojik altyapıların geliştirilmesi, vergi idarelerinin e-ticaret işlemlerini takip etmesini ve vergi kayıplarını önlemesini kolaylaştırmaktadır. Bu durum, vergi idarelerinin maddi ve zamandan tasarruf etmesini sağlamakta ve vergi denetimlerinin daha hızlı ve etkili bir şekilde yapılmasına olanak tanımaktadır. E-ticarette gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde birçok işlem dijital ortamda kayıt altına alınmaktadır. Bu anlamda, e-ticaretin olumlu etkileri arasında dijital ortamda kayıt altına alınan ve vergi denetimi açısından da büyük bir kolaylık sağlayan etkiler bulunmaktadır. Bu etkilerden ilki, sözleşmelerin dijital ortamda kayıtlı tutulabilmesidir. Geleneksel ticarette sözleşmeler, tarafların karşı karşıya gelerek iradeleri doğrultusunda hukuki bir bağlayıcılık kazanması açısından yapılmaktaydı. E-sözleşmelerin dijital ortamda kaydedilmesi, ticari işlemlerin daha güvenli ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, e-sözleşmelerin dijital ortamda

imzalanması ve kaydedilmesi, kağıt işlerini azaltarak çevreye olumlu bir etki yaratmaktadır. Bunun yanında, e-sözleşmelerin kaydedilmesi, vergi idarelerinin vergi denetimlerini kolaylaştırmakta ve dolandırıcılık gibi durumların önüne geçmektedir. İkinci olarak, satışların dijital ortamda kayıtlı olması gelmektedir. Geleneksel ticarette belirli bir ürünün alınması durumunda alıcı tarafa fatura ya da benzeri bir belge verilmektedir. Dijital ortamda gerçekleştirilen satışların kayıtlarının dijital ortamda tutulması, hem satıcı hem de vergi idaresi açısından büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Dijital faturaların kullanımı, kağıt faturaların yerine geçerek işlem maliyetlerini azaltmakta, zaman ve yer sınırlamalarını ortadan kaldırmaktadır. Bu doğrultuda, alınan ürüne ilişkin alıcı tarafa gönderilen belgeler sayesinde vergi idareleri etkin bir denetim faaliyeti gerçekleştirebilmektedir. Üçüncü olarak, ürün teslimlerinin de dijital ortamda kayıtlı olmasıdır. Dijital ortamlarda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde iki şekilde teslim mümkündür: fiziki teslim ve dijital ortam üzerinden teslim. Fiziki teslim durumunda, hem satıcı tarafından kayıt altına alınmakta hem de teslimat işlemi gerçekleştirenler tarafından kayıt altına alınmaktadır. Dijital teslim durumunda ise, yapılan ödemeler bankalar tarafından kayıt altına alınırken, internet servis sağlayıcıları da gerekli kayıt işlemlerini yapmaktadır. Dolayısıyla, hem fiziki hem de dijital ortamda yapılan ürün teslimlerinde vergi denetimi yapılabilmesi açısından kolaylık sağlamaktadır. Son olarak, ödemelerin dijital ortamda kayıtlı olması gelmektedir. Dijital ortamda yapılan alışverişlerde kredi kartı, paypal, havale ve eft gibi ödeme yöntemleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla, dijital ortamlarda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde hem sözleşmelerin hem de satışların dijital ortamda kayıtlı olması sayesinde vergi idareleri vergi denetim faaliyetlerini kolay bir şekilde yapabilmektedir. Bu durum ise vergi idarelerine hem maddi anlamda hem de zaman açısından tasarruf sağlamaktadır. Gerçekleştirilen alışverişlerde bankalar ve internet servis sağlayıcıları tarafından kayıt altına alınan bilgiler de vergi idaresi tarafından karşılaştırılarak doğruluğunun belirlenmesi sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, (1960, 31 Aralık). Resmi Gazete (Sayı: 10700). Erişim Adresi: http://www.resmigazete.gov.tr/

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, (1961, 1 Ağustos). Resmi Gazete (Sayı: 10703). Erişim Adresi: http://www.resmigazete.gov.tr/

5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu, (2004, 15 Ocak). Resmi Gazete (Sayı 25355). Erişim Adresi: http://www.resmigazete.gov.tr/.

5464 Sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu, (2006, 1 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 26095). Erişim Adresi: http://www.resmigazete.gov.tr/

6493 Sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun, (2013, 27 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 28690). Erişim Adresi: http://www.resmigazete.gov.tr/

6563 Sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, (2014, 5 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 29166). Erişim Adresi: http://www.resmigazete.gov.tr/.

Acar, İ. A. & Çiçek H. G. (2005). Denetimin Kamuyu Tökezletmesi: Kamu Mali Yönetimi Kontrol Yasası ve Denetimi. 20. Türkiye Maliye Sempozyumu. *Pamukkale Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü*, 353-373.

Akar, H. & Yurter, Y. A. (2015). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Son Gelişmeler, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 1-28.

Akbal, G. (2020). *Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçağının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne.

Akbulut, H., *Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı*, 04.10.2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-ve-kalkinma-teskilati.tr.mfa adresinden alındı.

Akçam, S. (2006). *Avrupa Birliğinde Bilgi Toplumuna Geçiş Çalışmaları*, 14.10.2022 tarihinde https://www.tobb.org.tr/BilgiHizmetleri/Documents/Raporlar/ab_bilgi_toplumu.pdf adresinden alındı.

Akdağ, Y. (2015). 6563 Sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve Elektronik Ticaret, *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, 138, 248-256.

Akgün, N., *Elektronik Ticarete Vergisel Açısından Bakış*, 20.06.2022 tarihinde https://www.verginet.net/dtt/1/NalanAkgunSMMMElektronikTicareteVergiselAcisindanBakis_8140.aspx adresinden alındı.

Akın, B. (2001). Girişimcilik ve Küçük İşletmeler Açısından Elektronik Ticaret: Kavramlar, Örnekler, Öneriler, *Verimlilik Dergisi*, 2, 89-104.

Akkaya, H. & Gerçek, A. (2019). OECD ve Seçilmiş Bazı Ülkelerde Dijital Ekonominin Vergilendirilmesi: Türkiye İçin Çıkarımlar, *International Journal of Public Finance*, 4(2), 166-188.

Akman, M. S. & Yaman, Ş. (2008). *Dünya Ticaret Örgütü: Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye*, Ankara: Tepav Yayınları.

Aktalay, A. (2011). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Merkezden Yönetim ve Yerinden Yönetim arasındaki Denetim İlişkisi*, İstanbul: Legal Yayıncılık.

Aktan, H. B. (1994). İşletmelerde Mali Denetim, *Yaklaşım Dergisi*, 13.

Alptürk, E. (2005). *Elektronik Ticaretin Hukuku ve Vergilendirilmesi*, Ankara: Gelirler Kontrolörleri Derneği Yayınları.

Altuğ, F. (1995). *Mali Denetim*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Anbar, A. (2001). E-Ticarette Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 18-32.

Arslan, A. (2014). *Elektronik Ticaret Kalitesinin Ağızdan Ağıza Pazarlamaya Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne.

Ataman, B. & Durak, M. (2019). Elektronik Ticarette Hile Denetimi ve Vergi Müfettişleri Üzerine Bir Araştırma, *Vergi Raporu Dergisi*, 243, 132-154.

Ataman, Ü. & Hacırüstemoğlu, R. & Bozkurt, N. (2001). *Muhasebe Denetim Uygulamaları*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Ay, H. & Baran, T. (2008). Türkiye'de ve AB'de Vergi Denetimi, *Vergi Sorunları Dergisi*, 237, 214-232.

Ay, S. & Keser, H. Y. & Aydemir, M. F. (2018). Ekonomide İtici Bir Güç Olarak E-Ticaret, 1. Uluslararası Ticaret Konferansı, Sakarya.

Aydın, A. (2020). *İktisadi ve İdari Bilimlerde Teori ve Araştırmalar II*, Ankara: Gece Kitaplığı.

Bacchetta, M. vd. (1998). ELECTRONIC COMMERCE AND THE ROLE OF THE WTO, WTO Publications, WTO Special Studies, 2, Switzerland.

Bakos, Y. (1998). The Emerging Role of Electronic Marketplaces on the Internet, *Communications of the ACM*, 41(8), 35-42.

Bank For Internatıonal Settlements. (1996). *Implıcatıons For Centrel Banks Of The Development Of Electronıc Money*, 20.09.2022 tarihinde https://www.bis.org/publ/bisp01.pdf adresinden alındı.

Bankalararası Kart Merkezi. (2021). *2021 Faaliyet Raporu*, 19.09.2022 tarihinde https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2015/06/BKM_Faaliyet_Raporu_2021.pdf adresinden alındı.

Memorandum For The Heads Of Executıve Departments And Agencıes. (1997). *Elektronik Ticaret,* 23.10.2022 tarihinde https://irp.fas.org/offdocs/pdd-nec-ec.htm adresinden alınmıştır.

Bayrakcı, E. & Demirel, A. (2017). İç Denetimin Yapısal ve İşlevsel Sorunlarının Türkiye'deki Üniversiteler Bağlamında Analizi, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(33), 52-60.

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu. (2022). 12.10.2022 tarihinde https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-tarafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-tarafli-iliskiler/birlesmis-milletler-avrupa-ekonomik-komisyonu adresinden alındı.

Biyan, Ö. (2009). *Türk Vergi Hukukunda Randıman İncelemesi ve Fire Uygulaması*, 12.01.2022 tarihinde http://www.ozgurbiyan.com/2009/12/turk-vergi-hukukunda-randiman-incelemesi-ve-fire-uygulamasi/ adresinden alındı.

Bozkurt, N. (1998). *Muhasebe Denetimi*, İstanbul: Alfa Yayınevi.

Budak, T. (2018). *Dijital Ekonominin Vergilendirilmesi*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Canbolat, F., *Sözleşme Hukuku ve Eser Sözleşmesi*, 15.01.2023 tarihinde https://www.itubirlik.org.tr/dosyalar/files/Do%C3%A7.%20Dr.%20Ferhat%20Canbolat%20S%C3%B6zle%C5%9Fme%20Hukuku%20ve%20Eser%20S%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf adresinden alındı.

Cangir, N. (1998). Elektronik Ticaret ya da İnternetin Vergilendirilmesi – I, *E-Yaklaşım Dergisi*, 69.

Cangir, N. (1998). Elektronik Ticaret ya da İnternetin Vergilendirilmesi – III, *E-Yaklaşım Dergisi*, 71.

Cangir, N. (1998). Elektronik Ticaret ya da İnternetin Vergilendirilmesi – IV, *E-Yaklaşım Dergisi*, 72.

Canpolat, Ö. (2001). *E-Ticaret ve Türkiye'deki Gelişmeler*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği.

Checalier, S. (2022). *Global Retail E-Commerce Sales 2014-2025*, 28.06.2022 tarihinde https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/#statisticContainer adresinden alındı.

Choi, S-Y. & Whinston, A. B. & Stahl D. O. (1997). The Economics of Electronic Commerce, IN: Macmillan Technical Publishing.

Choudhury, N. (2014). *World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 to Web 4.0*, International Journal of Computer Science and Information Technologies, 5(6), 8096-8100.

Cıllı, E. (2014). Uluslararası Boyutta Çifte Vergilendirme Sorunu ve Önlemeye Yönelik Düzenlemeler, *Vergi Raporu Dergisi*, 181, 35-56.

Coppel, J. (2000). *E-Commerce: Impacts and Policy Challenges*, OECD Economics Department Working Papers No. 252, 13.09.2022 tarihinde https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/801315684632.pdf?expires=1663100678&id=id&accname=guest&checksum=C834F519DF5D5E5FCDE6A5D1BB384588 adresinden alındı.

Coppola, D. (2019). *Global B2B e-commerce gross merchandise volume (GMV) from 2013 to 2019*, 11.09.2022 tarihinde https://www.statista.com/statistics/705606/global-b2b-e-commerce-gmv/ adresinden alındı.

Coppola, D. (2022*). eBay's gross merchandise volume (GMV) from 2007 to 2021*, 12.09.2022 tarihinde https://www.statista.com/statistics/242276/ebays-fixed-price-trading-as-share-of-total-gross-merchandise-volume/ adresinden alındı.

Coşkun N. (2003). *Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Alanındaki Uluslararası Gelişmelerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Coşkun, N. (2005). Elektronik Ticarette Vergilendirme Sorunları ve Uluslar Arası Düzeyde Çözüm Arayışlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 153-170.

Craftıng The Roadmap, 24.10.2022 tarihinde https://ecommerce.dti.gov.ph/madali/crafting.html adresinden alındı.

Çak, M. (2002). *Dünyada ve Türkiye'de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi*, Yayın No 2002-6, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Çak, M. (2008). *Uluslararası Vergi Rekabeti, Transfer Fiyatlaması ve Vergilendirme*, , Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

Çakar, E. (2008). Bütçenin Dış Denetimi: Türkiye ve Yabancı Ülke Uygulamalarının Karşılaştırılması ve Değerlendirilmesi*, Mevzuat Dergisi*, 128, 2-14.

Çakırer, M. A. (2019*). E-Ticaret*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Çalgan, E. (2008). *Muhasebe Denetimi*, Yayın No 113, İstanbul: İSMMMO Yayınları.

Çavdar, F. (2017). Elektronik Ticaretin Vergi Denetimi Üzerindeki Etkileri, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 13-27.

Çavdar, F. (2021). *Vergi İncelemelerinde Mükelleflerin Hak ve Ödevleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Çımat, A. & Yayman, D. (2005). Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi, *E-Yaklaşım Dergisi*, 1(20), 1-11.

Demirkan, B. (2010). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi, *Vergi Raporu Dergisi*, 125, 98-107.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1999). *Elektronik Ticarete İlişkin Bazı Temel Belgeler*, Ankara: DPT Yayınları.

Dimdik, A. (2020). *Global Dünya: Elektronik Ticaret Sistemi*, 15.08.2022 tarihinde https://www.academia.edu/42058421/GLOBAL_D%C3%9CNYA_ELEKTRON%C4%B0K_T%C4%B0CARET_S%C4%B0STEM%C4%B0_E_T%C4%B0CARET_AY%C5%9EE_D%C4%B0MD%C4%B0K adresinden alındı.

Dinçtürk, E., *Uluslararası Şirketlerin Türkiye'de İşyeri Oluşturmaksızın Yaptığı Elektronik Ticarette KDV Uygulamaları*, 27.12.2022 tarihinde https://www.verginet.net/dtt/18/e-ticaret-KDV.aspx adresinden alındı.

Doğan, D. R. (2021). *Elektronik Ticarette Vergilendirme*, 22.01.2022 tarihinde https://www.muhasebenews.com/elektronik-ticarette-vergilendirme/ adresinden alındı.

Doğanlar, T. (2016). Türkiye'de Elektronik Ticaret Pazarı ve Pazarın Gelişimi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü.

Dönmez, R. (1998).Vergi Hukuku Açısından Küreselleşme ve Elektronik Ticaret, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 415-452.

Dünya İnternet Kullanıcıları ve 2022 Nüfus İstatistikleri, 26.08.2022 tarihinde https://www.internetworldstats.com/stats.htm adresinden alındı.

eBay, 28.06.2022 tarihinde https://stringfixer.com/tr/EBay adresinden alındı.

Eğilmez, M. (2016). *Kıyı (Offshore) Bankacılığı*, 28.12.2022 tarihinde https://www.mahfiegilmez.com/2016/04/ky-offshore-bankaclg.html adresinden alındı.

Ekergil, V. (2013). *Elektronik Ticaret*, Yayın No 2784, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Ekin, N. (1998). *Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Elektronik Ticaret Konusunda Çalışan Bölgesel ve Uluslararası Kuruluşlar, 16.10.2022 tarihinde https://muhaz.org/kitabn-sonunda-yer-alan-ekler-ksmnda-ise-okuyuculara-ab-elektr.html?page=8 adresinden alındı.

Elektronik Ticaretin Vergisel Boyutu, 03.10.2022 tarihinde https://kilinclaw.com.tr/elektronik-ticaretin-vergisel-boyutu/ adresinden alındı.

Elibol, H. & Kesici, B. (2004). Çağdaş İşletmecilik Açısından Elektronik Ticaret, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 303-329.

Elitaş, C. & Aydemir, O. & Demirel, B. L. (2007). Elektronik Ticaret ve Muhasebe Sistematiği, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 194-210.

Er, H. İ. (2022). *E-Ticaret Modelleri*, 07.09.2022 tarihinde https://www.dopinger.com/tr/blog/e-ticaret-modelleri#7_G2C_-_Devletten_Vatandasa adresinden alındı.

Erdem, O. A. & Efiloğlu, Ö. (2002). Bilgi Çağında Elektronik Ticaret, Uluslararası İnternet Etkinlikleri, 8. İnternet Konferansı, İstanbul.

Erden, R. S. (2014). *Elektronik Ticaret ve Dış Ticarete Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Erdoğan, A. (2020). Tüketicilerin Elektronik Ticaret Algısı: COVID-19 Etkisi ve E-Ticaret Faaliyetlerinde Yaşanan Sorunlar, *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 109, 65-78.

Erdoğan, M. (2005). *Denetim*, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

Erdoğdu, C. (2004). Avrupa Birliği'nde Elektronik Ödeme Sistemlerindeki Gelişmeler, *Bankacılar Dergisi*, 48, 80-92.

Ersoy, Z. (1999). Elektronik Ticaret ve Ticaret Noktaları, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, İGEME Yayını, Ankara.

Ertaş, B. L. (2015). E-ticarette İşyeri ve Mukim Ülke Kavramları, *Lebib Yalkın Dergisi*, 137, 70-76.

E-Ticaret (B2B-B2C), 05.09.2022 tarihinde https://www.umaybilisim.com.tr/detay/e-ticaret-b2b-b2c/ adresinden alındı.

European Central Bank, *Electronic Money*, 26.12.2022 tarihinden https://www.ecb.europa.eu/stats/money_credit_banking/electronic_money/html/index.en.html#:~:text=Electronic%20money%20(e%2Dmoney),involve%20bank%20accounts%20in%20transactions adresinden alındı.

European Commission. (1997*). A European Initiative in Electronic Commerce*, COM (97) 157, Brussels.

European Comission. (2013). *Guide to the VAT mini One Stop Shop*, 20.12.2022 tarihinde https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/telecommunications-broadcasting-electronic-services/sites/default/files/taxud-2013-01228-02-01-en-ori-00-en.pdf adresinden alındı.

Freedman, C. (2000). Monetary Policy Implementation: Past, Present and Future – Will Electronic Money Lead to the Eventual Demise of Central Banking?, *International Finance*, 3(2), 211-227.

Gerger, G. Ç. & Gerçek, A. (2016). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Açısından Katma Değer Vergisinin Uygulama Sorunlarının Değerlendirilmesi, *International Journal of Public Finance*, 1(1), 61-74.

Germir, H. N. (2015). E-Ticaret ve Türkiye'nin 2023 Vizyonu, *Uluslararası Hakemli Pazarlama ve Pazar Araştırmaları Dergisi*, 5, 42-71.

Gökbunar, R. & Utkuseven, A. (2002). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Yaşanan Gelişmeler: Yeni İpek Yolu Bir Vergi Cenneti Mi?, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(27), 203-217.

Gökbunar, R. (2003). Siber Uzayda Bit Vergisi Üzerine, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 35-49.

Gökçe, Ö. (2017). Sosyal Elektronik Ticaretin Hukuki Boyutu, *Vergi Dünyası Dergisi*, 433, 82-85.

Güçlü, H., *Kıyı (Off-Shore) Bankacılığı ve İmar Bank Off-Shore LTD* 28.12.2022 tarihinde http://www.hakanguclu.com/calismalar/Off_shore.pdf adresinden alındı.

Güçlü, Y. (2003). *Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve Türkiye*, 08.11.2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/cifte-vergilendirmeyi-onleme-anlasmalari-ve-turkiye.tr.mfa 08.11.2022 tarihinde alındı.

Günaydın, İ. (2000). Elektronik Ticareti Vergileme İlkeleri, *Vergi Dünyası Dergisi*, 224, 100-109.

Güneş, İ. (2002). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinin Uluslararası Boyutu, 8. Türkiye'de İnternet Konferansı, İstanbul.

Güneş, İ. H. (2013). Elektronik Ticaret ve E-Ticaretin Vergilendirilmesi, *Business Review*, 110-121.

Güredin, E. (2000). *Denetim*, İstanbul: Beta Yayınevi

Hacıköylü, C. (2019). *Elektronik Ticaret*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No 3662.

Hayes, R. & Dassen, R. & Schilder, A. & Wallage, P. (1999). Prıncıples of Audıtıng An Introduction to International Standards On Auditing, Pearson Education Limited, Second edition.

Holsapple, C. & Sing, M. (2000). Electronic Commerce: From a Definitional Taxonomy Toward a Knowledge – Management View, *Journal Of Organızatıonal Computing*, 10(3), 149-170.

Hoşcan, Y. vd. (2008). *Bilgisayar*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, 28.01.2022 tarihinde https://higm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/noterliklerde-dijital-donusum-kapsaminda-e-noter-uygulamalari-tanitim-toplantisi26102020044818 adresinden alındı.

Sharkansky, I. (1991). The Development of State Audit, State Audit and Accountability, State of Israel Comptroller's Office, Jerusalem.

ITU. (2008). *Electronic Government for Developing Countries*, 07.09.2022 tarihinde https://www.itu.int/ITU-D/cyb/app/docs/e-gov_for_dev_countries-report.pdf adresinden alındı.

Iyer, K. N. S. & Germain, R. & Frankwick, G. L. (2004). Supply chain B2B e-commerce and time-based delivery performance, *International Journal of Physical*, 34(8), 645-661.

İçöz, Ö. (2003). *Telekomünikasyon Sektöründe Regülasyon ve Rekabet*, Ankara: Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi, Yayın No 98.

İntranet Nedir?, 13.08.2022 tarihinde http://ekinoks.cu.edu.tr/css/bolum1.html adresinde alındı.

İştekal, D. (2017). *Vergi Denetiminde Etkinlik: Şırnak İli Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bilecik.

İyzico Hakkında, 17.11.2022 tarihinde https://www.iyzico.com/hakkimizda/biz-kimiz#:~:text=Basit%20ve%20g%C3%BCvenli%20platformu%20ile,birlikte%20%C5%9Firketlere%20sundu%C4%9Fu%20hizmetlerin%20yan%C4%B1 adresinden alındı.

İyzico, 17.11.2022 tarihinden https://www.iyzico.com/blog/iste-iyzicoyla-ilgili-tum-sorularinizin-cevaplari/#:~:text=iyzico%2C%2029%20binden%20fazla%20internet,lisansl%C4%B1%20bir%20finans%20teknolojileri%20firmas%C4%B1d%C4%B1r. adresinden alındı.

Kadirhan, D. B. & Tanık, İ. & Kınıkoğlu, M. (2022). *Elektronik İmza Uygulamalarının Hukuki Açıdan Geçerliliği ve Niteliği*, 30.12.2022 tarihinde https://moral.av.tr/tr/hukuki-haberler/elektronik-imza-uygulamalarinin-hukuki-acidan-gecerliligi-ve-niteligi-766 adresinden alındı.

Karabıyık, V. (1987). Yeminli Mali Müşavir Denetimi, *Vergi Dünyası Dergisi*, 68, 16-33.

Karabıyık, A. (2008). Alternatif Ödeme Aracı Olarak: Elektronik Çek Sistemi (E-Çek) – 1, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 38, 80-94.

Karaca, C. (2013). *Yeni Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Bağımsız Denetim Mesleği ve Gaziantep İlinde Bir Uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Gaziantep.

Karluk, R. (2003). *Uluslararası Ekonomi*, İstanbul: Beta Yayınları.

Karslı, M. (2003). *Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Kavut, L. & Taş, O. & Şavlı, T. (2009). *Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim*, İstanbul: İSMMMO Yayınları, Yayın No 130.

Kayıhan, Ş. & Yıldız, H. (2004). *Elektronik Ticaretin Hukuki ve Vergi Boyutu*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Kazankaya, K. (2019). *E-Ticaretin 2019 Yılına Kadarki Gelişimi,* 28.06.2022 tarihinde https://www.aydindenge.com.tr/yazi/dr-muh-kursat-kazankaya/05/01/2019/eticaretin-2019-yilina-kadarki-gelisimi adresinden alındı.

Kerımov, N. (2002). *Current Problems of Internatıonal Taxatıon of Electronıc Commerce* (Unpublished Master Thesis), *The University of Georgia*, GEORGIA.

Keskin, D. A. (2020). *Denetim*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, İstanbul.

Kılıç, E. (2012). Elektronik Ticaret (E-Ticaret) ve Vergileme, *Vergi Sorunları Dergisi*, 285, 164-172.

Kızılgül, U. & Beşel, F. (2019). Uluslararası Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşma Modelleri ve Türkiye'nin Model Yaklaşımı, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 301-321.

Kocamış, T. U. & Kekeç, H. M. (2017). Elektronik Vergi Uygulamalarının Türkiye'de Gelişimi: Vergi Denetiminde Elektronik Denetime Geçiş Süreci, *Vergi Sorunları Dergisi*, 348, 94-102.

Korkmaz, N. (2002). *Sorularla İnternet ve E-Ticaret Rehberi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No 37.

Korkmaz, N. (2004). *Sorularla E-Ticaret, E-İş*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No 27.

Kripto Para Çeşitleri Nelerdir?, 26.09.2022 tarihinde https://phemex.com/tr/blogs/kripto-para-cesitleri-tum-sanal-para-birimleri adresinden alındı.

Kuşçu, H., *Elektronik Ticaret Ders Notu*, 17.10.2022 tarihinde https://avesis.yyu.edu.tr/resume/downloadfile/sziyanak?key=614edb31-5959-4d09-973b-90e23668c59b adresinden alındı.

Küresel Elektronik Ticaret için Bir Çerçeve, 23.10.2022 tarihinde https://www.w3.org/TR/NOTE-framework-970706 adresinden alındı.

Laudon, K. C. & Traver, C. G. (2017). *E-commerce: Business, Technology, Society*, Thırteenth Edıtıon, Boston: Pearson Education.

Mali İstihbarat Arşivi Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 21.07.1951, Resmi Gazete No: 3/13287.

Maliye Hesap Uzmanları Derneği. (2013). *Denetim İlke ve Esasları*, İstanbul: Acar Basım Matbaacılık.

Merter, M. E. (2004). *Türkiye'de Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinliğin Sağlanmasında Toplam Kalite Yönetimi* (Yayımlanmamış Doktor Tezi), *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.

OECD. (1998). *OECD Mınısterıal Conference A Borderless World: Realısıng The Potentıal Of Global Electronıc Commerce*, 09.10.2022 tarihinde https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=SG/EC(98)9/FINAL&docLanguage=En adresinden alındı.

OECD. (1998a). *Harmful Tax Competıtıon An Emerging Global Issue*, 14.01.2023 tarihinde adresinden alındı.

OECD. (2001). *Taxation and Electronic Commerce*, 01.10.2022 tarihinde https://www.oecd.org/tax/consumption/Taxation%20and%20eCommerce%202001.pdf adresinden alındı.

OECD, (2006). *Strengthening Tax Audit Capabilities: General Principles and Approaches*, 30.01.2022 tarihinde https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications-and-products/37589900.pdf adresinden alındı.

OECD. (2007). *Manual on Effectıve Mutual Agreement Procedures*, 27.09.2022 tarihinde https://www.oecd.org/ctp/38061910.pdf adresinden alındı.

OECD. (2011). *OECD Guide To Measuring The İnformation Society 2011*, 24.01.2022 tarihinde https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-guide-to-measuring-the-information-society-2011_9789264113541-en#page1 adresinden alındı.

OECD. (2015). *Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy*, Actıon 1: 2015 Final Report, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, Paris: OECD Publishing.

OECD. (2020). *OECD/G20 Inclusive Framework On Beps: Progress Report*, Paris: OECD Publishing.

Oğuztürk, B. S. & Ünal, E. K. (2015). Türkiye'de Vergi Denetiminde Yeni Dönem, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(13), 207-237.

Organ, İ. (2008). *Vergi Denetimi ve Türkiye Uygulaması*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Organ, İ. & Çavdar, F. (2012). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Alanda Yaşanan Sorunlar, *İnternet Uygulamaları ve Yönetim Dergisi*, 3(1), 63-84.

Organ, İ. & Kara, M. C. (2017). Daimi İşyeri Statüsünden Kaçınmayı Önlemede Yeni Uluslararası Yaklaşım, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10(1), 1-12.

Ortakarpuz, M. (2022). Sınır Ötesi Elektronik Ticarette Vergilendirme Sorunları ve Sorunların Çözümüne Yönelik Uygulamalar, *Vergi Raporu Dergisi*, 274, 11-32.

Önce Güvenlik: 3D Secure Nedir?, 20.09.2022 tarihinde https://www.garantibbva.com.tr/blog/3d-secure-nedir adresinden alındı.

Öncel, M. & Çağan, N. & Kumrulu, A. (1985). *Vergi Hukuku,* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Öz, E. & Yolcu, M. (2014). Bir Vergi İncelemesi Yöntemi: Randıman Analizi ve Vergi Gayretine Muhtemel Katkılarının Tartışılması. 29. Türkiye Maliye Sempozyumu. *Sakarya Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü*, 59-81.

Öz, S. (2004). Devletlerin Vergilendirme Yetkileri Sınırının E-ticaret Açısından Değerlendirilmesi, *Maliye Dergisi,* 147, 90-102.

Özbay, A. & Devrim, J. (2001). *7'den 77'ye Yeni Başlayan Herkes için E-Ticaret Rehberi*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Özer, M. (1997). *Denetim*, Ankara: Özkan Matbaacılık.

Özsoy, N. K. (2019). *Elektronik Ticaret Uygulamalarının Türkiye Ekonomisine Olumlu ve Olumsuz Etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyonkarahisar.

Öztürk, S. & Ülger, Ö. (2016). Vergi Cennetlerinin Küresel Finansal Kriz Üzerine Ekonomik Etkileri: Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma ve Kara Para Aklamadaki Rolü, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 237-254.

Pehlivan, O. (1986). Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik, *Vergi Dünyası Dergisi*, 62, 33-42.

Power, M. (2013). *Online Highs Are Old As The Net: The First E-Commerce Was a Drugs Deal*, 28.06.2022 tarihinde https://www.theguardian.com/science/2013/apr/19/online-high-net-drugs-deal adresinden alındı.

Salo, J. (2007). Business relationships redesign with electronic commerce tools An empirical investigation, *Business Process Management Journal*, 13(4), 488-502.

Selek, S. & Gönen, S. (2005). Türk Vergi Sistemi Açısından Elektronik Ticaret İşlemlerinin Vergilendirilmesi, *E-Yaklaşım Dergisi,* 23.

Shaw, M. J. (1999). *Electronic Commerce: Review of Critical Research Issues*, Boston: Kluwer Academic Publihers.

Sheposh, R. (2020*). File Transfer Protocol*, Salem Press Encyclopedia.

Singapur'a İhracat Rehberi. (2022). 21.10.2022 tarihinde https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a227161/Singapura%20%C4%B0hracat%20Rehberi%20(2022).pdf adresinden alındı.

Somuncu, A. (2014). Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimi: Hukuki Yapı ve Uygulamanın Değerlendirilmesi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 43, s. 133-173.

Sözütok, D. (2015). *Vergi Denetimi ve Türkiye'de Uygulamaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tekirdağ.

Stigler, G. J. (1968). *The Organization of Industry*, Chicago: The University of Chicago Press.

Strader, T. & Shaw, M. (1997). *Characteristics of Electronic Markets*, Decision Support Systems, 21, 185-198.

Straunik – Percival, L. (2001). *E-Commerce*, Bloomberg Press.

Sviokla J. (1998). Virtual Value and the Birth of Virtual Markets. In: Bradley S and Nolan R eds. Sense and Respond: Capturing Value in the Network Era. Boston, MA: Harvard Business School Press.

Şahin, İ. E. (2007). Küresel Rekabet Ortamında Türkiye'de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 180-193.

Şamcı, E. B. (2016). *Türkiye'de Vergi Denetimi ve Vergi Kayıp Kaçaklarının Önlenmesi Yönünden Vergi Denetiminin Rolü Pendik Uygulama Denetim Müdürlüğü Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Tartışma Öbekleri ve Usenet, 23.08.2022 tarihinde http://ekinoks.cu.edu.tr/css/bolum4.html adresinden alındı.

Taş, S. (2021). *Sean Parker, Napster Kurucusu*, 21.11.2022 tarihinde https://www.girisimhaberleri.com/sean-parker-napster-kurucusu/ adresinden alındı.

Taytak, M. & Dalkıran, T. A. (2019). Vergi Denetim Algısına Sahip Vergi Mükelleflerinin Vergi Adaleti ve Vergi Affı Uygulamalarını Bakışı, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 109-132.

Tecim, B. A. H. (2008). *Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.

Tekin, F. & Çelikkaya, A. (2016). *Vergi Denetimi*, Ankara: Seçkin Yayınevi

Tezcan, K. & Çukurçayır, S. (2011). *Türkiye'de Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi: Dolaysız Vergiler Kapsamında Bir Değerlendirme*, İstanbul: Es Yayınları.

The Need For An Updated Roadmap, 24.10.2022 tarihinde https://ecommerce.dti.gov.ph/madali/the_need.html adresinden alındı.

The UNCITRAL Model Law on E-Commerce. (2015). 11.10.2022 tarihinde https://www.ugurlegal.com/wp-content/uploads/2020/12/THE-UNCITRAL-MODEL-LAW-ON-E-COMMERCE.pdf adresinden alındı.

Tiryaki, Ç. (1990). Kıyı Bankacılığı, *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(1).

Turan, O., *Elektronik Noterlik* 31.12.2022 tarihinde http://orhan.turan.tripod.com/sura.htm adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 27.01.2022

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, "Bilgi Toplumu Stratejisinin Yenilenmesi Projesi: İnternet Girişimciliği ve E-ticaret Ekseni Mevcut Durum Raporu", Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı. 14.10.2022 tarihinde https://www.telifhaklari.gov.tr/Dunya-Ticaret-Orgutu-WTO adresinden alındı.

Türkiye İç Denetim Enstitüsü, *İç Denetimin Tanımı* 09.07.2021 tarihinde https://www.tide.org.tr/page/26/Ic-Denetimin-Tanimi adresinden alındı.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2021). *Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*, 28.06.2022 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437 adresinden alındı.

Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği AR&GE Şubesi. (2017). E-Dış Ticaret Raporu.

UNCITRAL. (1996). *Model Law on Electronic Commerce*, General Assembly Resolution 51/162 of December, 17.11.2022 tarihinde www.uncitral.org adresinden alındı.

UNCITRAL. (1996). 11.10.2022 tarihinde https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_commerce adresinden alındı.

UNCITRAL. (1997). *Model Law on Electronic Commerce adopted by the United Nations Commission on International Trade Law*, 10.10.2022 tarihinde https://digitallibrary.un.org/record/232118#record-files-collapse-header adresinden alındı.

USENET, 23.08.2022 tarihinde http://www.baskent.edu.tr/~tkaracay/etudio/ders/internet/html/htmlbasics/web.htm adresinden alındı.

Uzunoğlu, H. (2002). *Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Ünlü, U. (2019). Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü ve Önemi, *Vergi Raporu Dergisi*, 232, 279-289.

Varinli, İ. & Öz, M. (2006). Elektronik Ticarete Etiksel Açıdan Bakış, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 69-84.

Vergi Rekabeti Nedir?, 13.01.2023 tarihinde https://www.pwc.com.tr/vergi-rekabeti-nedir adresinden alındı.

Webley, K. (2010). *Online Shopping*, 15.11.2022 tarihinde http://content.time.com/time/business/article/0,8599,2004089,00.html adresinden alındı.

Westin, A. R. (2000). International Taxation of Electronic Commerce, Springer, Netherlands.

WTO. (1998). *Study from WTO secretariat highlights potential trade gains from electronic commerce*, 24.01.2022 tarihinde https://www.wto.org/english/news_e/pres98_e/pr96_e.htm adresinden alındı.

Wu, T. N. (1999). *Tax Havens*, 23.12.2022 tarihinde https://www2.gwu.edu/~ibi/minerva/Fall1999/Wu.Tun.pdf adresinden alındı.

Yardım, M. E. (2022). Son Gelişmeler Işığında Elektronik İmza Tanımı ve Türleri, *Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 277-301.

Yaşa, S. & Çolak, Y. (2011). "Avrupa Birliği'nin Bilgi Toplumu Politikaları ve Avrupa için Sayısal Gündem Girişimi", Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, Çalışma Raporu – 3, Ankara

Yeşil, A. (2008). *E-Ticaret*, İstanbul: Kum Saati Yayınevi.

Yıldırım, Z. (2013). Elektronik Ticaret, Yayın No 2784, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Yıldız, Y. (2019). Dijital Vergi Denetimine Giden Yolda Benford Kanunu, *Maliye Dergisi*, 176, 528-547.

Yılmaz, M. (2019). *Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Azaltılmasında Vergi Denetiminin Etkinliği, Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Yılmaz, N. (2006). Kayıtdışı Ekonomi ve Etkin Vergi Denetimi, Yayın No 6, Denizli.

Yücelen, İ. H. (2009). *Türkiye'deki Vergi Denetim Teknikleri ve Bilgisayar Destekli Vergi Denetimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa.

Yükçü, S. & Gönen, S. (2009). Türkiye'de Elektronik Ticaretin Muhasebeleştirilmesine İlişkin Uygulama Önerileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 1-13.

Yüzgün, A. (1984). *Genel Denetim Yaklaşımı*, İstanbul: Dünya Yayınları.

Zengin, B. & Güngördü, A. (2013). Elektronik Ödeme Sistemlerinin Olası Etkileri Üzerine Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 129-150.

Zerenler, M. (2013). *Dijital İş Yaşamı: Tüm Boyutlarıyla Elektronik Ticaret*, İstanbul: Gazi Kitabevi